

Ranokršćanske crkve na otoku Braču

Karmelić, Maja

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:264226>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

RANOKRŠĆANSKE CRKVE NA OTOKU BRAČU

MAJA KARMELIĆ

Split, 2022.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI

RANOKRŠĆANSKE CRVE NA OTOKU BRAČU

Studentica:

Maja Karmelić

Mentorica:

Kristina Babić, pred.

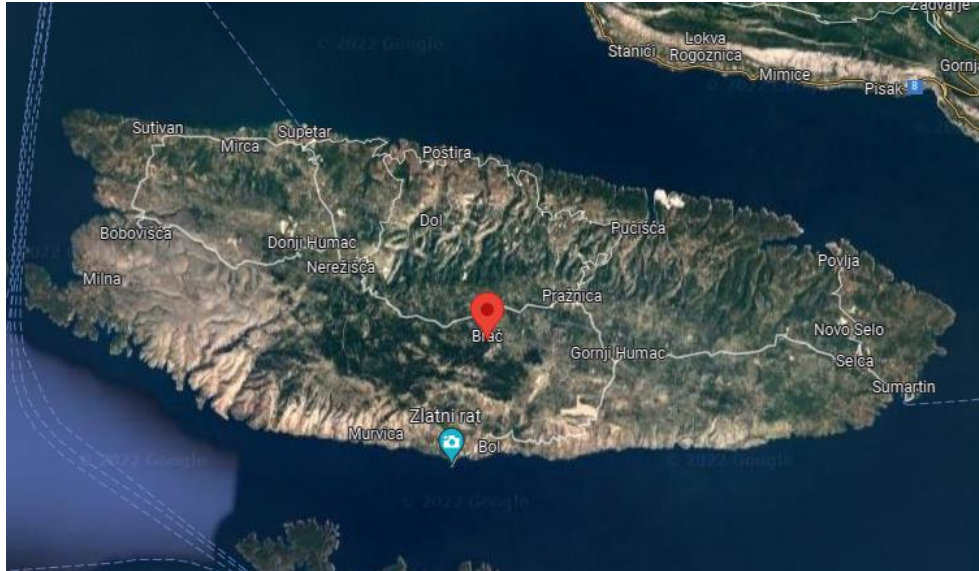
Split, 2022.

Sadržaj

1. UVOD.....	1
1.1. ARHEOLOŠKA TOPOGRAFIJA OTOKA BRAČA.....	1
1.2. PREGLED PRETHODNIH ISTRAŽIVANJA.....	3
1.3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA NA TEMI	3
2. KATALOG RANOKRŠĆANSKIH SAKRALNIH OBJEKATA.....	5
2.1. SVETI IVAN, SUTIVAN.....	5
2.2. SV. PETAR, SUPETAR.....	11
2.3. CEMETERIJALNA CRKVA U SUPETRU	16
2.4. CRKVA SV. JADRE NAD SPLITSKOM	19
2.5. CRKVA SV. DUHA, ŠKRIP.....	24
2.6. MIRJE.....	31
2.7. CRKVA SV. MARIJE, POSTIRA	36
2.8. SV. LOVRO, LOVREČINA	44
2.9. SV. STJEPAN, PUČIŠĆA.....	54
2.10. SV. IVAN KRSTITELJ, POVLJA	59
3. TIPOLOGIJA RANOKRŠĆANSKIH CRKAVA.....	67
4. TIPOLOGIJA ISTOČNOG KORPUSA RANOKRŠĆANSKIH CRKAVA OTOKA BRAČA	68
5. TIPOLOGIJA ZAPADNOG KORPUSA RANOKRŠĆANSKIH CRKAVA OTOKA BRAČA	69
6. PROBLEMI VEĆEG BROJA CRKAVA S BAPTISTERIJEM NA OTOKU BRAČU	70
7. RANOKRŠĆANSKA SAKRALNA MJESTA KOJA SU KONTINUIRALA U RANOM SREDNJEM VIJEKU – PREPOZNATLJIVOSTI RANOSREDNJOVJEKOVNIH PREGRADNJI.....	73
8. ZAKLJUČAK.....	77
LITERATURA	82
POPIS SLIKOVNIH PRILOGA.....	87
SAŽETAK	96
ABSTRACT.....	97

1. UVOD

Arheološkim istraživanjima na srednjodalmatinskom otoku Braču otkriveno je deset ranokršćanskih crkava. One su smještene sa sjeverne strane otoka u plodnom dijelu priobalja koje je radi blizine kopna, dobrih prometnih veza i pogodnog reljefa bilo privlačnija za obitavanje.

Slika 1. Otok Brač (Izvor: Google maps. Pristupljeno: 3. 5. 2022.)

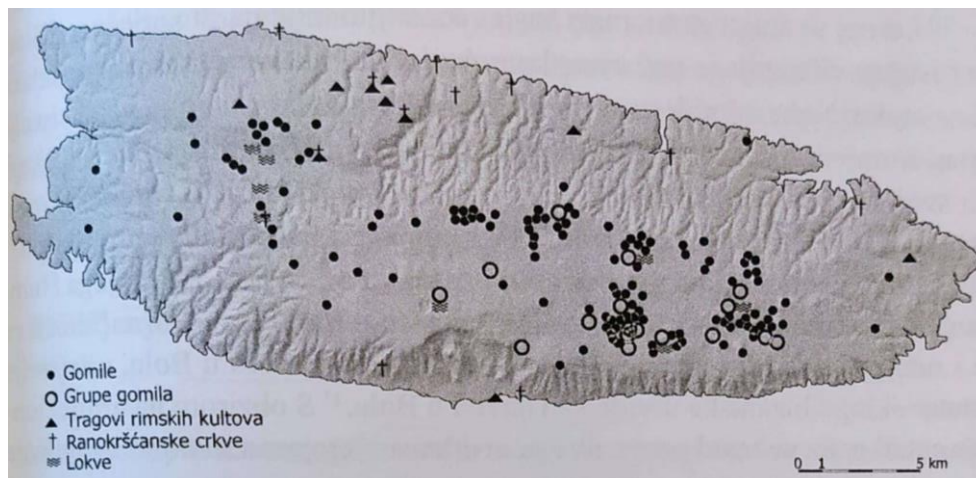
1.1. ARHEOLOŠKA TOPOGRAFIJA OTOKA BRAČA

Otok Brač naseljen je posljednjih deset tisuća godina. Iz vremena gornjeg paleolitika, kada ljudi žive lovno-sakupljačkim načinom života, u špilji Kopačina nađeni su litički proizvodi, osteološki ostatci i popratni materijali koji još nisu monografski obrađeni i publicirani. Iz razdoblja neolitika kada dolazi do širenja poljodjelstva nisu pronađeni nikakvi tragovi materijalnih svjedočanstava, a iz razdoblja bakrenog i brončanog doba ostalo je sačuvano 16 utvrđenih gradina i 242 gomile. Gomile su bile usko vezane uz kult predaka i rituale vezane uz zemljoradnju, ponekad i uz pokop mrtvih, a predstavljale su i oznake vlasništva nad nekim teritorijem. Gomile su na Braču nerijetko smještene uz lokve koje su bile od velikog značaja za održavanje života na otoku. Istraživanja vršena na gradini Rat pokraj Ložišća nisu urodila pronalaženjem materijalnih ostataka kulta.¹

U rimsko doba dolazi do napuštanja utvrđenih gradina iako je na nekim gradinama nađena lončarija rimske proizvodnje, što upućuje na dulje korištenje tih naseobina. Nove zajednice ljudi

¹ Barbarić, V. (2018) Kontinuitet svetih mjesta u prostoru otoka Brača. *Brački zbornik* 24, str. 187.

smjestile su se u udolinama i poljima. Stanovništvo se koncentrira oko *villa rustica*, koje su se nalazile duž sjeverne obale otoka u Poveljima, Lovrečini, Sutuvanu, Supetaru, Pučišćima i Bolu, te u unutrašnjosti otoka oko Nerežiškog i Dračevskog polja. Kamenolomi u blizini Škripa uvjetovali su naseljavanje tog područja te razvoj rimskih naselja. Isto je potvrđeno pronalaskom žrtvenika i reljefa Jupitera, Asklepija, Herkula i Dioniza u blizini kamenoloma Rastohe. Pronađeni ostatci zidova se samo hipotetski mogu dovesti u vezu s hramskom arhitekturom. U rimsko doba, Brač je još uvijek stočarski otok i na njemu se štuje boga Silvana, što potvrđuju dokazi nađeni na lokalitetu Bunje kod Selaca, lokalitetu Sv. Jadre kraj Donjeg Humca i u špilji Vodne jame u blizini Supetra koja je relativno recentno doživjela potpunu devastaciju, a u kojoj su pronađeni fragmenti reljefa s prikazom dviju nimfi i natpisom u čast bogu Silvanu.²

Slika 2. Prikaz prapovijesnih, antičkih i ranokršćanskih lokaliteta (Izvor: V. Barbarić, 2018.)

U kasnoj antici dolazi do rasta stanovništva naseljenog oko vila rustika. Stvaranjem većih naselja na tim područjima dovest će do potrebe gradnji prvih crkava u razdoblju kasne antike. Ulogu župnih crkava imala su crkve u Stipanskoj luci kraj Pučišća, u Lovrečini, Postirima, Supetru, Sutivanu i Škripu. Na lokalitetu Lokve, gdje se nalazila *villa rustica* iz carskog razdoblja, sagrađen je ranokršćanski kompleks u Poveljima, a na Mirju su također pronađeni ostatci kasnoantičke ladanjske vile koja je kasnije bila adaptirana u samostan. U obama slučajevima bila je riječ o cenobitskim zajednicama, dok se eremitaža nalazio u Drakonjinoj ili Zmajevoj špilji poviše sela Murvica gdje su pronađeni ulomci ranokršćanskog mramornog crkvenog namještaja i ranokršćanskog reljefa.³

² Isto, str. 188-190.

³ Isto, str. 190-191.

Do gradnje potonjih crkva došlo je usred smirivanja političkih prilika koncem 6. stoljeća kada istočna obala Jadrana pada pod vlast Bizanta. Bizantska vlast oslonila se na kršćansku crkvu kao instituciju ključnu za društveno-političko uređenje provincije s ciljem objedinjavanja svih područja i slojeva stanovništva. Upravo zato otok Brač postaje rasadište vjere i mjesto brojnih ranokršćanskih zdanja.⁴

1.2 PREGLED PRETHODNIH ISTRAŽIVANJA

Najvažniji autori koji pišu o ranokršćanskoj sakralnoj arhitekturi na otoku Braču su: C. Fisković koji u Bračkom zborniku piše o *Historičkim i umjetničkim spomenici na Braču* (1940.)⁵, I. Fisković koji piše *O ranokršćanskoj arhitekturi na otocima Braču i Šolti* (1982.)⁶, P. Šimunović koji piše vodič otoka Brača (1987.)⁷, R. Bužančić, D. Domančić, J. Jeličić Radonić i V. Kovačić koji objavljuju svoje znanstvene radove o potonjoj temi u zborniku radova *Ranokršćanski spomenici otoka Brača* (1994.)⁸, P. Chavallier koja piše katalog ranokršćanske arhitekture rimske provincije Dalmacije (1995.)⁹, D. Kečkemet koji piše povijest pojedinačnih naselja na Braču (1998)¹⁰ i V. Barbarić i L. Ursić koji pišu *Sakralna baština otoka Brača* (2019)¹¹ sa svrhom unaprjeđenja kulturnog turizma. O ranokršćanskim crkvama na otoku Braču koje su doživjele ranosrednjovjekovnu pregradnju pišu R. Bužančić¹² i T. Marasović.¹³

1.3 METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA NA TEMI

Metodologija ovog rada sastojala se od traženja adekvatne literature i obilaska arheoloških ostataka.

⁴ Fisković, I. (1982) O ranokršćanskoj arhitekturi na otocima Braču i Šolti. *Arheološki radovi i rasprave VIII-IX*. Zagreb, str. 160.

⁵ Fisković, C. (1940) Historički i umjetnički spomenici na Braču. *Brački zbornik* 1. Split

⁶ Fisković, I. (1982) O ranokršćanskoj arhitekturi na otocima Braču i Šolti. *Arheološki radovi i rasprave VIII-IX*. Zagreb

⁷ Šimunović, P. (1987) *Brač: Vodič po otoku*. Zagreb

⁸ Belamarić, J. (ur.) (1994) *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika

⁹ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome

¹⁰ Kečkemet, D. (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik

¹¹ Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej

¹² Bužančić, R. (1996.), Rađanje srednjovjekovne arhitekture iz antičkih korijena na otocima srednje Dalmacije. U: Jurković, M., Lukšić, T. (ur.), *Starohrvatska spomenička baština, rađanje prvog kulturnog pejzaža*

¹³ Marasović, T. (2011) *Dalmatia predromanica: Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji: Svezak 3*. Split: Biblioteka knjiga Mediteran

Prvi dio završnog rada sastoji se od kataloga ranokršćanskih crkava na otoku Braču. Deset ranokršćanskih crkvi smještenih na otoku Braču u katalogu su poredane na jednak način kao što je to učinila i P. Chevalier u svom katalogu ranokršćanske arhitekture rimske provincije Dalmacije.¹⁴ Svaka kataloška jedinica sadrži ključne informacije o crkvama poput položaja, historijata prethodnih istraživanja, opisa arhitekture, tehnika gradnje, dimenzija, liturgijskih instalacija, slijeda izgradnje i datacije. Prilikom izrade kataloga korištena je znanstvena literatura dostupna na internetskim stranicama i u knjižnicama.

U drugom dijelu rada fokus je stavljen na određivanje tipologije istočnog i zapadnog korpusa crkvi koje su prethodno obrađene u katalogu. Određivanjem potonjeg dobiven je uvid u raznolikost oblika istih. U poglavlju pod naslovom *Problem većeg broja crkava s baptisterijem na otoku Braču* utvrđeno je da su krstionice imale ne samo katedrala u velikim crkvenim i političkim centrima već i župne crkve u ruralnim područjima zbog čega se javljaju brojne hipoteze o tome tko je imao pravo vršenje obreda krštenja. Zadnje poglavlje bavi se crkvama koje su doživjele ranosrednjovjekovnu pregradnjom i time održale kontinuitet kulturnog mjesta.

Ovaj završni rad za cilj ima sistematizaciju postojećih saznanja o ranokršćanskoj arhitekturi otoka Brača, a koja se temelje na provedenim arheološkim istraživanjima i objavljenim znanstvenim istraživanjima.

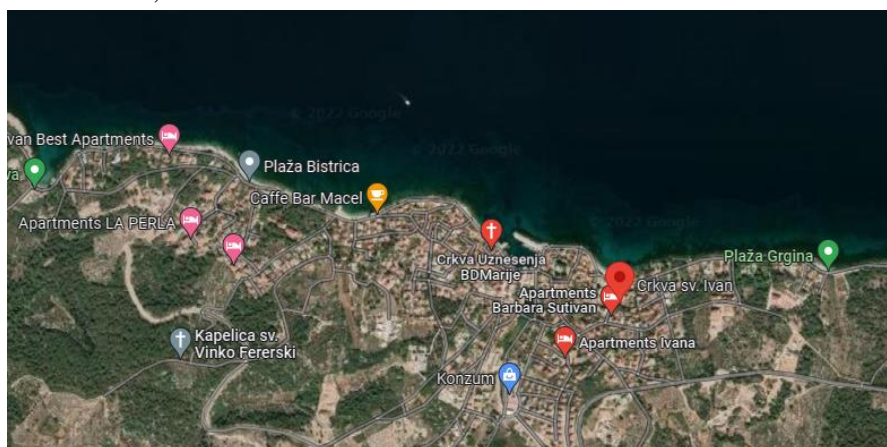
¹⁴ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome

2. KATALOG RANOKRŠĆANSKIH SAKRALNIH OBJEKATA

2.1. SVETI IVAN, SUTIVAN

Položaj: k. č. *375, k. o. Sutivan

Ranokršćanska crkva sv. Ivana nalazi se na sjevernoj strani otoka Brača u mjestu Sutivan, na lokalitetu zvanom Mostir, nedaleko od sutivanske luke.¹⁵

Slika 3. Smještaj crkve sv. Ivana u Sutivanu (Izvor: Google maps. Pristupljeno: 9. 4. 2022.)

Historijat prethodnih istraživanja:

Iako je ranokršćanska crkva sv. Ivana u Sutivanu otkrivena još u razdoblju između dva svjetska rata, tek 1940. godine M. Abramić piše o istoj u svojoj publikaciji *Nuove chiese paleocristiane scoperte nella Dalmazia*.¹⁶ Isti autor daje detaljniji opis građevine 1954. godine u svom radu u *Die christliche Archaologie in Jugoslawien in den letzten zwanzig Jahren*.¹⁷ C. Fisković 1940. godine u bračkom zborniku crkvu sv. Ivana u Sutivanu naziva ranokršćanskim spomenikom.¹⁸ D. Vrsalović 1960. godine također crkvi sv. Ivana u Sutivanu određuje ranokršćansko podrijetlo.¹⁹ N. Cambi također piše o građevini 1972. godine.²⁰ Od 1970. do 1972. godine Regionalni zavod za zaštitu spomenika Split, na čelu s D. Domančićem, provodi arheološka istraživanja na građevini kao i restauratorke radove koje predvodi V. Kovačić. Nadalje, I. Fisković 1982. godine u

¹⁵ Domančić, D. (1994) Sutivan. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 64.

¹⁶ Abramić, M. (1940) *Nuove chiese paleocristiane scoperte nella Dalmazia*. Akti sa IV. kongresa starokršćanske arheologije I. Rome, str. 67.

¹⁷ Abramić, M. (1954) *Die christliche Archaologie in Jugoslawien in den letzten zwanzig Jahren*. Akti sa V. kongresa starokršćanske arheologije, str. 177-183.

¹⁸ Fisković, C. (1940) Historički i umjetnički spomenici na Braču. *Brački zbornik* 1. Split, str. 26.

¹⁹ Vrsalović, D. (1960) Starokršćanski spomenici. *Brački zbornik* 4. Split, str. 94-95.

²⁰ Cambi, N. (1972) Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnoj jadranskoj obali. U: Batović, Š. (ur.). Materijali XII, IX. kongres arheologa Jugoslavije. Zadar, str. 259.

znanstvenom časopisu *Arheološki radovi i rasprave* objavljuje znanstveni članak *O ranokršćanskoj arhitekturi na otocima Braču i Šolti* u kojem se bavi novim saznanjima o građevini do kojih je došlo daljnim arheološkim istraživanjima.²¹ N. Cambi 1985. godine u svom radu *Triconch churches on the Eastern Adriatic* proučava crkvu sv. Ivana u Sutivanu u usporedbi s drugim trikonhalnim crkvama na istočnoj obali Jadrana.²² Crkvu predstavlja i P. Šimunović 1987. godine u svom vodiču otoka Brača.²³ U okviru znanstvenog članka o ranokršćanskom oltaru u Gatima J. Jeličić Radonić 1991. godine spominje oltarnu menzu pronađenu u Sutivanu.²⁴ O građevini pišu i D. Domančić i V. Kovačić u zborniku radova *Ranokršćanski spomenici otoka Brača* (1994.)²⁵ kao i P. Chevalier (1995.) u katalogu ranokršćanske arhitekture rimske provincije Dalmacije.²⁶ Godine 1998. D. Kečkemet piše o crkvi.²⁷ K. Jelinčić 2005. godine u svom magistarskom radu na temu *Tipografija rustičnih vila na otoku Braču* daje sažet pregled ranokršćanskih crkava na otoku Braču među kojima je i crkva Sv. Ivana u Sutivanu.²⁸ U okviru proučavanja povijesti naselja Sutivan F. Mlinac spominje ranokršćansku crkvu sv. Ivana iz 6. stoljeća.²⁹ U recentnije vrijeme J. Bracanović u svom radu o benediktinskim samostanima na tlu hvarske biskupije navodi ranokršćansku crkvu Sv. Ivana u Sutivanu koju su neki pokušali pripisati benediktincima.³⁰ V. Barbarić i L. Ursić u sklopu navođenja inventara sakralne baštine otoka Brača spominju crkvu sv. Ivana u Sutivanu.³¹

²¹ Fisković, I. (1982), O ranokršćanskoj arhitekturi na otocima Braču i Šolti. *Arheološki radovi i rasprave* VIII-IX. Zagreb, str. 164., 177., 181., 195.

²² Cambi, N. (1985) *Triconch churches on the Eastern Adriatic*, Actes du C CIAC Thesalonique 1980. Roma, str. 47.

²³ Šimunović, P. (1987) *Brač: Vodič po otoku*. Zagreb, str. 161.

²⁴ Jeličić Radonić, J. (1991) Ranokršćanski oltar u Gatima. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 31 (1), str. 6.

²⁵ Belamarić, J. (ur.) (1994) *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 64-67.

²⁶ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (Ive-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 269-271.

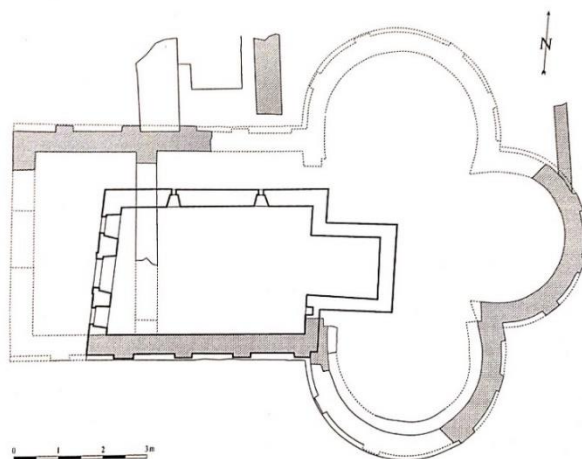
²⁷ Kečkemet, D. (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik, str. 157.

²⁸ Jelinčić, K. (2005) *Topografija rustičnih vila na otoku Braču*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, str. 43.

²⁹ Mlinac, F. (2007) Općina Sutivan – sažeti povijesni pregled. U: Katunarić, D., Mlinac, F., ur., *Sutivan: Kulturna povijest*. Zagreb: Litteris, str. 15-16.

³⁰ Bracanović, J. (2019) Benediktinski samostani na tlu Hvarske biskupije. *Prilozi povijesti otoka Hvara* XIV, str. 61.

³¹ Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 101.

Slika 4. Tlocrt crkve sv. Ivana u Sutivanu (Izvor: D. Domančić, 1994.).

Arhitektura:

Riječ je o jednobrodnoj ranokršćanskoj crkvi koja na istoku završava trikonhalnim svetištem koja se nalazi na mjestu gdje je danas smještena, u 17. stoljeću sagrađena istoimena crkva.³² I. Fisković ističe kako potonji tlocrt građevine stvara dojam postojanja poprečne lađe koja s uzdužnom stvara oblik slova „T“ ili oblik križa. Također, navodi kako postojanje krilnih „kapela“ upućuje na to da su one bile u funkciji pomoćnih prostorija đakonikona i pastoforija.³³ Trikonhalno začelje na istoku sastojalo se od istočne, manje, potkovičaste apside i dvije veće polukružne apside.³⁴ Mora da je trikonhalno začelje bilo niže od glavnog broda pa P. Chevalier iznosi hipotezu da su sve tri apside bile nadsvođene križno-bačvastim svodom nad kojim se po sredini izdizao tambur, a da je glavni brod imao dvoslivni krov poduprt poprečnim lukovima.³⁵ Unutrašnjost glavnog broda bila je podijeljena dvama parovima pilastara, što je utvrđeno zahvaljujući sačuvanom podanku polupilastara na južnom spoju broda i južne apside. Na vanjskim stranama zidova nalazile su se lezene koje su se prostirale do samog krova građevine.³⁶ P. Chevalier smatra da postoji mogućnost da su lezene koje su se nalazile s vanjske strane apside završavale slijepim lukovima, a to zaključuje na temelju analogije s crkvom sv. Martina u Prigradi. Također, iznosi

³² Domančić, D. (1994) Sutivan. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 64.

³³ Fisković, I. (1982) O ranokršćanskoj arhitekturi na otocima Braču i Šolti. *Arheološki radovi i rasprave VIII-IX*. Zagreb, str. 176., 209.

³⁴ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 269.

³⁵ Isto

³⁶ Isto

hipotezu da je dio sačuvanog zida prostorije koja se nalazila sa sjeverne strane, a do koje se dolazilo stepenicama koje su ponirale, mogao pripadati baptisteriju.³⁷ S južne strane građevine I. Fisković pretpostavlja postojanje grobišnog odjeljenja³⁸ što je kasnijim istraživanjem potvrđeno pronalaskom dva groba uz jugozapadni kut crkve.³⁹

Tehnike gradnje:

Građevina je građena tehnikom zidanja *opus incertum*.⁴⁰

Dimenzije:

13.50 m x 5,50 m

Liturgijske instalacije:

Na sredini trikonhalnog prostora, uz sjeveroistočni kut apside sadašnje crkve, nađen je jedan red zidanog kamena veličine 40 x 65 cm za koji D. Domančić smatra da je vjerojatno pripadao oltaru,⁴¹ dok V. Kovačić sugerira da je taj zid bio dio oltarnoga groba.⁴² Ostala je sačuvana i mramorna oltarna menza s udubljenjem profilom. Ukopana je pred vratima kao nogostup crkve sv. Ivana iz druge polovine 16. stoljeća. Pronađeno je više komada, no sačuvan je samo jedan kut, stoga se njezina stvarna veličina ne može točno odrediti. (Slika 5.) U sjevernoj konhi pronaden je mramorni ulomak oltarne ograde sa završetkom prečke križa trokutasto proširene. Ploča je imala utor za sklapanje ograde. Na udaljenosti 1 m od sjevernog zida pronadena su dva ulomka pilastra – jedan s troprutom viticom koja zatvara kružnicu u kojima su rozete i drugi na kojemu se vidi trag stupića.⁴³ (Slika 6.) Unutar južne konhe pronadeni su ostatci svećeničke klupe.⁴⁴

³⁷ Isto, str. 270.

³⁸ Fisković, I. (1982) O ranokršćanskoj arhitekturi na otocima Braču i Šolti. *Arheološki radovi i rasprave VIII-IX*. Zagreb, str. 182.

³⁹ Domančić, D. (1994) Sutivan. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 66.

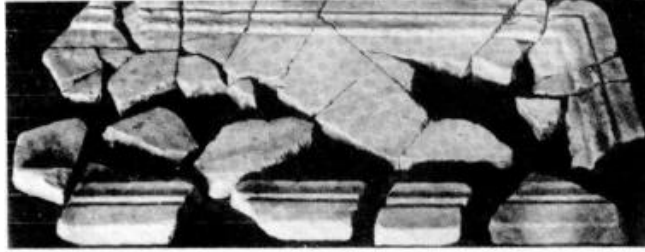
⁴⁰ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romane de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 269.

⁴¹ Domančić, D. (1994) Sutivan. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 65.

⁴² Kovačić, V. (1994) Sutivan, U: Belamarić, J., ur. *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 67.

⁴³ Domančić, D. (1994) Sutivan. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 65.

⁴⁴ Kovačić, V. (1994) Sutivan, U: Belamarić, J., ur. *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 67.

Slika 5. Ulomci menze (Izvor: D. Domančić, 1994.)

Slika 6. Ulomak pilastra oltarne ograde (Izvor: D. Domančić, 1994.)

Stanje sačuvanosti:

Dio kasnoantičkog lokaliteta (zid sjeverne konhe) uništen je početkom tridesetih godina prošlog stoljeća kao posljedica izgradnje doma društva „Sokol“. Sačuvan je sjeverni zid u visini od 30 cm i u dužini 6,80 m s trima lezenama na vanjskom dijelu koje rasporednom odgovaraju onima na južnom zidu. Od pročelnog zida sačuvan je sjeverozapadni kut u dužini od 60 cm, a od centralne konhe zid u visini od 45 cm. Južna apsida naslonjena je na hrid. Na mjestu njezina tjemena, hrid stijene bila je preklesana s unutrašnje strane. Zid sjeverne konhe nije nađen, no nađen je njezin temelj. Na pavimentu je pronađen trag žbuke što svjedoči o kamenom popločenju crkve.⁴⁵

⁴⁵ Domančić, D. (1994) Sutivan. U: Belamarić, J., ur. *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 64.

Slika 7. Ostaci ranokršćanske crkve sv. Ivana u Sutivanu (Izvor: Sutivan otok Brač. Pristupljeno: 20.06.2022.)

Slijed izgradnje i datacija:

M. Abramić,⁴⁶ P. Chevalier,⁴⁷ D. Kečkemet,⁴⁸ P. Šimunović⁴⁹ datiraju ranokršćansku crkvu sv. Ivana u 6. stoljeće. V. Barbarić je datira u drugu polovinu 6. stoljeća.⁵⁰ Na lokalitetu Bunta pronađen je rimski grob koji se vezuje uz postojanje *ville rustice* u čijoj će neposrednoj blizini niknuti ranokršćanska crkva sv. Ivana. Ranosrednjovjekovna crkva sv. Ivana zasvjedočena je u ispravama iz 11. stoljeća, no materijalnih dokaza o njezinom postojanju nema. Dokaz kontinuiteta obitavanja na tom području srednjovjekovni su grobovi otkopani ispred i oko crkve.⁵¹ Iznosena je hipoteza o postojanju ranosrednjovjekovnog benediktinskog samostana na tom području.⁵² Na mjestu ranokršćanske crkve sv. Ivana u 17. stoljeću sagrađena je nova crkva posvećena istom titularu koja je i danas u kultu, a koju daje izgraditi Jerolim Nalis što znamo iz natpisa nad njenim vratima.⁵³ Riječ je o jednobrodnoj crkvi s četvrtastom apsidom manjih dimenzija.

⁴⁶ Abramić, M. (1940) *Nuove chiese paleocristiane scoperte nella Dalmazia*. Akti sa IV. kongresa starokršćanske arheologije I.. Rome, str. 67.

⁴⁷ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romane de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 271.

⁴⁸ Kečkemet, D. (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik, str. 157.

⁴⁹ Šimunović, P. (1987) *Brač: Vodič po otoku*. Zagreb, str. 161.

⁵⁰ Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 101.

⁵¹ Šimunović, P. (1987) *Brač: Vodič po otoku*. Zagreb, str. 161.

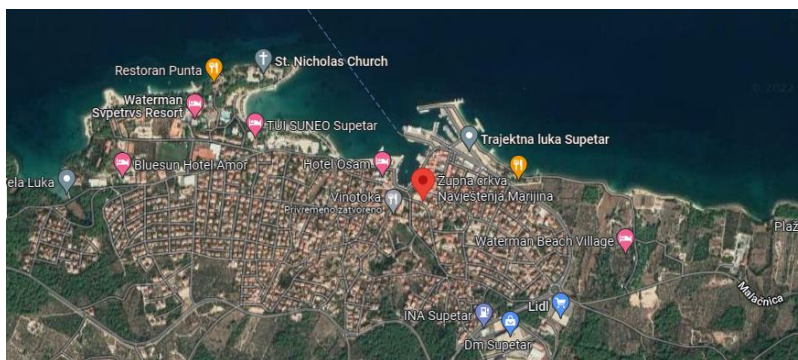
⁵² Kečkemet, D. (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik, str. 157.

⁵³ Chevalier, P. (1995), *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romane de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 271.

2.2. SV. PETAR, SUPETAR

Položaj: k. č. *291, k. o. Supetar

Ranokršćanska crkva Sv. Petra nalazila se dijelom na mjestu današnje barokne župne crkve Navještenja Marijina u Supetru smještene u luci na blagom uzvišenju.⁵⁴

Slika 8. Smještaj crkve sv. Petra u Supetru (Izvor: Google maps. Pristupljeno: 9. 4.2022.)

Historijat prethodnih istraživanja:

Usljed jake kiše 1974. godine, otkriveni su mozaici sa sjeverne strane barokne župne crkve u Supetru. Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu, na čelu s D. Domančićem, od 1979. do 1980. godine vršio je arheološka sondažna istraživanja kojima će se utvrditi postojanje trobrodne ranokršćanske crkve.⁵⁵ O potonjim radovima J. Jeličić Radonić izvijestit će javnost 1979. godine u Slobodnoj Dalmaciji⁵⁶, a bit će održane i izložbe u Muzeju otoka Brača u Škripu i Splitu 1984. godine na istu temu.⁵⁷ Godine 1987. o ranokršćanskoj crkvi i pronađenim ranokršćanskim sarkofazima piše P. Šimunović.⁵⁸ Godine 1994. J. Jeličić Radonić ponovno će pisati o ranokršćanskoj crkvi sv. Petra u Supetru i njezinim mozaicima u *Zborniku radova Ranokršćanski spomenici otoka Brača*⁵⁹, a P. Chavalier detaljno će se osvrnuti na građevinu 1995. godine u katalogu ranokršćanske arhitekture rimske provincije Dalmacije.⁶⁰ Tri godine kasnije,

⁵⁴ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romanie de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 271.

⁵⁵ Isto, str. 272.

⁵⁶ Jeličić Radonić, J. (1979) Otkriće ranokršćanske bazilike s mozaikom. *Slobodna Dalmacija*, 27. rujna

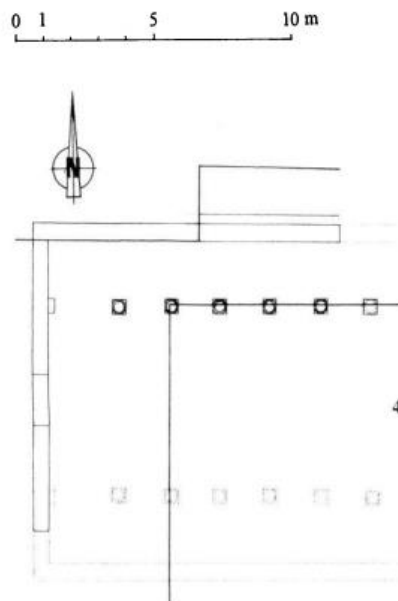
⁵⁷ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romanie de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 272.

⁵⁸ Šimunović, P. (1987) *Brač: Vodič po otoku*. Zagreb, str.152-153.

⁵⁹ Belamarić, J. (ur.) (1994) *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika, str. 57-62.

⁶⁰ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romanie de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 272-273.

D. Kečkemet također će pisati o građevini.⁶¹ Godine 2004., povodom 400 godina od utemeljena supetarske župe, J. Kovačić piše monografiju o Župi Supetar, a za povijest današnje župne crkve neizostavna je ranokršćanska bazilika sv. Petra na čijem će temelju nastati današnja župna crkva.⁶² Godinu dana kasnije, K. Jelinčić u svom magistarskom radu dat će sažet pregled ranokršćanskih crkava otoka Brača, među kojima je ranokršćanska crkva sv. Petra u Supetru.⁶³ V. Barbarić i L. Ursić 2019. godine u sklopu proučavanja sakralne baštine otoka Brača spominju i ranokršćansku crkvu sv. Petra u Supetru⁶⁴, a o povijesti župne crkve u Supetru i o njoj prvoj ranokršćanskoj fazi piše i I. Kurjaković 2020. godine.⁶⁵

Slika 9. Tlocrt crkve sv. Petra u Supetru (Izvor: Chevalier, P., 1995.)

Arhitektura:

Radi se o trobrodnoj bazilici koja je preslojena novovjekovnom crkvom zbog čega izgled njezinog istočnog dijela nije poznat.⁶⁶ J. Jeličić Radonić na temelju otkrivenog dječjeg groba s vanjske

⁶¹ Kečkemet, D. (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik, str. 30-31.

⁶² Kovačić, J. (2004) *Župa Supetar na Braču: nastanak i crkveni spomenici: prigodom proslave 400. obljetnice utemeljenja (1604.-2004.g.)*. Split: Graf form, Supetar: Župni ured, str. 11.

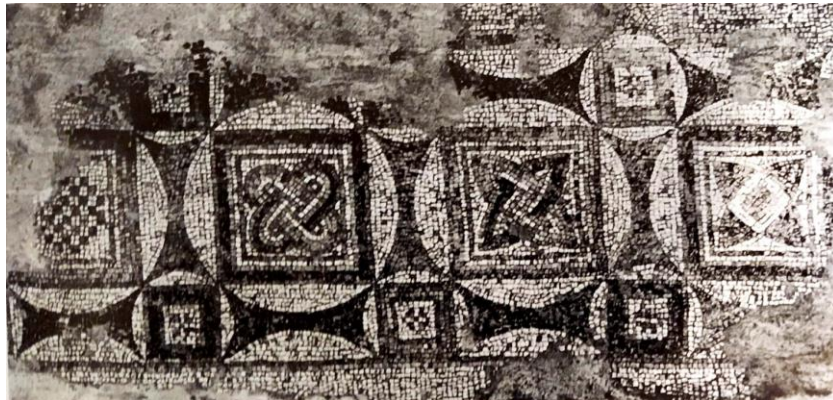
⁶³ Jelinčić, K. (2005) *Topografija rustičnih vila na otoku Braču*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, str. 43.

⁶⁴ Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 105.

⁶⁵ Kurjaković, I. (2020) *Povijest gradnje i konzerviranja župne crkve Navještenja Marijina u Supetru na Braču*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, str. 7-8.

⁶⁶ Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 105.

strane zapadnog zida crkve, postavlja hipotezu da se na tom mjestu pred pročeljem crkve mogao pružati narteks pošto su narteksi nerijetko bili mjesta gdje se pokapalo mrtve u zazidane grobove ili sarkofage.⁶⁷ Sačuvan je mozaički paviment koji se nalazi sa sjeverne strane današnje župne crkve. Sastoji se od pravilne geometrijske sheme koja je s sjeverne strane omeđena zidom današnje crkve, a s južne stilobatom arkature supova nekadašnje crkve (Slika 10., 11., 12.). Geometrijsku shemu čine veći i manji kvadrati uokvireni kružnicama koje tvore motiv klepsidre. Na bijeloj podlozi nalaze se kvadrati s jednostavnim bordurama. U središtu kvadrata su različiti geometrijski motivi rombova, kvadrata, Salomonovih čvorova, šahovnice, svastike, virovitih rozeta od trokutastih isječaka. Cijeli paviment uokviren je linijom od dvaju redova tamnih kockica, a prijelaz sa sjeverne i južne strane izveden je bijelim kockicama. Do oštećenja većeg dijela mozaičke površine došlo je 1907. godine kada je trg ispred župne crkve popločen polaganjem kamenih ploča direktno na mozaički pod.⁶⁸ Uz sjeverne zid ranokršćanske bazilike otkopana je pravokutna cisterna čiji su zidovi sačuvani u dužini od preko 5 m.⁶⁹

Slika 10. Mozaici u sjevernoj bočnoj lađi ranokršćanske bazilike sv. Petra u Supetru (Izvor: J. Jeličić Radončić, 1994.)

⁶⁷ Jeličić-Radonić, J. (1994) Supetar. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 61.

⁶⁸ Jeličić-Radonić, J. (1994) Supetar. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 57-58.

⁶⁹ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 272.

Slike 11. i 12. Ostatci ranokršćanskih mozaika sa bazom stupova arkature (Izvor: I. Kurjaković, 2020.)

Tehnike gradnje:

Građevina je građena tehnikom zidanja *opus incertum*.⁷⁰

Dimenzije:

Sjeverni zid sačuvan je u dužini od 17 m, a zapadni u dužini od 14,5 m.

Liturgijske instalacije:

Nisu sačuvane.

Stanje sačuvanosti:

Crkva sv. Petra u Supetru trobrodna je bazilike od koje je ostalo sačuvano tri četvrtine zapadnog pročelja i sjeverno zapadni kut građevine te stilobati s bazama za stupove arkature u sjevernom brodu. Zaključeno je da je mozaički pod koji seže do cca 6 m dužine, a koji se nalazi sa sjeverne strane današnje župne crkve u Supetru, pripadao sjevernom bočnom brodu ranokršćanske bazilike. Sačuvani je i početak ornamenta za koji se vjeruje da je pripadao glavnom brodu. Iz potonjeg je zaključeno da je pod trobrodne bazilike bio potpuno prekriven mozaičkim pavimentima.⁷¹

⁷⁰ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romanie de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 272.

⁷¹ Jeličić-Radonić, J. (1994) Supetar. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 57-59.

Slijed izgradnje i datacija:

P. Chevalier⁷² i D. Kečkemet⁷³ datiraju ranokršćansku crkvu sv. Petra u 6. stoljeće, dok je V. Barbarić je datira u drugu polovinu 6. stoljeća.⁷⁴ Na temeljima ranokršćanske crkve sv. Petra u Supetru niče u drugoj polovini 16. stoljeća crkva istog titulara koja je tijekom povijesti bila više puta proširivana i pregrađivana. Današnji izgled župna crkva Navještenja Marijina poprima u baroku, a riječ je o trobrodnoj crkvi s apsidom smještenom u ravni zid pročelja crkve.⁷⁵

⁷² Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romanie de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 273.

⁷³ Kečkemet, D. (1998) *Brač. Supetar: Brački zbornik*, str. 31.

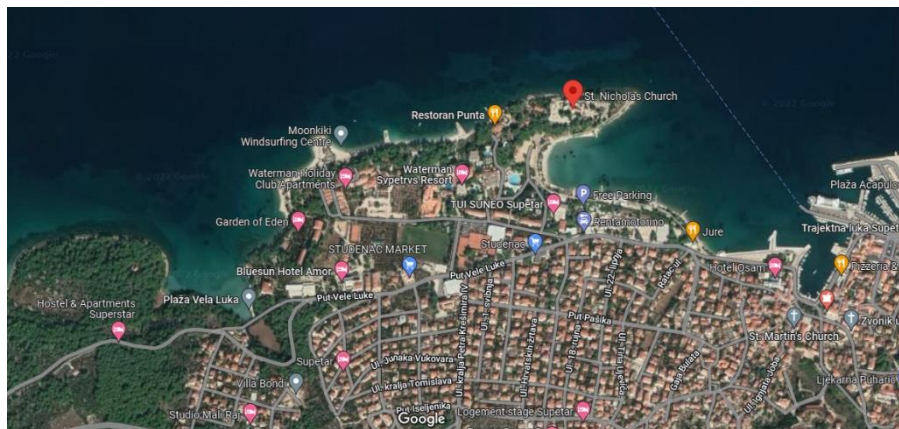
⁷⁴ Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 101.

⁷⁵ Kovačić, J. (2004) *Župa Supetar na Braču: nastanak i crkveni spomenici: prigodom proslave 400. obljetnice utemeljenja (1604.-2004.g.)*. Split: Graf form, Supetar: Župni ured, str. 11-31.

2.3. CEMETERIJALNA CRKVA U SUPETRU

Položaj: k.č. nije navedena u Registru nepokretnih kulturnih dobara

Na sjevernoj strani poluotoka sv. Nikole u Supetru i dijelom u podmorju nalaze se ruševine većeg kasnoantičkog sklopa kojem je pripadala ranokršćanska cementarijalna crkva.⁷⁶

Slika 13. Smještaj cementarijalne crkve u Supetru (Izvor: Google maps. Pristupljeno: 6. 6. 2022.)

Historijat prethodnih istraživanja:

D. Vrsalović 1960. godine spominje građevinu u *Bračkom zborniku*,⁷⁷ a I. Fisković 1981. godine govori o ranokršćanskim sarkofazima pronađenim na supetarskom groblju.⁷⁸ Šest godina kasnije P. Šimunović piše o istim sarkofazima kao i o sarkofazima pronađenim kraj župne crkve i u moru na kupalištu *Vlačica*.⁷⁹ V. Kovačić 1994. godine u zborniku radova *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*⁸⁰ piše o nejasnom sklopu opasan visokim kasnoantičkim zidovima, a isto čine P. Chavalier⁸¹ i D. Kečkemet koji piše i o pronađenim ranokršćanskim sarkofazima.⁸²

⁷⁶ Mjesno groblje s crkvom sv. Nikole i arheološko nalazište na poluotoku sv. Nikole. Registar kulturnih dobara RH. Dostupno na: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-6662>. Pristupljeno: 06.06.2022.

⁷⁷ Vrsalović, D. (1960) Pretpovijest i stari vijek: Antički spomenici Otoka Brača. *Brački zbornik* 4. Split, str. 76., 102.

⁷⁸ Fisković, I. (1981) Ranokršćanski sarkofazi s Brača. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 75, str. 119-120., 52-54.

⁷⁹ Šimunović, P. (1987) *Brač: Vodič po otoku*. Zagreb, str. 153.

⁸⁰ Kovačić, V. (1994) Topografija pojedinačnih nalaza. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 95-96.

⁸¹ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romanie de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 273-274.

⁸² Kečkemet, D. (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik, str. 30-31.

Arhitektura:

Riječ je o crkvi za koju se pretpostavlja da je imala grobišnu funkciju, a danas joj je tlocrt nepoznat.⁸³

Tehnika gradnje:

Građevina je građena tehnikom gradnje *opus incertum*.⁸⁴

Dimenzije:

Nisu poznate.

Liturgijska instancija:

Nisu sačuvane.

Stanje sačuvanosti:

Cemeterijalna crkva u Supetru nedovoljno je istražena, a osim sačuvane tri pravokutne prostorije i male cisterne koja se nalazi u središnjoj prostoriji, ostao je sačuvan početak vrata s reljefnim lukom kao i dva ranokršćanska sarkofaga s poluvaljkastim poklopcima. (Slika 14.)

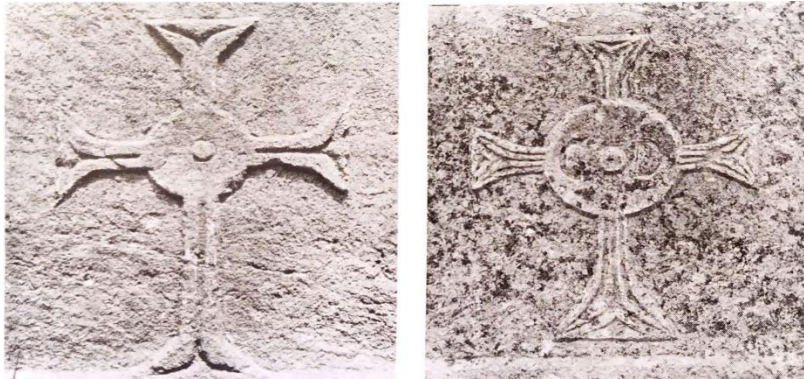

Slika 14. Sarkofag sa supetarskog groblja (Izvor: V. Kovačić, 1994.)

⁸³ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romane de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 274.

⁸⁴ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romane de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 274.

Oba sarkofaga na prednjoj strani imaju križ proširenih krakova s paterom i kružnim ispupčenjem. (Slika 15.) Na prvom sarkofagu nalazio se križ ukrašen jednoprutom trakom, a drugi sarkofag imao je križ s četveroprutom trakom. U susjednoj uvali, u moru, pronađen je dio poklopca sarkofaga.⁸⁵

Slika 15. Križevi sa supetarskog sarkofaga (Izvor: V. Kovačić, 1994.)

Slijed izgradnje i datacije:

P. Chavalier smatra da je ova grobišna crkva korištena tijekom 5. i 6. stoljeća.⁸⁶

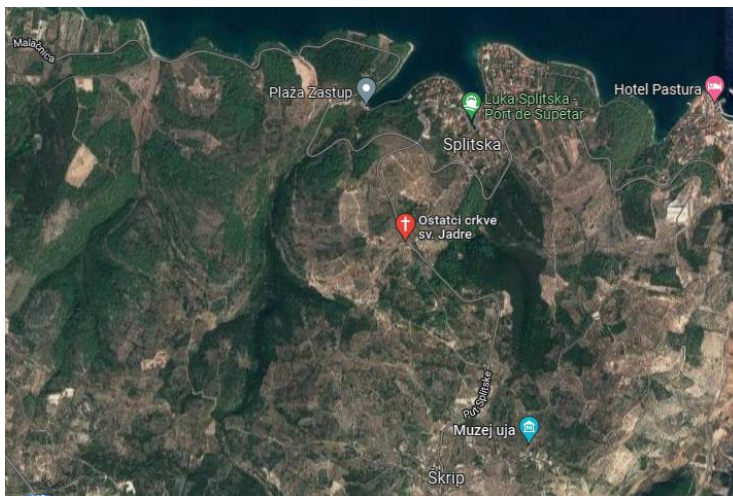
⁸⁵ Kovačić, V. (1994) Topografija pojedinačnih nalaza. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 95-96.

⁸⁶ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 274.

2.4. CRKVA SV. JADRE NAD SPLITSKOM

Položaj: k. č. *99, k. o. Splitska

Na pola puta od Splitske do Škripa, zapadno od makadamskog puta, u blizini antičkih škripskih kamenoloma smještena je crkva sv. Jadre (sv. Andrije).⁸⁷

Slika 16. Položaj crkve sv. Jadre nad Splitskom (Izvor: Google maps. Pristupljeno: 12.04.2022.)

Historijat prethodnih istraživanja:

Prvi koji piše o postojanju ruševina na dionici Splitska – Škrip, 1938. godine, je C. Fisković koji im određuje ranokršćansko podrijetlo⁸⁸, baš kao što to radi i D. Vrsalović 1960. godine u *Bračkom zborniku*.⁸⁹ Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu vrši arheološka istraživanja od 1963. do 1983. godine.⁹⁰ O građevini 1982. godine u *Bračkom zborniku* piše I. Fisković,⁹¹ a pet godina kasnije isto radi P. Šimunović.⁹² D. Domančić daje detaljni izvještaj o arheološkim istraživanjima vršenim na crkvi sv. Jadre,⁹³ a P. Chavalier je opisuje u katalogu ranokršćanske arhitekture u provinciji Dalmaciji.⁹⁴ Tri godine poslije D. Kečkemet piše o istoj.⁹⁵ Kratak pregled

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ Fisković, C. (1940) Historički i umjetnički spomenici na Braču. U: *Brački zbornik* 1. Split, str. 26.

⁸⁹ Vrsalović, D. (1960) Starokršćanski spomenici. *Brački zbornik* 4. Split, str. 97-98.

⁹⁰ Domančić, D. (1994) Crkva sv. Jadre nad Splitskom. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 73.

⁹¹ Fisković, I. (1982) O ranokršćanskoj arhitekturi na otocima Braču i Šolti. *Arheološki radovi i rasprave* VIII-IX, Zagreb, str. 165., 168., 197.

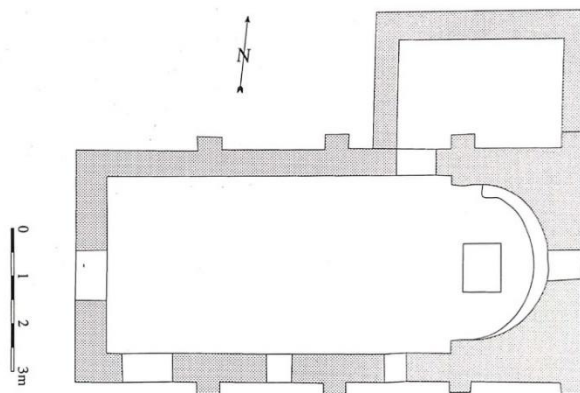
⁹² Šimunović, P. (1987) *Brač: Vodič po otoku*. Zagreb, str. 143-144.

⁹³ Domančić, D. (1994) Crkva sv. Jadre nad Splitskom. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 73-75.

⁹⁴ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 274-276.

⁹⁵ Kečkemet, D. (1998) *Brač. Supetar: Brački zbornik*, str. 133.

ranokršćanskih crkva na otoku Braču, među kojima je i crkva sv. Jadre nad Splitskom daje i K. Jelinčić 2005. godine u svom magistarskom radu.⁹⁶ V. Barbarić i L. Ursić 2019. godine u sklopu navođenja inventara sakralne baštine otoka Brača spominju i ranokršćansku crkvu sv. Jadre nad Splitskom.⁹⁷

Slika 17. Tlocrt crkve sv. Jadre iznad Splitske (Izvor: D. Domančić, 1994.)

Arhitektura:

Riječ je o jednobrodna crkvi s apsidom na istoku. Polukružna apsida upisana je u ravno začelje crkve. Uz sjeveroistočni kut crkve nalazi se četvrtasta prostorija koja je dograđena u srednjem vijeku⁹⁸ i do nje vode vrata smještena na sjevernom zidu crkve. Apsida je osvijetljena središnjim prozorom dok su na južnom zidu smještena dva prozora i vrata koja su prema mišljenju R. Bužančića zbog blizine sa vratima zapadnog pročelja vodila do neke kasnije dograđene prostorije.⁹⁹ Sjeverni zid crkve nije imao prozore.

Tehnika gradnje:

Građevina je građena tehnikom zidanja *opus incertum*.¹⁰⁰

⁹⁶ Jelinčić, K. (2005) *Topografija rustičnih vila na otoku Braču*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, str. 42.

⁹⁷ Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 75.

⁹⁸ Domančić, D. (1994) Crkva sv. Jadre nad Splitskom. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 73.

⁹⁹ Isto, 73-74.

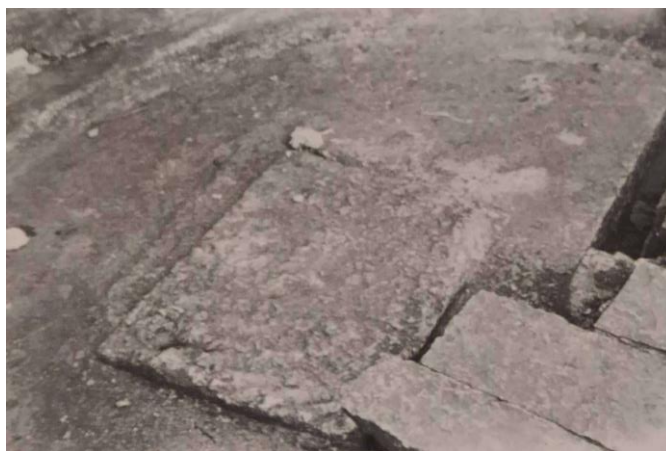
¹⁰⁰ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 275.

Dimenzije:

15,4 m x 5 m

Liturgijske instalacije:

U sredini apsida isklesana je i podignuta u kamenu pravokutna oltarna baza. (Slika 18.) Na sličan je način oblikovan i podanak subselija. Do istočnog prozora na južnoj strani i do vrata na sjevernoj strani vidljiv je trag na pločniku koji je pripadao oltarnoj ogradi koja je nekad stajala na tom mjestu.¹⁰¹

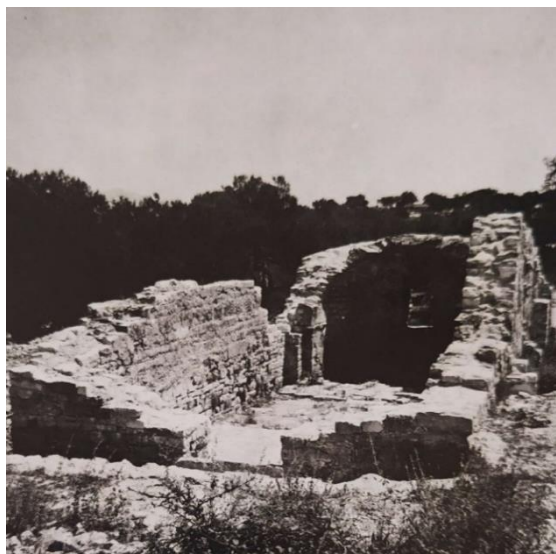
Slika 18. Pravokutna oltarna baza u apsidi (Izvor: D. Domančić, 1994.)

Stanje sačuvanosti:

Crkva je najbolje sačuvana u apsidalnom dijelu do početka kalote. (Slika 19.) Kalota je u donjem dijelu građena od kamena, a u gornjem dijelu od sedre. Ta dva dijela bila su odvojena redom kamenih ploča tvoreći ožbukani vijenac. Sačuvan je i početak trijumfalnog luka koji je ležao na kosim impostima. Na trijumfalnom luku nađene su ispunjene sljubnice s trokutastim bridnim uzdignućem preko kojih je bila nanesena žbuka. Sačuvana su tri lučno nadsvođena prozora – jedan po sredini apsida i dva na južnom zidu. (Slika 20.) Zapadnom prozoru na južnom zidu sačuvan je istočni sedreni početak luka na temelju čega su obnovljena oba prozora. Paviment je u zapadnom dijelu bio isklesan u živoj stijeni, a u istočnom dijelu bio je pokriven nepravilnim četvrtastim kamenim pločama.¹⁰² (Slika 21.)

¹⁰¹ Domančić, D. (1994) Crkva sv. Jadre nad Splitskom. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 74.

¹⁰² Isto, str. 73.-75.

Slika 19. Prikaz broda i apsidalnog dijela crkve sv. Jadre (Izvor: D. Domančić, 1994.)

Slika 20. Prikaz dva prozora na južnom zidu (Izvor: D. Domančić, 1994)

Slika 21. Prikaz pavimenta u apsidalnom dijelu (Izvor: D. Domančić, 1994.)

Slika 22. Današnje stanje crkve sv. Jadre nad Splitskom (Izvor: Wikipedia. Pristupljeno: 20.06.2022.)

Slijed izgradnje i datacija:

D. Vrsalović smješta građevinu u vremenski okvir od 4. do 7. stoljeća¹⁰³, dok P. Šimunović¹⁰⁴ i D. Kečkemet¹⁰⁵ predlažu precizniju dataciju u razdoblje od 6. do 7. stoljeća. P. Chavalier je datira u 6. stoljeće kada crkvu grade rimski robovi koji su po kazni bili poslani na prisilni rad u obližnjim

¹⁰³ Vrsalović, D. (1960) Starokršćanski spomenici. *Brački zbornik* 4. Split, str. 94.

¹⁰⁴ Šimunović, P. (1987) *Brač: Vodič po otoku*. Zagreb, str. 143

¹⁰⁵ Kečkemet, D. (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik, str. 133.

kamenolomima.¹⁰⁶ V. Barbarić građevinu, pak, vezuje uz razdoblje druge polovine 6. stoljeća.¹⁰⁷ Bočna vrata na južnom zidu crkve sv. Jadre pretpostavljaju postojanje pomoćnih zgrada što upućuje na neprekinuti slijed življenja sve do dolaska Hrvata¹⁰⁸, ali i na pretpostavku o postojanju benediktinskog samostana na tom području čiji su ostatci porušen u 17. stoljeću prilikom potrage za blagom.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romanie de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 274.

¹⁰⁷ Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 75.

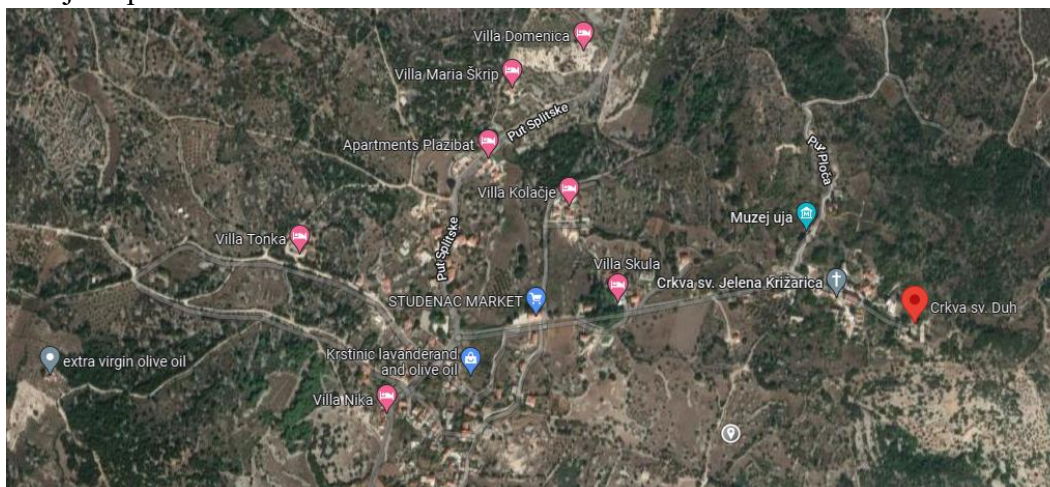
¹⁰⁸ Šimunović, P. (1987) *Brač: Vodič po otoku*. Zagreb, str. 143.

¹⁰⁹ Kečkemet, D. (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik, str. 133.

2.5. CRKVA SV. DUHA, ŠKRIP

Položaj: k. č. *19, k. o. Škrip

Na mjesnom groblju u Škripu, koji se nalazi u unutrašnjosti otoka poviše Postira i Splitske, nalazi se nekadašnja župna crkva Sv. Duh.¹¹⁰

Slika 23. Smještaj crkve sv. Duha u Škripu (Izvor: Google maps. Pristupljeno: 12. 4. 2022.)

Historijat prethodnih istraživanja:

O ranosrednjovjekovnom podrijetlu crkve sv. Duha piše D. Domančić 1960. godine u *Bračkom zborniku*.¹¹¹ P. Šimunović o istoj građevini piše petnaestak godina kasnije.¹¹² Regionalni zavod za zaštitu spomenika u Splitu vrši arheološka istraživanja od 1989. do 1990. godine.¹¹³ R. Bužančić piše 1991. godine o ranosrednjovjekovnoj obnovi potonje crkve¹¹⁴, a 1994. godine donosi izvješće o provedenim arheološkim istraživanjima u zborniku radova *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*.¹¹⁵ Istu građevinu opisuje i P. Chavalier 1995. godine u katalogu ranokršćanske arhitekture

¹¹⁰Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 77.

¹¹¹Domančić, D. (1960) Srednji vijek. *Brački zbornik* 4. Supetar, str. 29.

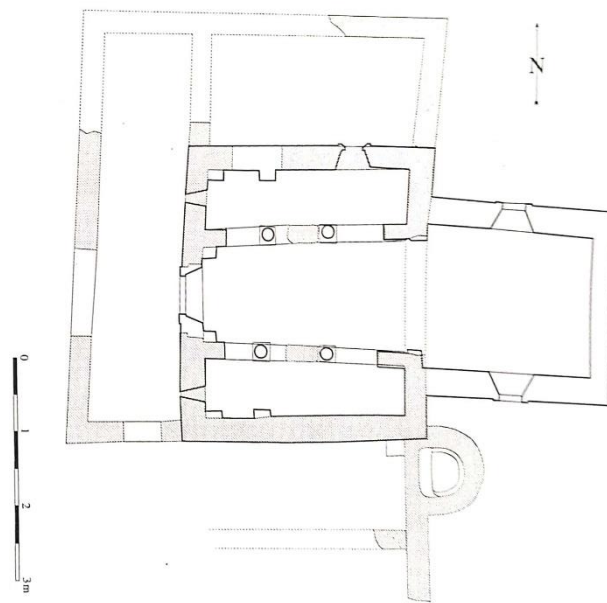
¹¹²Šimunović, P. (1987) *Brač: Vodič po otoku*. Zagreb, str. 170-171.

¹¹³Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 276.

¹¹⁴Bužančić, R. (1991) Dvije crkve na Braču obnovljenje u ranom srednjem vijeku. *Prilozi povijest umjetnosti u Dalmaciji* 32. Split, str. 21-39.

¹¹⁵Bužančić, R. (1994) Škrip. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 77-83.

rimske provincije Dalmacije.¹¹⁶ Godinu dana poslije R. Bužančić ponovno piše o ranosrednjovjekovnoj pregradnji crkve sv. Duha¹¹⁷, a 2003. godine postavlja hipotezu o postojanju antičkog Kibelina hrama u najranijoj građevnoj jezgri crkve sv. Duha.¹¹⁸ D. Kečkemet 1998. godine piše o građevini.¹¹⁹ O svim fazama kroz koje je prošla crkva sv. Duha piše T. Marsović¹²⁰, a o srednjovjekovnoj fazi piše H. Gjašin.¹²¹ Kratak pregled ranokršćanskih crkva na otoku Braču, među kojima je crkva sv. Duha predstavlja K. Jelinčić 2005. godine u svom magistarskom radu.¹²² V. Barbarić i L. Ursić 2019. godine u sklopu navođenja inventara sakralne baštine otoka Brača spominju ranokršćansku crkvu sv. Duha u Škripu.¹²³

Slika 24. Tlocrt crkve Sv. Duha u Škripu (Izvor: R. Bužančić, 1994.)

¹¹⁶ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 276-278.

¹¹⁷ Bužančić, R. (1996) Rađanje srednjovjekovne arhitekture iz antičkih korijena na otocima srednje Dalmacije U: Jurković, M., Lukšić, T. (ur.), *Starohrvatska spomenička baština, rađanje prvog kulturnog pejzaža*, str. 339-341.

¹¹⁸ Bužančić, R. (2003) *Quelques chantiers de construction du VIIe siècle aux environs de Salona, apres la chute de la ville*, HAM 9, Zagreb-Motovun, str. 198., 271.

¹¹⁹ Kečkemet, D. (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik, str. 138.

¹²⁰ Marasović, T. (2011) Sv. Duh u Škripu. U: Cambi, N. ur., *Dalmatia predromanica: Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji: Svezak 3*. Split: Biblioteka knjiga Mediteran, str. 537-540.

¹²¹ Gjašin, H. (2012) *Srednjovjekovna arheološka baština otoka Brača*. Split: MHAS, str. 52-55.

¹²² Jelinčić, K. (2005), *Topografija rustičnih vila na otoku Braču*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, str. 45.

¹²³ Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 75.

Arhitektura:

Ranokršćanska crkva sv. Duha ima tri broda nepravilna oblika odijeljena stupovima i pilastrima. Na istoku crkva završava ravnim zidom. Sjeverno, južno i zapadno nalazile su se pomoćne prostorije, a južno od crkve prema istoku izdizala se minijaturna polukružna apsida za koju R. Bužančić smatra da je pripadala bazenu (kada za kler).¹²⁴

Već postojeći stambeni sklop (jedna njegova prostorija) iskorištena je za gradnju crkve sv. Duha. Prostorija je adaptirana za sakralnu namjenu te je oblikovana u baziliku gotovo kvadratnog tlocrta. To je napravljeno na način da je srednji dio postao glavni brod nadvišen nad pridodanim arkaturama koje su se sastojale od zidanih stupova s po dva gljivasta luka sa svake strane, a nosile su drvenu konstrukciju krova. Vanjski zidovi se po načinu gradnje razlikuju od zidova arkature i ostatci su ranijeg sklopa. Ostatci prostorija sjeverno, zapadno i južno pripadaju građevini, što je prethodila Sv. Duhu. Sjeverna prostorija (Slika 25.) bila je povezana s ostatkom građevine vratima o čemu svjedoče ostatci istih u unutrašnjosti crkve na sjevernom zidu. Južna prostorija bila je široka 2,5 m i protezala se po cijeloj širini crkve i narteksa.¹²⁵ S njezine južne strane pronađen je zid za kojega R. Bužančić smatra da se radi o temelju stilobata čiji su stupovi nosili trijem.¹²⁶ Zapadna prostorija koristila se kao narteks crkve koji je na zapadu imao glavna vrata postavljena paralelno s ulazom same crkve (Slika 26.), a južno po sredini bila su smještena još jedna manja vrata. Zahvaljujući pronalasku ranokršćanskog kamenog praga i lijevog dovratnika lako je rekonstruirati izgled ulaza u ranokršćansku crkvu (Slika 27.). Na istočnom kraju podignut je mali polukružni bazen koji nalikuje na minijaturnu apsidu (Slika 28.).¹²⁷ R. Bužančić pretpostavlja da je bazen pripadao ranijem termalnom sklopu koji se kasnije koristio u obredu krštenja.¹²⁸ Ranokršćanska crkva najvjerojatnije nije imala apsidu s izdovoljenim svetištem zbog podizanja terena na tom mjestu. Zbog izdizanja središnjeg broda okruženog s triju strana krovnim plohamu crkva sv. Duha više je nalikovala na centralnu građevinu nego na trobrodnu baziliku. O potonjoj konstrukciji svjedoči sačuvani raspored ležaja greda na vanjskom licu zidova središnjeg broda.

¹²⁴ Bužančić, R. (1994) Škrip. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 80.

¹²⁵ Isto, str. 78-80

¹²⁶ Isto, str 80.

¹²⁷ Isto, 79-81.

¹²⁸ Isto, str. 80.

Sklop je izgledao širok i neskladan zbog toga što su pod istim krovnim plohamo bile natkrite i pomoćne prostorije na sjevernoj i južnoj strani.¹²⁹

Slika 25. Pogled na sjevernu prostoriju

(Izvor: R. Bužančić, 1994.)

Slika 26. Glavna vrata narteksa

(Izvor: R. Bužančić, 1994.)

Slika 27. Ranokršćanski prag crkve
(Izvor: R. Bužančić, 1994.)

Slika 28. Polukružni bazen (Izvor: R. Bužančić, 1994.)

Tehnika gradnje:

Crkva sv. Duha građena je tehnikom zidanja *opus incertum*, a na dijelu pročelja vidljiv je *opus spicatum*.¹³⁰

Dimenzije:

7,4 m x 4 m

¹²⁹ Isto, str. 82.

¹³⁰ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 277.

Liturgijske instalacije:

U pločniku apside pronađena je oltarna menza izrađena od vapnenca, rustikalno obrađena s jednostavnom profilacijom. Pred vratima crkve pronađen je ranokršćanski pilastar oltarne ograde (Slika 29.).¹³¹

Slika 29. Ulomak pilastro oltarne ograde (Izvor: R. Bužančić, 1994.)

R. Bužančić uočava da njegova kvaliteta i monumentalnost ne odgovaraju ovoj građevini te smatra da je isti donesen iz neke druge ranokršćanske crkve.¹³² Jugoistočno od crkve pronađen je ulomak ranokršćanskog sarkofaga s figuralnim prikazom (s objiju strana po jedna ovca) što ga čini jedinim takvim na Braču (Slika 30.). Na pronađenom ulomku vidljiva je ostrugana hasta križa, kao i noge i rep životinje.¹³³

Slika 30. Ulomak ranokršćanskog sarkofaga sa prikazom ovce ispod ostruganog križa (Izvor: R. Bužančić, 1994.)

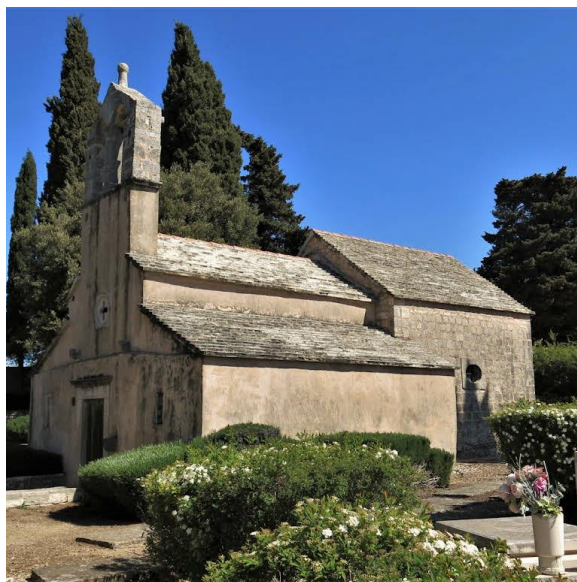
¹³¹ Bužančić, R. (1994) Škrip. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, 79.

¹³² Isto

¹³³ Isto, str. 80.

Stanje sačuvanosti:

Krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina 20. stoljeća crkveni kompleks je istražen i restauriran i danas je crkva dobro očuvana građevina u kulturnoj uporabi čiji vanjski zidovi potječu iz antike.¹³⁴

Slika 31. Današnji izgled crkve sv. Duha u Škripu (Izvor: Crkva sv. Duh, Škrip. Pristupljeno 20.06.2022.)

Slijed izgradnje i datacija:

V. Barbarić¹³⁵, D. Kečkemet¹³⁶ i T. Marasović¹³⁷ datiraju crkvu sv. Duha u 7. stoljeće, dok R. Bužančić izgradnju crkve vezuje uz razaranje i napuštanje Škripa koji nedugo zatim biva nanovo naseljen romanskim stanovništvom s kopna u prvoj polovini 7. stoljeća. Uslijed potonjeg javlja se potreba za sakralnim objektom te tada nastaje crkva sv. Duha.¹³⁸ P. Chavalier vremenski smješta izgradnju crkve sv. Duha u drugu polovinu 7. stoljeće¹³⁹ Crkva sv. Duha nastala je pretvaranjem antičkog stambenog kompleksa u ranokršćansku trobrodnu crkvu. Kao stara župna crkva nakon izgradnje nove doživljava prenamjenu u grobnu kapelu škripske plemićke obitelji Cerinić¹⁴⁰ dok

¹³⁴ Marasović, T. (2011) Sv. Duh u Škripu. U: Cambi, N. ur., *Dalmatia predromanica: Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji: Svezak 3*. Split: Biblioteka knjiga Mediteran, str. 538., 540.

¹³⁵ Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 77.

¹³⁶ Kečkemet, D. (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik, str. 138.

¹³⁷ Isto, str. 539.

¹³⁸ Bužančić, R. (1991) Dvije crkve na Braču obnovljene u ranom srednjem vijeku. *Prilozi povijest umjetnosti u Dalmaciji* 31 (1), str. 27.

¹³⁹ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 278.

¹⁴⁰ Bužančić, R. (1994) Škrip. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, 79.

u periodu ranog srednjeg vijeka doživljava pregradnju i postaje trotravejna građevina čiji svod nose slijepi lukovi.¹⁴¹ U 14. stoljeću dograđen joj je zvonik na presicu¹⁴² dok je u renesansi obnovljena te u unutrašnjosti dobiva stupove i mali trijem.¹⁴³ U 18. stoljeću dobiva veću četvrtastu apsidu.¹⁴⁴

¹⁴¹ Bužančić, R. (1996.), Rađanje srednjovjekovne arhitekture iz antičkih korijena na otocima srednje Dalmacije, U: Jurković, M., Lukšić, T. (ur.) *Starohrvatska spomenička baština, rađanje prvog kulturnog pejzaža*, str. 341.

¹⁴² Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 77.

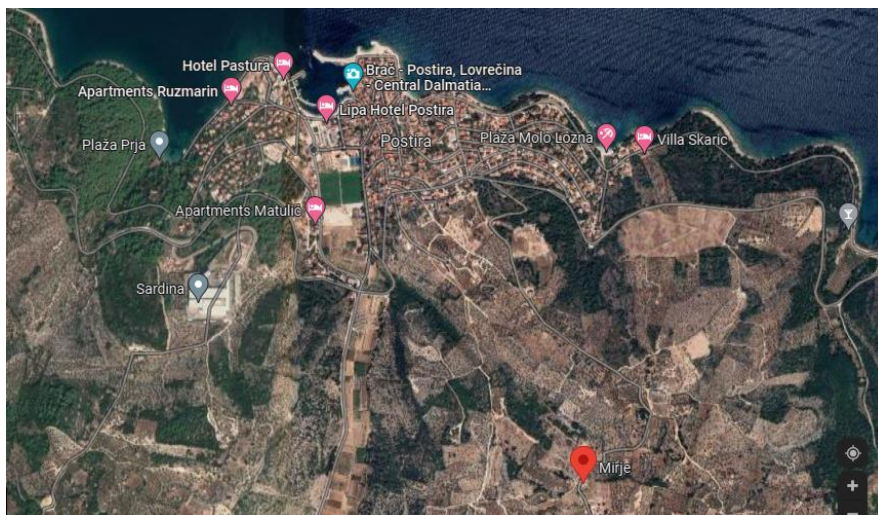
¹⁴³ Kečkemet, D. (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik, str. 138.

¹⁴⁴ Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 77.

2.6. MIRJE

Položaj: k. č. *558, k.o. Postira

Na predjelu zvanom Mali Brig poviše Postira nalazi se arheološki lokalitet Mirje.¹⁴⁵

Slika 32. Položaj kompleksa Mirje (Izvor: Google maps. Pristupljeno: 29. 4. 2022.)

Historijat prethodnih istraživanja:

A. Cicarelli 1802. godine iznosi hipotezu o tome da se na Mirju nalazio benediktinski samostanski kompleks.¹⁴⁶ I. Ostojić, pak, smatra da je riječ o eremitaži ili samostanskom posjedu.¹⁴⁷ O kompleksu u *Slobodnoj Dalmaciji* piše E. Marin 1977. godine¹⁴⁸, a nekoliko godina kasnije piše i o oltarnoj ogradni nađenoj na istom lokalitetu.¹⁴⁹ I. Fisković 1981. godine piše o ranokršćanskim sarkofazima pronađenim na Mirju¹⁵⁰, a kompleks spominje i u svom članku *O ranokršćanskoj arhitekturi na otocima Braču i Šolti*.¹⁵¹ Godine 1981. lokalitet spominju J. Šantić¹⁵² i I. Eterović.¹⁵³ Godine 1987. P. Šimunović piše o lokalitetu.¹⁵⁴ O starokršćanskom pluteju pronađenog na Mirju

¹⁴⁵ Isto, str. 69.

¹⁴⁶ Ciccarelli, A. (1802) *Osservazioni sull' isola della Brazza e sopra quella nobiltà*. Venezia, str. 30.

¹⁴⁷ Ostojić, I. (1964) *Benediktinci u Hrvatskoj II*. Split, str. 403.

¹⁴⁸ Marin, E. (1977) Kasnoantička arhitektura nedaleko od Postira *Slobodna Dalmacija*. Split, 17. rujna

¹⁴⁹ Marin, E. (1980) Starokršćanska oltarna pregrada na Mirju nedaleko od Postira, *Prilozi povijest umjetnosti u Dalmaciji* 21 (1). Split str. 85-90.

¹⁵⁰ Fisković, I. (1981) Ranokršćanski sarkofazi otoka Brača, *VAHD 75*. Split, str. 115.

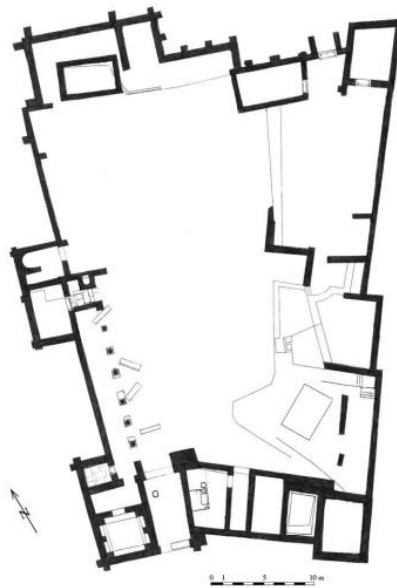
¹⁵¹ Fisković, I. (1982) O ranokršćanskoj arhitekturi na otocima Braču i Šolti. *Arheološki radovi i rasprave VIII-IX*, Zagreb, str. 165.

¹⁵² Šantić, J. (1981) Povijest postirske župe. U: Bižaca, E., Bižaca N.m Jelinčić, T., Jelinčić, V., Šantić, J., ur., *Postira – Spomenica u povodu 400. obljetnice osnutka župe (1581 – 1981)*. Postira, str. 18.

¹⁵³ Eterović, I. (1981) Benediktinci na postirskom području. U: Bižaca, E., Bižaca N.m Jelinčić, T., Jelinčić, V., Šantić, J., ur., *Postira – Spomenica u povodu 400. obljetnice osnutka župe (1581 – 1981)*. Postira, str.37-39.

¹⁵⁴ Šimunović, P. (1987) *Brač: Vodič po otoku*. Zagreb, str. 106.

piše E. Marin.¹⁵⁵ Detaljni izvještaj o arheološkim radovima koje izvodi Regionalni zavod za zaštitu spomenika u Splitu donosi V. Kovačić 1994. godine.¹⁵⁶ Građevinu spominje i P. Chavallier u katalogu ranokršćanske arhitekture u Dalmaciji.¹⁵⁷ Godine 1998. o lokalitetu piše i D. Kečkemet.¹⁵⁸ K. Jelinčić 2005. godine u svom magistarskom radu daje kratak pregled ranokršćanskih crkva na otoku Braču te spominje lokalitet Mirje iznad Postira gdje se nalazila ranokršćanska crkva koja nije sačuvana.¹⁵⁹ Iste godine D. Vlahović piše o tragovima ranokršćanstva prisutnim na brdu Mirju.¹⁶⁰ O lokalitetu Mirje ponovno piše V. Kovačić 2010.¹⁶¹ i 2019. godine¹⁶² kao i V. Barbarić i L. Ursić u sklopu navođenja inventara sakralne baštine otoka Brača.¹⁶³

Slika 33. Tlocrt ranokršćanskog kompleksa u Mirjima (Izvor: V. Kovačić, 2020.)

¹⁵⁵ Marin, E. (1993) Starokršćanski plutej s Mirja kod Postira na Braču. *Prilozi povijest umjetnosti* 32 (1). Split, str. 117-132.

¹⁵⁶ Kovačić, V. (1994) Mirje. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 52-55.

¹⁵⁷ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romanie de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 278-280.

¹⁵⁸ Kečkemet, D. (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik, str. 124.

¹⁵⁹ Jelinčić, K. (2005) *Topografija rustičnih vila na otoku Braču*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, str. 62-63.

¹⁶⁰ Vlahović, D. (2005) *Postira: Hrvatska u malom*. Split: Ogranak Matice hrvatske, str. 16.

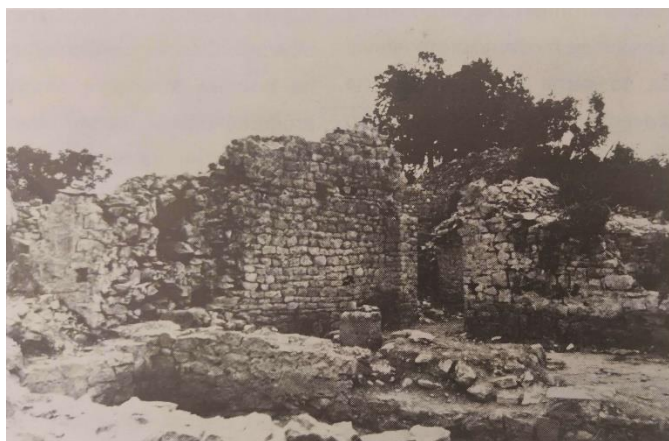
¹⁶¹ Kovačić, V. (2010) Kasnoantička vila s portikom na Mirju kod Postira. *Klesarstvo i graditeljstvo XXI* (3-4), str. 25-37.

¹⁶² Kovačić, V. (2019) Mirje - kasnoantički cenobij na Malom brigu iznad Postira. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 45 (1), str. 63-88.

¹⁶³ Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, str. 69.

Arhitektura:

Riječ je o kompleksu od kojeg se sačuvalo šest prostorija, trijem i dvorište. Ostaci crkve nisu pronađeni. V. Kovačić na temelju pronalaska velikog broja fragmenata kamenoga crkvenog namještaja zaključuje kako se crkva nalazila na sjeveroistočnoj strani kompleksa. Godine 1992. započela su arheološka istraživanja na Mirju. Današnji put prolazi sredinom kompleksa te ga dijeli na dva dijela. Zapadno pročelje sastoji se od dvaju široka ugaona rizalita poduprta kontraforima s vanjske strane. Glavni ulaz nalazio se na južnoj strani (Slika 34.), a predvorje je vodilo do unutrašnjeg dvorišta s trijemom (Slika 35.) koji je opet vodio do prostorije jugozapadnog krila i do sjevernog krila.

Slika 34. Južna strana kompleksa na Mirju
(Izvor: V. Kovačić, 1994.)

Slika 35. Pogled na unutrašnje dvorište s trijemom
(Izvor: V. Kovačić, 1994.)

U južnom rizalitu nalazila se mala kvadratna prostorija s visokim lučnim prozorom. Prostorija je izvana bila ožbukana što je zaključeno po ostacima koso urezanih fuga u podanku zida na bočnim stranama. Kao predvorje kvadratne prostorije na uglu sklopa služila je uska pačetvorinasta prostorija. Ugaoni zidani stupovi nosili su križni svod. Sačuvani su i zidovi gornjeg kata s ugaonim stubom. Prostorija trapezna oblika nalazila se s druge strane hodnika, a imala je lučna vrata koja vode u hodniku na istočnoj strani. Na sjevernoj strani hodnika smještena su vrata koja vode u trijem. Na temelju sačuvanog početka pojasnog luka zaključeno je da je uži hodnik bio presvođen. Pronađeni su i masivni *stipites* koji su pripadali preši kojom se radilo maslinovo ulje. Pet cisterni smješteno je uz sjeverne, istočne i južne strane kompleksa. U njih se slijevala kišnica sa krovova građevina smještenih u kompleksu.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Kovačić, V. (1994) Mirje. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 52-54.

Slika 36. Pogled na današnje stanje sklopa u Mirju (Izvor: V. Kovačić, 2010.)

Tehnika gradnje:

Građevina je građena tehnikom zidanja *opus incertum*.¹⁶⁵

Dimenzije:

Nisu poznate.

Liturgijske instalacije:

Na Mirju je pronađena najveća količina kamenoga crkvenog namještaja iz produkcije bračkih klesarskih radionica. Od crkve je ostao sačuvan samo crkveni kameni namještaj. Oltarna ograda sastojala od niza ploča ukrašenih geometrijskim, vegetabilnim i figuralnim motivima, a to je zaključeno na temelju pronađenih ulomaka ranokršćanskih pluteja. Ploče su bile ukrašene ili mrežama u obliku rombova i pačetvorina ili ribljim ljuskama s dvostruko profiliranom okvirom¹⁶⁶ (Slika 37.). V. Kovačić smatra da su se potonje ploče nalazile na bočnim stranama oltarne ograda dok su se na prednjoj strani pluteja nalazili prikazi Uskrsnuća.¹⁶⁷ Na potonjim plutejima nalazilo se ili izduženi križ koji se prostirao cijelom dužinom plohe pluteja ili stiliziran Kristov monogram oblikovana kao motiv „dna košare“. Pronađen je još ulomak pluteja s lišćem bršljana, kao i ulomci pluteja s prikazima kandži zvijeri ili ovaca.¹⁶⁸ V. Kovačić s obzirom na smještaj šape zvijeri u donjim kutovima ploče smatra da se nije radilo o simetričnoj kompoziciji, već o prikazu

¹⁶⁵ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 279.

¹⁶⁶ Kovačić, V. (1994) Mirje. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 54.

¹⁶⁷ Isto

¹⁶⁸ Isto

pojedinačne životinje na jednoj ploči. Također, zaključuje da se s objiju strana ograde trebao nalaziti centralni motiv križa sa strana opkoljen likovima životinja.¹⁶⁹ Pilastril oltarne ograde bili su profilirani.¹⁷⁰

Slika 37. Ulomak pluteja s motivom ribljih ljusaka (Izvor: V. Kovačić, 1994.)

Stanje sačuvanosti:

Na temelju velikog broja pronađenih fragmenata kamenog crkvenog namještaja na sjevernoistočnoj strani kompleksa pretpostavljeno je da je ranokršćanska crkva na Mirju postojala iako njezini ostatci nisu pronađeni.¹⁷¹

Slijed izgradnje i datacija:

V. Barbarić¹⁷², P. Chavalier¹⁷³, i D. Kečkemet¹⁷⁴ datiraju crkvu u 6. stoljeće. Na temelju arheoloških ostataka (npr. dijelova zidova u vinogradu građenih na rimski način ili ulomaka rimskih crijepova i cigla)¹⁷⁵ zaključeno je da je na Mirju bila smještena *villa rustica*. Kasnije je sagrađena ranokršćanska crkva kojoj je u srednjem vijeku pridodan benediktinski samostan.¹⁷⁶

¹⁶⁹ Isto

¹⁷⁰ Isto

¹⁷¹ Isto, str. 53-54.

¹⁷² Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, str. 69.

¹⁷³ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 280.

¹⁷⁴ Kečkemet, D. (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik, str. 124.

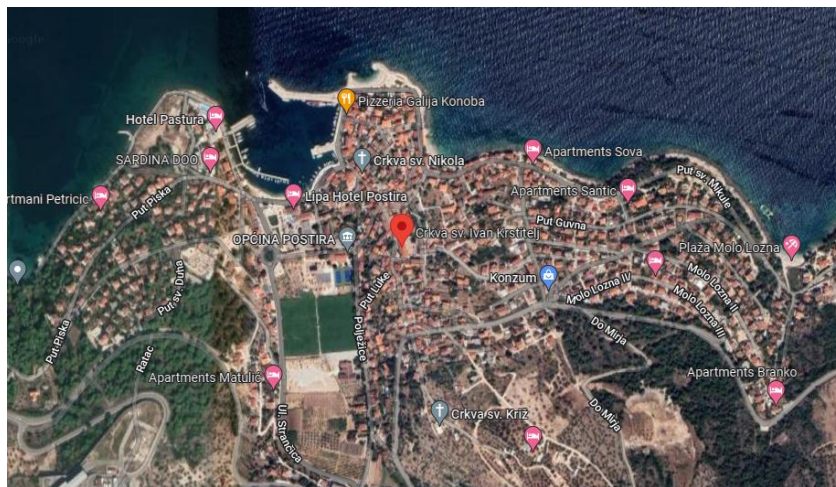
¹⁷⁵ Isto

¹⁷⁶ Šimunović, P. (1987) *Brač: Vodič po otoku*. Zagreb, str. 106.

2.7. CRKVA SV. MARIJE, POSTIRA

Položaj: k. č. *1084 , k.o. Postira

Istočno od luke u Postirima, na visinski istaknutom prostoru, na mjestu današnje župne crkve pronađeni su ostatci ranokršćanske crkve sv. Marije.¹⁷⁷

Slika 38. Položaj crkve sv. Ivana u Postirima (Izvor: Google maps. Pristupljeno 29.04.2022.)

Historijat prethodnih istraživanja:

E. Marin bio je pobornik teze o postojanju ranokršćanske crkve na području današnje župne crkve sv. Ivana na što ukazuje pišući o ranokršćanskom kapitelu pronađenom u Postirima.¹⁷⁸ O crkvi piše I. Eterović 1981. godine¹⁷⁹, a šest godina kasnije i P. Šimunović.¹⁸⁰ Regionalni zavod za zaštitu spomenika u Split, na čelu s V. Kovačić, vrši arheološka istraživanja na građevini od 1988. do 1990.¹⁸¹ Javnost je upoznata s potonjim putem članka koji izlazi u *Slobodnoj Dalmaciji* 1990. godine.¹⁸² Izvještaj o arheološkim istraživanjima V. Kovačić iznosi u člancima *Postira na o. Braču – Ranokršćanska bazilika*¹⁸³ i *Postira*¹⁸⁴, a R. Bužančić raspravlja o građevini na *XIII.*

¹⁷⁷ Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, str. 63.

¹⁷⁸ Marin, E. (1977) Postira – starokršćanski kapitel. *AP* 19. Beograd, str. 155-156.

¹⁷⁹ Eterović, I. (1981) Benediktinci na postirskom području. U: Bižaca, E., Bižaca N.m Jelinčić, T., Jelinčić, V., Šantić, J., ur., *Postira – Spomenica u povodu 400. obljetnice osnutka župe (1581 – 1981)*. Postira, str. 39-42.

¹⁸⁰ Šimunović, P. (1987) *Brač: Vodič po otoku*. Zagreb, str. 105-106.

¹⁸¹ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 281.

¹⁸² R.,I. (1990) Istraživanje bazilike. *Slobodna Dalmacija*. Split, 23. ožujak, str. 10.

¹⁸³ Kovačić, V. (1988) Postira na o. Braču- Ranokršćanska bazilika. *AP*. Ljubljana, str. 184.

¹⁸⁴ Kovačić, V. (1994) Postira. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 42-49.

međunarodnom kongresu za Starokršćansku arheologiju održanom u Splitu i Poreču 1994. godine.¹⁸⁵ Iste godine R. Bužančić piše znanstveni rad na temu rekonstrukcije izvornog izgleda svetišta ranokršćanske bazilike u Postirama¹⁸⁶, dok P. Chavalier podrobno opisuje građevinu u katalogu ranokršćanske arhitekture u Dalmaciji.¹⁸⁷ O ranokršćanskoj crkvi sv. Marije u Postirama u kratkim crtama pišu D. Kečkemet 1998. godine¹⁸⁸, J. Jelinčić 2004. godine¹⁸⁹ i D. Vlahović 2005. godine¹⁹⁰, a kratak pregled ranokršćanskih crkva na otoku Braču, među kojima je crkva sv. Marije u Postirama daje K. Jelinčić 2005. godine u svom magistarskom radu.¹⁹¹ Ista autorica zajedno s Lj. Perinić Muratović, 2010. godine, piše znanstveni rad o novim arheološkim nalazima iz Postira u okviru čega spominje ranokršćansku crkvu sv. Marije.¹⁹² V. Barbarić i L. Ursić 2019. godine u sklopu navođenja inventara sakralne baštine otoka Brača spominju potonju crkvu.¹⁹³

¹⁸⁵ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 281.

¹⁸⁶ Bužančić, R. (1994) Rekonstrukcija konfesije ranokršćanske crkve u Postirama na Braču. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 34 (1), str. 39-49.

¹⁸⁷ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 280-283.

¹⁸⁸ Kečkemet, D. (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik, str. 121.

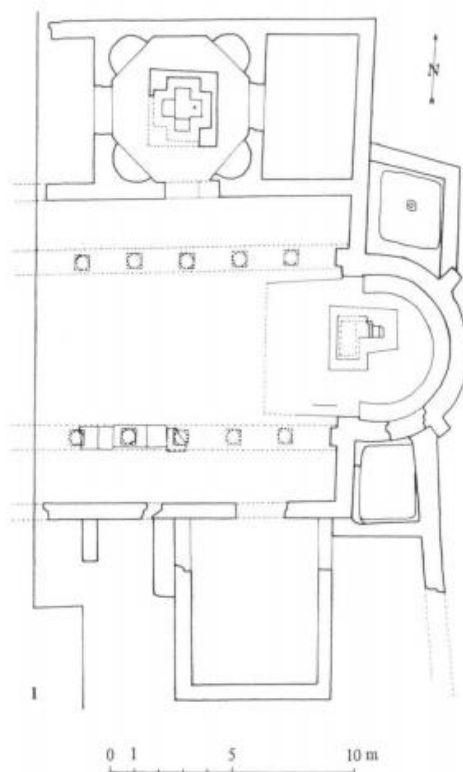
¹⁸⁹ Jelinčić, J. (2004) *Na Postirskim vrelima: Matična knjiga župe Postira (1584.-1671.)*. Postira, str. 7.

¹⁹⁰ Vlahović, D. (2005) *Postira: Hrvatska u malom*. Split: Ogranak Matice hrvatske, str. 16.

¹⁹¹ Jelinčić, K. (2005) *Topografija rustičnih vila na otoku Braču*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, str. 43-44.

¹⁹² Jelinčić, K. i Perinić Muratović, Lj. (2010) Novi arheološki nalazi iz Postira na otoku Braču. *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 27 (-), str. 177-216.

¹⁹³ Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 63.

Slika 39. Tlocrt crkve Sv. Ivana u Postirima (Izvor: P. Chavalier, 1994.)

Arhitektura:

Riječ je o trobrodnoj crkvi s polukružnom apsidom na istoku koja je sa svoje vanjske strane poduprta dvama simetrično postavljenim kontraforima. Sa sjeverne i južne strane bočnih brodova nalaze se pomoćne prostorije. Podovi glavnog i bočnih brodova izrađeni su od vapnene žbuke s usitnjenim crijepom i oblucima.¹⁹⁴ V. Kovačić na temelju analogije s drugim crkvama na otoku Braču pretpostavlja da je prezbiterij bio pokriven kamenim pločama ili mozaikom.¹⁹⁵ Uz sjeverni perimetralni zid crkve smještena je krstionica izvana kvadratnog, a iznutra oktogonalnog tlocrta. Zapadni dio ranokršćanske crkve nije sačuvan, a bio je smješten na području na kojem se danas izdiže župna crkva sv. Ivana Krstitelja. Uz južnu stranu bazilike prostirala se veća prostorija koja je vratima bila povezana s crkvom. Ulaz u tu prostoriju nalazio se sa zapadne strane. Zapadno od te prostorije na bočnom zidu nalazi se potpornjak, no njegov položaj s južne strane neobičan jer bi ga, zbog nagiba terena, trebalo očekivati sa sjeverne strane.¹⁹⁶ V. Kovačić zaključuje da je

¹⁹⁴ Kovačić, V. (1994) Postira. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 42.

¹⁹⁵ Isto

¹⁹⁶ Isto, str. 48.

potpornjak mogao pridati prostorijski s vratima koja nije ostala sačuvana.¹⁹⁷ S istočne strane bazilike naslonjena uz cisternu nalazila se još jedna manja prostorija koja također nije ostala sačuvana. Uzduž sjevernog broda bazilike nalazi se niz prostorija – ugaona pačetvorinasta prostorija na istoku, središnja krstionica i djelomično sačuvana zapadna prostorija. Istočna prostorija slabo je očuvana te njezina funkcija nije poznata. S bočnih strana apside postavljena je po jedna cisterna u koje se slijevala voda s krovova crkve i pomoćnih prostorija. (Slika 40.) Sjeverna cisterna je na sredini podnice imala kružno udubljenje koje je služilo za taloženje nečistoće.¹⁹⁸ V. Kovačić smatra kako je cisterna bila presvođena bačvastim svodom nad kojim je bila terasa na kojoj se skupljala kišnica i procjeđivala kroz prošupljene kamene ploče u spremnik za vodu.¹⁹⁹ Južnoj cisterni dno je isklesano u živoj stijeni.²⁰⁰

Slika 40. Cisterna uz apsidu (Izvor: V. Kovačić, 1994.)

Tehnika gradnje:

Građevina je građena tehnikom zidanja *opus incertum*.²⁰¹

Dimenzije:

Sačuvani istočni dio crkve ima dimenzije 18 m x 12 m. Dimenzije cijele građevne mogu se samo hipotetski odrediti.

Liturgijske instalacije:

¹⁹⁷ Isto

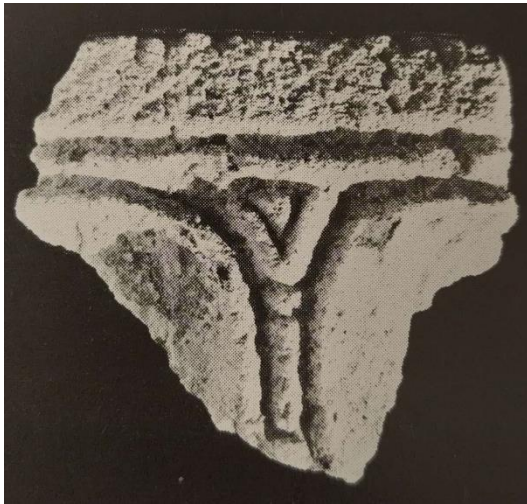
¹⁹⁸ Isto, 45-46.

¹⁹⁹ Isto, str. 46.

²⁰⁰ Isto, str. 46.

²⁰¹ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 281.

Dijelovi oltarne ograde (dio baze oltarne ograde, rustikalno obrađen pilastar izrađen u komadu sa stupom koji je na prednjoj strani ukrašen motivom urezanih pravokutnika te dijelovi perforiranih pluteja s motivom ljusaka i motivom „dna košare“) pronađeni su u blizini konfesije. Na sredini glavnog broda pronađene su mramorna oltarna menza te njezina baza, dok su stupići menze i njihovi kapiteli (Slika 41.) (jedan je ukrašen četirima povijenim listovima, a drugi veći ukrašen je cvijetom između listova) pronađeni u prezbiteriju i sjevernoj cisterni. Na sredini glavnog broda pronađeni su i komadi vapnenačke menze većih dimenzija koja je pokrivala oltarni grob. Nad njom je na stupićima stajao euharistijski stol s mramornom menzom. Dakle, oltar je bio smješten direktno nad relikvijama mučenika.²⁰²

Slika 41. Kapitel oltarne menze (Izvor: V. Kovačić, 1994.)

Slika 42. Kapitel oltarne Ograde (Izvor: V. Kovačić, 1994.)

S unutrašnje strane polukružne apsida protezao se kameni subselij. U apsidi je pronađena zidana grobna komora koja je izvana imala oblik slova L. (Slika 43.) Jedan krak joj je okrenut prema jugu, a drugi koji je sadržavao tri stepenice bio je usmjeren prema istoku. Građena je nepravilnim kamenom u kombinaciji s vapnenom žbukom. Krak grobnice sa stepenicama koji se prostire prema istoku smješten je odmah ispod trijumfnog luka apsida te je imao otklon prema sjeveru u odnosu

²⁰² Kovačić, V. (1994) Postira. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 45., 48.

na središnju os crkve. Uz zapadnu stranu groba nalazila se masivna kamena ploča. Grob je kasnije nasilno otvaran i time devastiran pa je izvorna oprema grobne komore uništena.²⁰³

Slika 43. Ranokršćanska konfesija (Izvor: V. Kovačić, 1994.)

Prostorija u kojoj je smješтана krstionica izvana je kvadratnog, a iznutra oktogonalnog oblika s polukružnim nišama u uglovima. Prostorija s krstionicom sačuvana je vrlo nisko. U sredini nalazi se krsni zdenac križnog oblika s jednakim krakovima. (Slika 44.) Zidovi krstionice izvorno su bili oslikani na što upućuju pronađeni ostatci žbuke.²⁰⁴

Slika 44. Krsni zdenac crkve sv. Ivana u Postirama (Izvor: V. Kovačić, 1994.)

Stanje sačuvanosti:

Ostatci ranokršćanske crkve sv. Marije u Postirama otkriveni su 1988. godine na mjestu današnje župne crkve. Zidovi ranokršćanske crkve sv. Marije u Postirama sačuvani su nisko. U unutrašnjosti crkve osim dijelova konfesije sačuvao se i temelj arkature kao i stilobat na kojemu se jasno vide tragovi baze stupova. Po tragovima baza uočen je pravilan raspored stupova i arkature. Okomito s

²⁰³ Isto, str. 43-44.

²⁰⁴ Isto, str. 46-47.

obzirom na stilobat arkature nalazi se masivna kamena ploče (Slika 45.). Devastacija crkve pospješena je između ostalog zbog zida izrađenog sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Spomenuti zid je odjeljivao vrt u kojemu se nalazila apsida od crkvenog dvorišta unutar kojeg su bili smješteni brodovi crkve.²⁰⁵

Slika 45. Pogled na baziliku i okomito postavljenu kamenu ploču ispred prezbiterija (Izvor: V. Kovačić, 1994.)

Slijed izgradnje i datacija:

P. Chavalier vremenski smješta ovu građevinu u 6. i 7. stoljeće.²⁰⁶ P. Šimunović je datira u 6. stoljeće²⁰⁷, dok V. Barbarić smatra da je nastala u drugoj polovini 6. stoljeća²⁰⁸ Arheološki nalazi svjedoče o postojanju *ville rustice* na području današnje luke u Postirima.²⁰⁹ Brački kroničar V. Prodić u 17. stoljeću piše o postojanju samostana u Postirama koji su Neretljani zapalili 841. godine.²¹⁰ A. Ciccarelli smatra da se radilo o benediktinskom samostanu posvećenom sv. Mariji²¹¹, dok I. Ostojić pak smatra da je u Postirama postojao posjed benediktinskog samostana sv. Petra u

²⁰⁵ Isto, str. 42-43.

²⁰⁶ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 283.

²⁰⁷ Šimunović, P. (1987) *Brač: Vodič po otoku*. Zagreb, str. 105.

²⁰⁸ Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 16.

²⁰⁹ Kečkemet, D. (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik, str. 121.

²¹⁰ Prodić, V. (1977) *Kronika otoka Brača. Legende i kronike*. Split, str. 237.

²¹¹ Ciccarelli, A. (2008) *Zapažanja o otoku Braču - Povijesni prikaz Pučišća*. Supetar, str. 42.

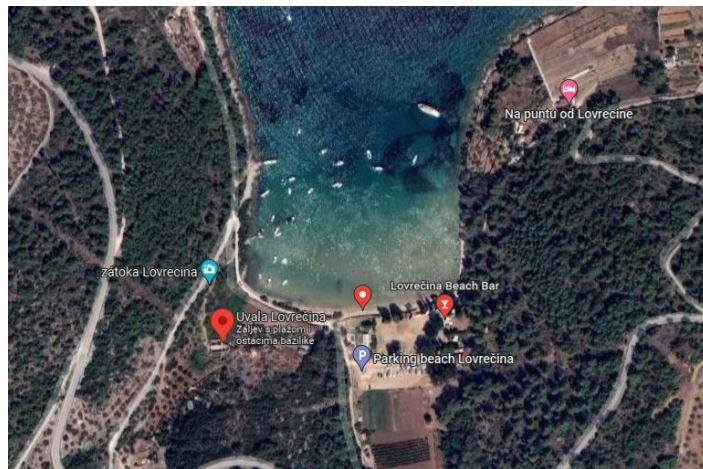
Selu u Poljicima te da su se benediktinci u njega sklonili kad su Mongoli opustošili opatiju u Selu.²¹²

²¹² Ostojić, I. (1964) *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. II. Split, str. 401-403.

2.8. SV. LOVRO, LOVREČINA

Položaj: k. č. 1774/2, k. o. Postira

U uvali Lovrečina, istočno od Postira, nalazi se ranokršćanski samostanski kompleks.²¹³

Slika 46. Položaj crkve sv. Lovre u uvali Lovrečina (Izvor: Google maps. Pristupljeno: 29.04.2022.)

Historijat prethodnih istraživanja:

O građevini prvi piše A. Ciccarelli 1820.²¹⁴ i 1821. godine²¹⁵, a F. Bulić objavljuje 1909. prve arheološke nalaze iste.²¹⁶ E. Dyggve tridesetih godina 20. stoljeća vrši sondiranja na građevini i objavljuje nedugo zatim rezultate istih.²¹⁷ Godine 1940. o građevini piše C. Fisković²¹⁸, kao i M. Abramić²¹⁹, a 1960. godine o istoj izvještava D. Vrsalović.²²⁰ N. Cambi također piše o građevini 1972. godine.²²¹ Regionalni zavod za zaštitu spomenika u Splitu vrši arheološka istraživanja po rukovodstvom D. Domančića, a od 1986. godine pod rukovodstvom J. Jeličić Radonić.²²² O ranokršćanskim sarkofazima na otoku Braču piše I. Fisković 1981. godine²²³, a godinu dana

²¹³ Jeličić Radonić, J. (1994) Lovrečina. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 33.

²¹⁴ Ciccarelli, A. (1820) *Osservazioni sull' isola della Brazza e sopra, quella nobiltà*. Venezia, str.30

²¹⁵ Ciccarelli, A. (1821) *Historički prikaz Pučišća*. Beograd, str. 21-22.

²¹⁶ Bulić, F. (1909) *Ritrovamenti antichi cristiani a Lovrečina di Postire sull' isola Brač (Brazza)*. *Bull. dalm.* 32., 1-12, str. 37-39

²¹⁷ Dyggve, E. (1940) *Die Altchristlichen Kultbauten an der Westküste der Balkanhalbinsel*, Atti del IV Congresso inter. di arch. cristiana Roma, str. 405.

²¹⁸ Fisković, C. (1940) *Historijski i umjetnički spomenici na Braču*. *Brački zbornik* 1. Split, str. 26.

²¹⁹ Abramić, M. (1940) *Nuove chiese paleocristiane scoperte nella Dalmazia*, Atti del IV. Congr. inter. di archeolog. cristiana, Vol. I., Rim, str. 67.

²²⁰ Vrsalović, D. (1960) *Starokršćanski spomenici*. *Brač zbornik* 4. Supetar, str. 95-102.

²²¹ Cambi, N. (1972) *Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnoj jadranskoj obali*. U: Batović, Š. (ur.). *Materijali XII, IX. kongres arheologa Jugoslavije*. Zadar, str. 258-259.

²²² Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 284.

²²³ Fisković, I. (1984) *Ranokršćanski sarkofazi s otoka Brača*. *VAHD* 75. Split, str. 117-119.

kasnije isti autor o građevini piše u znanstvenom časopisu *Arheološki radovi i rasprave*.²²⁴ Godine 1981. o ranokršćanskoj crkvi u Lovrečini piše J. Šantić²²⁵ i I. Eterović.²²⁶ O krsnom zdencu u Lovrečini piše D. Domančić²²⁷, a o nartekstu J. Jeličić Radonić.²²⁸ Ista autorica pet godina nakon razrađuje temu đakonikona crkve u Lovrečini²²⁹, dok N. Duval uspoređuje vestibul crkve u Lovrečini s onim u centralnoj crkvi u Apoloniji u pokrajini Kirenaika u Libiji.²³⁰ O ranokršćanskoj crkvi u Lovrečini 1987. godine piše P. Šimunović.²³¹ J. Jeličić Radonić spominje oltar u Lovrečini²³² te piše o freskama nađenima na istom lokalitetu.²³³ O arheološkim istraživanjima koje je provodio Regionalni zavod za zaštitu spomenika pišu J. J. Radonić²³⁴ i D. Domančić²³⁵ 1994. godine. P. Chavalier uvrštava crkvu u Lovrečini u katalog ranokršćanske arhitekture rimske provincije Dalmacije.²³⁶ O građevini piše D. Kečkemet 1998. godine.²³⁷ Kratak pregled ranokršćanskih crkva na otoku Braču, među kojima je i crkva Lovre u Lovrečini daje K. Jelinčić 2005. godine u svom magistarskom radu.²³⁸ Iste godine D. Vlahović među najvrijednije spomenike kulture ranokršćanskoga razdoblja na hrvatskom tlu navodi Lovrečinu.²³⁹ O kontinuitetu kulturnog mjesta od antike preko ranokršćanskog perioda do srednjeg vijeka pišu R. Bužančić 2007.

²²⁴ Fisković, I. (1982) O ranokršćanskoj arhitekturi na otocima Braču i Šolti. *Arheološki radovi i rasprave* VIII-IX, Zagreb, str. 159-216.

²²⁵ Šantić, J. (1981) Povijest postirske župe. U: Bižaca, E., Bižaca N.m Jelinčić, T., Jelinčić, V., Šantić, J., ur., *Postira – Spomenica u povodu 400. obljetnice osnutka župe (1581 – 1981)*. Postira, str. 17-18.

²²⁶ Eterović, I. (1981) Benediktinci na postirskom području. U: Bižaca, E., Bižaca N.m Jelinčić, T., Jelinčić, V., Šantić, J., ur., *Postira – Spomenica u povodu 400. obljetnice osnutka župe (1581 – 1981)*. Postira, str. 33-36.

²²⁷ Domančić, D. (1983) Krsni zdenac ranokršćanske bazilike u Lovrečini na Braču. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 23. Split, str. 41-48.

²²⁸ Jeličić Radonić, J. (1983) Narteks. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 23. Split, str. 23-24, 43.

²²⁹ Jeličić Radonić, J. (1987) Đakonikon ranokršćanske crkve u Lovrečini na Braču. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 26, str. 33-48.

²³⁰ Duval, N. (1986) *Les monuments chretiens de Cyrenalque a la lumiere des fouilles recentes*, Actes du XI CIAC Lyon, Roma, str. 2763.

²³¹ Šimunović, P. (1987) *Brač: Vodič po otoku*. Zagreb, str. 106-107.

²³² Jeličić Radonić, J. (1991) Ranokršćanski oltar u Gatima. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 31. Split, str. 4., 8-9., 11-12.

²³³ Jeličić Radonić, J. (1992) Ranokršćanske freske u Lovrečini na Braču, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 32, Split, str. 133-150.

²³⁴ Jeličić Radonić, J. (1994) Lovrečina. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 33-39.

²³⁵ Domančić, D. (1994) Lovrečina. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 28-31.

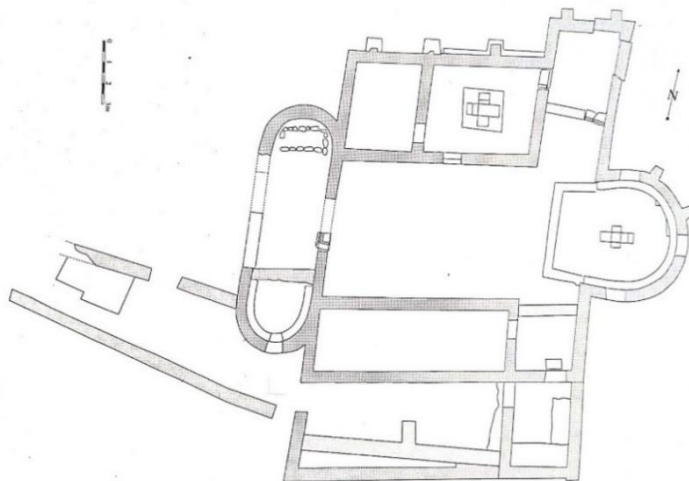
²³⁶ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome I – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 283-289.

²³⁷ Kečkemet, D. (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik, str. 122-124.

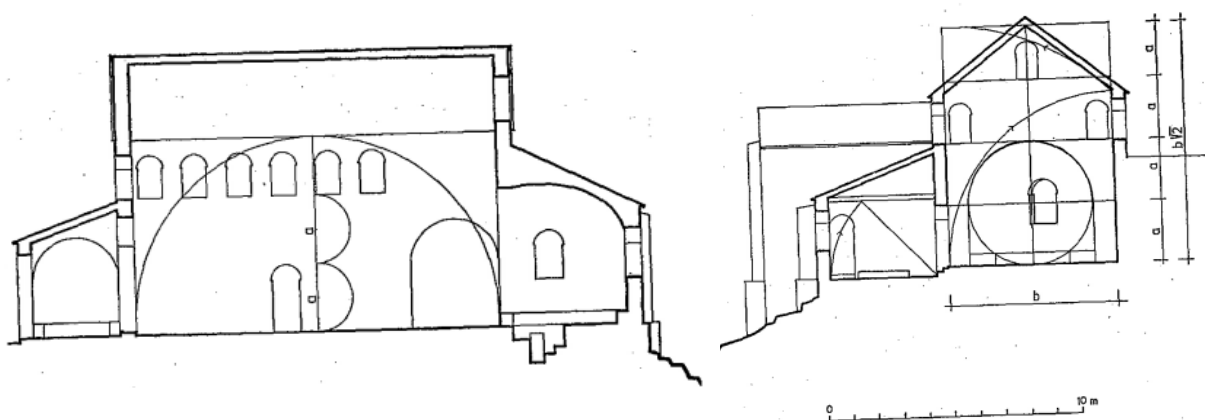
²³⁸ Jelinčić, K. (2005) *Topografija rustičnih vila na otoku Braču*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, str. 43.

²³⁹ Vlahović, D. (2005) *Postira: Hrvatska u malom*. Split: Ogranak Matice hrvatske, str. 16.

godine²⁴⁰ i H. Gjurašin 2012. godine.²⁴¹ V. Barbarić i L. Ursić, 2019. godine, u sklopu navođenja inventara sakralne baštine otoka Brača spominju i ranokršćansku crkvu sv. Lovre u Lovrečini.²⁴²

Slika 47. Tlocrta ranokršćanske crkve u Lovrečini (Izvor: J. Jeličić Radonić, 1994.)

Slika 48. Rekonstrukcija uzdužnog i poprečnog presjeka crkve u Lovrečini (Izvor: P. Chavalier, 1994.)

Arhitektura:

Ranokršćanska crkva u Lovrečini jednobrodna je građevina sa transeptom čiji glavni brod završava prema istoku istaknutom potkovičastom apsidom. Sjeverno i južno od glavnog broda nalazi se niz pomoćnih prostorija, a u sjevernoj središnjoj prostoriji koja je flankirana krakom sjevernog transepta i omanjom pačetvorinastom prostorijom nalazila se krstionica s križnom piscinom. Na zapadu se nalazio narteks specifična oblika – bočne stjenke polukružnog su mu

²⁴⁰ Bužančić, R. (2007) Sancti Stephani de lubrecina: Starohrvatska crkva u uvali Lovrečina na Braču. Brački zbornik 22., str. 251-257.

²⁴¹ Gjurašin, H. (2012) *Srednjovjekovna arheološka baština otoka Brača*. Split: MHAS, str. 34.

²⁴² Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 65.

oblika. U južnoj apsidi nartekse nalazio se zidani subselij s katedrom. (Slika 49.) U tjemenu apsida iznad katedre nalazio se prozor. Prostor južne apsida poslije je zatvoren pregradnim zidom pa je očito izgubio svoju osnovnu funkciju. U sjevernoj apsidi nartekse otkriven je grob te je izgledno da su na tom mjestu izvorno bili sarkofazi (Slika 50.).²⁴³

Slika 49. Pogled na južnu apsidu nartekse sa subselijem i katedrom

(Izvor: J. Jeličić Radonić, 1987.)

Slika 50. Sarkofag i pronađeni ulomci crkvenog inventara
(Izvor: J. Jeličić Radonić, 1994.)

J. Jeličić Radonić smatra da specifičan oblik nartekse sv. Lovre u Lovrečini povezan sa obredom koji se vršio u njemu.²⁴⁴ Naime, u narteksima su se odvijale pripreme za početak obreda (mise) te su vjernici donosili prinose poput kruha, vina, ulja zbog čega se javlja potreba za posebnom prostorijom gdje će se ti prinosi odlagati i biti vidljivi. Takva prostorija od sredine 5. stoljeća bila je smješten pored ulaza u crkvu, a naziva se đakonikon. Đakonikon je bio opremljen karakterističnim kamenim namještajem - kamena klupa, stol na kojemu su vjernici ostavljali svoje prinose, honeftiri za pranje crkvenog posuđa i keramičke posude u kojima su se odlagali spomenuti prinosi. Sličan kameni inventar pronađen je i u Lovrečini (dio kamenog stupca na kojemu je vjerojatno stajala kamena ploča stola, dvije kamene ploče od kojih je jedna mogla pripadati stolu). Sam obred prinosa odvijao se u dva dijela na dva različita mjesta. Prilikom donošenja darova svećenik je zapisivao imena donatora vjerojatno u đakonikonu, a drugi dio vršio se u prezbiteriju i sastojao se u od toga da je svećenik za vrijeme mise spominjao imena donatora. Svečanom procesijom darovi su se prenosili na oltar. Promjene u obredima uvjetovale su tijekom 7. stoljeća premještanje đakonikona koji se prvotno nalazio pored nartekse u blizinu prezbiterija crkve. U

²⁴³ Jeličić Radonić, J. (1994) Lovrečina. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 34.

²⁴⁴ Jeličić Radonić, J. (1986) Diakonikon ranokršćanske crkve u Lovrečini na Braču. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 26 (1), str. 36.

Lovrečini je to postignuto zazidavanjem južne apside narteksa i zatvaranjem sjevernog kraka transepta koji se pretvara u dakronikon (Slika 51.).²⁴⁵ Tada također dolazi do potpunog zatvaranje južnog kraka transepta (na njegovom južnom zidu probijena su vrata koja omogućuju komunikaciju sa susjednom prostorijom) te do zazidavanja vrata između južnog kraka narteksa i zapadno položene prostorije. Dakle, južni dio crkve u potpunosti se odvaja od broda crkve i dobiva novu funkciju. U istom periodu nastaju i kvadratne prostorije na jugu.²⁴⁶

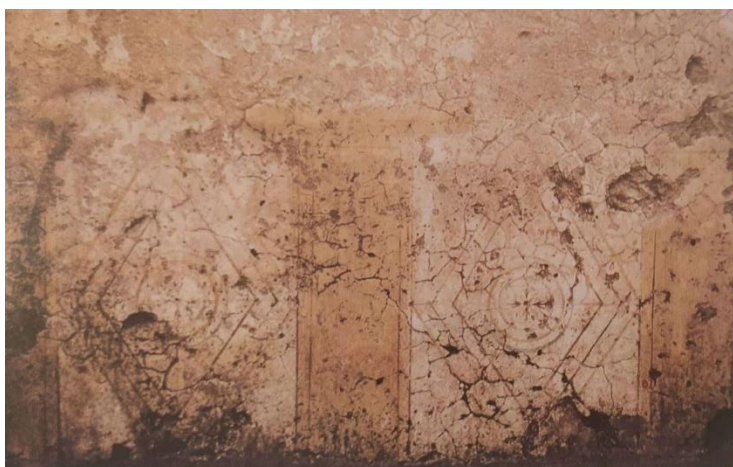
Slika 51. Pregradni zid južnog kraka transepta (Izvor: J. Jeličić Radonić, 1987.)

S južne strane crkve nalazila se pravokutna prostorija koja je bila uglavljena između južnog dijela transepta i narteksa. U nju se ulazilo iz južnog dijela transepta, koji je vodio i u malu pravokutnu prostoriju koja je pak vodila do veće pravokutne prostorije koja se usporedno pruža uz onu uglavljenu između južnog dijela transepta i narteksa. S južne vanjske strane cijelom dužinom zida pružao se odvodni kanal koji je služio za odvod oborinskih voda koje su pristizale s obližnjih padina.²⁴⁷

²⁴⁵ Isto, str. 36., 40., 42-45.

²⁴⁶ Jeličić Radonić, J. (1994) Lovrečina. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 38.

²⁴⁷ Isto, str 38.

Slika 52. Freska u južnom kraku transepta (Izvor: J. Jeličić Radonić, 1994.)

Apsida crkve u Lovrečini bila je osvijetljena trima lučno nadsvođenim prozorima. Zidovi svetišta, transepta i krstionice bili su oslikani freskama. U transeptu freske su se sastojale od pilastra narančaste boje uokvirenih tamnom linijom na žućkastoj podlozi između kojih su se nalazili rombovi unutar kojih je nacrtan krug sa križićem po sredini (Slika 52.). U krstionici freske su se sastojale u donjem dijelu od sivo-modrih pruga na ružičastoj podlozi, a u gornjem dijelu od kvadrata uokvirenih linijama zelene i crne boje²⁴⁸

Tehnika gradnje:

Građevina je građena tehnikom zidanja *opus incertum*.²⁴⁹

Dimenzije:

22m x 18m

Liturgijske instalacije:

Arheološkim istraživanjima 1963. godine, koje vrši Regionalni zavod za zaštitu spomenika Split, unutar svetišta nađen je ulomak perforiranog pluteja. Nastavak arheoloških istraživanja uslijedio je 1970. godine kada su uklonjeni naknadno građeni potporni zidovi u tehnici suhozida koji su se nalazili s vanjske strane sjevernog kraka transepta. U tom zidu nađen je mali ulomak oltarne ograde. U konfesiji su pronađena dva mala kapitela i dvije baze koje su vezane uz stup s

²⁴⁸ Jeličić Radonić, J. (1994) Lovrečina. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 35-36.

²⁴⁹ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 285.

četirima stiliziranim listovima na kutovima kapitela, a pripadali su oltaru. Nađena su i dva tipa ulomaka perforiranih pluteja. Jedan se sastoji od dvoprutih ribljih ljustica, a drugi od perforiranih četvorinama sa križištem iz kojega se poprijeko i dijagonalno pružaju krakovi. Još su pronađena i četiri ulomka središnjeg zabatnog polukruga. Na prednjoj strani je vitica koja u svakom krugu ima po jedan list s pet krakova. Na stražnjoj strani ukras je oštećen, no vidljiva je uporaba svrdla. Rušenjem gustrine koja se nalazila s istočne strane sjevernog transepta pronađen je ulomak ploče oltarne ograde s motivom dvoprutog kruga koji je podijeljen na osam polja i fragment ploče sa dva trokutasta završetka kraka. Osim toga, na istom mjestu nađene su i dvije grubo obrađene ploče s zasjecima i jedan ulomak praga s istakom za pridržavanje vratnica i rupom za štožer.²⁵⁰ D. Domančić smatra da bi potonje ploče i prag mogli pripadati ambonu.²⁵¹ Godine 1971. južno od zida pred nartekсом u suhozidu nađen je ulomak perforiranog pluteja s motivom kružnice razdijeljene na osam polja. Na mjestu nedaleko od potonjeg suhozida nađena su još dva ulomka perforiranog pluteja.²⁵²

Slika 54. Ulomak pluteja (Izvor: J. Jeličić Radonić, 1994.)

U konfesiji su pronađeni u cijelosti sačuvan mramorni stupić koji je nosio oltarnu menzu i gornji dio još jednog stupića s kapitelom.²⁵³ J. Jeličić Radonić smatra da je mramorna menza bila

²⁵⁰ Domančić, D. (1994) Lovrečina. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 29-31.

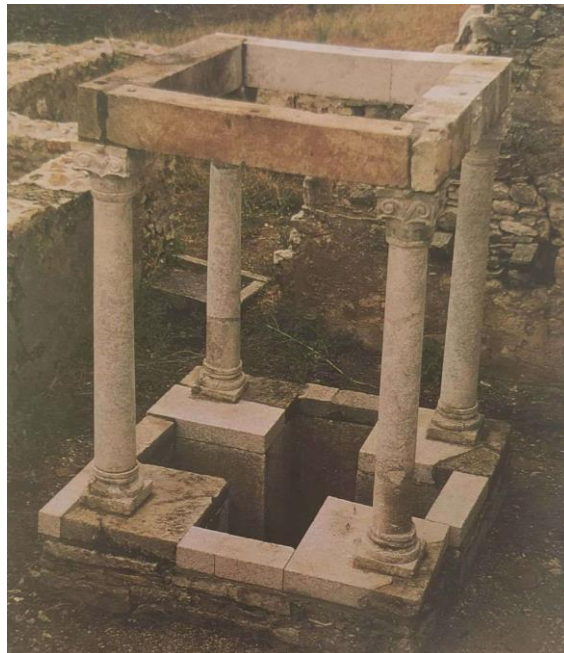
²⁵¹ Isto, str. 30.

²⁵² Isto, str. 30-31.

²⁵³ Jeličić Radonić, J. (1994) Lovrečina. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 35.

položena na četiri ugaona stupića tvoreći oltar.²⁵⁴ Stupići s bazom i kapitelom izrađeni su iz jednog komada kamena. Kapiteli su ukrašeni stiliziranom biljnom ornamentikom rastvorenog cvijeta. Baze stupića oltarnog stola bile su uglavljene u četvrtaste postamente.²⁵⁵

Godine 1967. u transeptu je pronađen kutni ulomak kapitela s volutom, a u krstionici su nađena takva dva cijela kapitela s dijelovima stupa i četiri stope stupova koje odgovaraju onima s kapitelima. Potonji su pripadali ciboriju koji je bio smješten nad krsnim zdencem. (Slika 53.) Kapitel je bio ukrašen volutama sa svake strane u plitkom reljefu. Kapiteli su imali po jednu rupu u koje su dolazile željezne šipke za vješanje zastora. U krstionicu su nađene i tri kamene grede koje su također pripadale ciboriju. Po sredini dviju greda nalazi se reljefno oblikovan križ s trokutastim završetcima krakova i s dugmetom po sredini. Grede sadržavaju rupe koje su vjerojatno nosile određenu konstrukciju.²⁵⁶

Slika 53. Rekonstrukcija ciborija nad krsnim zdencem u Lovrečini (Izvor: J. Jeličić Radonić, 1994.)

Sa sjeverne strane crkve pružao se niz prostorija. U sredini se nalazila krstionica u čijem je središtu krsni zdenac križna oblika. Nad njim podignut je ciborij.²⁵⁷ Njegov izvorni oblik

²⁵⁴ Isto

²⁵⁵ Isto

²⁵⁶ Domančić, D. (1994) Lovrečina. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 29.

²⁵⁷ Jeličić Radonić, J. (1994) Lovrečina. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 37-38.

rekonstruiran je zahvaljujući sačuvanim ulomcima na temelju kojih uz sam oblik istog J. Jeličić Radonić datira nastanak krsnog zdenca u 6. stoljeće.²⁵⁸

U sredini apside nalazila se križna konfesija. Na istočnoj strani su bile smještene tri stepenice, a na zapadnoj se nalazio postament s kamenim relikvijarom sv. Lovre. Relikvijar je bio ukrašen križevima sa sve četiri strane, a nalazio se ispod trijumfalnog luka pod oltarom. Uz stjenke polukružne apside nalazio se zidani subselij.²⁵⁹

Stanje sačuvanosti:

Crkva sv. Lovre u uvali Lovrečina sačuvana je do visine krova i polukalote u apside.²⁶⁰ Crkva više nije u kultu, no arheološki lokalitet se redovito održava.

Slika 55. Crkva sv. Lovre u Lovrečini (Izvor: Kartolina travel agency. Pristupljeno: 20.06.2022.)

Slijed izgradnje i datacija:

Prvi koji je pisao o arhitektonskom kompleksu u Lovrečini bio je A. Ciccarelli koji je smatrao da se radi o cenobitskom samostanu.²⁶¹ F. Bulić 1906. godine provodi prva arheološka istraživanja na tom području te na temelju ulomaka skulpture, nekoliko sarkofaga i jedna grobnica zaključuje da građevina potječe iz srednjeg vijeka, a da je nastala nad ostacima ranokršćanske crkve.²⁶² E. Dyggve pak smatra da je riječ o bizantinskoj crkvi koju datira u 7. stoljeća,²⁶³ dok je C. Fisković,²⁶⁴

²⁵⁸Isto, str. 38.

²⁵⁹ Isto, str. 35-36.

²⁶⁰ Domančić, D. (1994) Lovrečina. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 28.

²⁶¹ Ciccarelli, A. (1820) *Osservazioni sull' isola della Brazza e sopra, quella nobiltà*. Venezia, str.30

²⁶² Bulić, F. (1909) Ritrovamenti antichi cristiani a Lovrečina di Postire sull' isola Brač (Brazza). *Bull. dalm.* XXXII, str, 37-39

²⁶³ Dyggve, E. (1940) *Die Altchristlichen Kultbauten an der Westküste der Balkanhalbinsel*. Atti del IV Congresso inter. di arch. cristiana Roma, str. 405.

²⁶⁴ Fisković, C. (1940) Historijski i umjetnički spomenici na Braču. *Brački zbornik 1*, Split, str. 26.

D. Kečkemet²⁶⁵ i M. Abramić.²⁶⁶ vremenski smještaju u nešto raniji period od 5. do 6. stoljeća.²⁶⁷
J. Jeličić Radonić datira crkvu u 6. stoljeće.²⁶⁸

U istočnom dijelu uvale Lovrečina nalaze se ostatci zidova *vile rustice* iz rimskog perioda kao i nadgrobni spomenik Lucija Stacija Venecijana. Na temelju ostataka zidova koji se nalaze u sredini uvale, zida sa zazidanim lukovima koji je djelomično zatrpan i zidne strukture u suhozidu kraj mora upućuju na postojanje više antičkih građevina na tom lokalitetu, no njihova namjena još nije poznata.²⁶⁹ Godine 2001. stotinjak metara istočno od ranokršćanske crkve sv. Lovre pronađeni su ostatci ranosrednjovjekovne (druga polovina 11. stoljeća) jednobrodne crkve sv. Stjepana i zidovi benediktinskog samostana²⁷⁰ koji je po svemu sudeći u 13. stoljeću nastradao u sukobima između Omišana i Splicišana i nakon toga više nije obnavljan.²⁷¹

²⁶⁵ Kečkemet, D. (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik, str. 122.

²⁶⁶ Abramić, M. (1940) *Nuove chiese paleocristiane scoperte nella Dalmazia*. Atti del IV. Congr. inter. di archeolog. cristiana, Vol. I. Roma, str. 67.

²⁶⁷ Fisković, C. (1940) Historijski i umjetnički spomenici na Braču. *Brački zbornik* 1, Split, str. 26.

²⁶⁸ Jeličić-Radonić, J. (1994) Lovrečina. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 39.

²⁶⁹ Jeličić Radonić, J. (1987) Đakonikon ranokršćanske crkve u Lovrečini na Braču. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 26, str. 48.

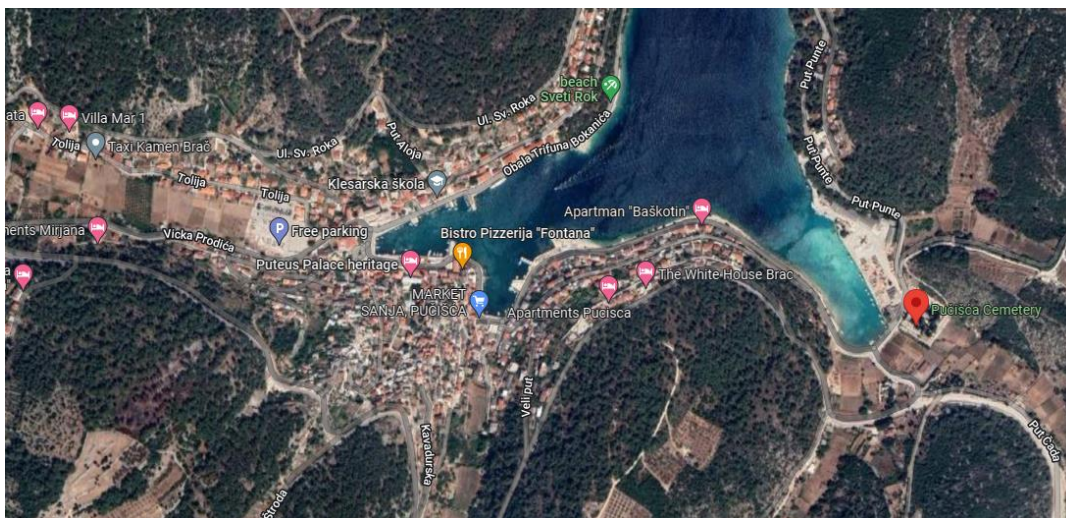
²⁷⁰ Gjurašin, H. (2012) *Srednjovjekovna arheološka baština otoka Brača*. Split: MHAS, str. 34.

²⁷¹ Bužančić, R. (2007) Sancti Stephani de lubrecina: Starohrvatska crkva u uvali Lovrečina na Braču. *Brački zbornik* 22., str. 252.

2.9. SV. STJEPAN, PUČIŠĆA

Položaj: k. č. *14 , k. o. Pučišća

Na sjevernoj strani otoka Brača u uvali Stipanska luka smještenoj istočno od luke, na današnjem pučiškom groblju nalazi se crkva sv. Stjepana.²⁷²

Slika 56. Položaj crkve sv. Stjepana u Pučišćima (Izvor: Google maps. Pristupljeno: 12. 4. 2022.)

Historijat prethodnih istraživanja:

Neobični oblik i veličina apside dovele su I. Fiskovića²⁷³ i D. Domančića²⁷⁴ do postavljanja hipoteze o ranokršćanskom podrijetlu građevine. Godine 1987. P. Šimunović piše o građevini.²⁷⁵ Regionalni zavod za zaštitu spomeniku u Splitu, pod vodstvom R. Bužančića, vrši arheološka istraživanja od 1992. do 1993. godine²⁷⁶, a rezultate tih istraživanja R. Bužančić objavljuje u zborniku radova *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*.²⁷⁷ P. Chavalier donosi opis građevine 1995. godine u katalogu ranokršćanske arhitekture rimske provincije Dalmacije.²⁷⁸ O

²⁷² Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 61.

²⁷³ Fisković, I. (1982), O ranokršćanskoj arhitekturi na otocima Braču i Šolti, *Arheološki radovi i rasprave VIII-IX*, Zagreb, str. 165., 181.

²⁷⁴ Domančić, D. (1984) *Brač u ranom srednjem vijeku*, Povelja, str. 32.

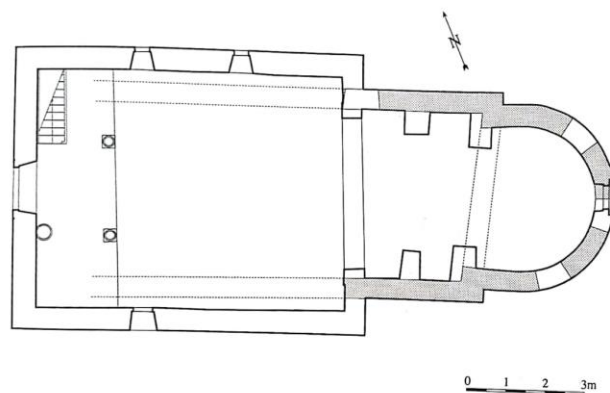
²⁷⁵ Šimunović, P. (1987) *Brač: Vodič po otoku*. Zagreb, str. 129-130.

²⁷⁶ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 289-291.

²⁷⁷ Bužančić, R. (1994) Pučišća. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 69-71.

²⁷⁸ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 289-291.

ranosrednjovjekovnoj pregradnji crkve sv. Stjepana R. Bužančić piše 1996.²⁷⁹ i 1999.²⁸⁰ godine. D. Kečkemet o građevini piše 1998. godine²⁸¹, a V. Kovačić 1999.²⁸² godine. K. Jelinčić 2005. godine u svom magistarskom radu daje kratak pregled ranokršćanskih crkva na otoku Braču, među kojima je i crkva sv. Stjepana u Pučišćima.²⁸³ O kontinuitetu kulturnog mjesta u Stipanskoj luci piše H. Gjurašin 2012. godine.²⁸⁴ J. Drpić u okviru svog znanstvenog rada o arheološkoj slici Pučišća spominje ranokršćansku i srednjovjekovnu fazu crkve sv. Stjepana u Stipanskoj luci.²⁸⁵ V. Barbarić i L. Ursić, 2019. godine, u sklopu obrade sakralne baštine otoka Brača spominju istu građevinu.²⁸⁶ O postojanju benediktinskog samostana u Stipanskoj luci govori J. Bracanović.²⁸⁷

Slika 57. Tlocrt crkve sv. Stjepana u Pučišćima (Izvor: R. Bužančić, 1994.)

Arhitektura:

Ranokršćanska crkva sv. Stjepana longitudinalna je jednobrodna građevina s istaknutom polukružnom apsidom na istoku. Zapadni dio nije sačuvan. Zbog pretankih zidova i njihovog

²⁷⁹ Bužančić, R. (1996), Rađanje srednjovjekovne arhitekture iz antičkih korijena na otocima srednje Dalmacije. U: Jurković, M., Lukšić, T. (ur.), *Starohrvatska spomenička baština, rađanje prvog kulturnog pejzaža*, str. 242.

²⁸⁰ Bužančić, R. (1999) Srednjovjekovna pregradnja crkve sv. Stjepana u Pučišćima. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 38, str. 107-128.

²⁸¹ Kečkemet, D. (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik, str. 107.

²⁸² Kovačić, V. (1999), Ranokršćanska crkva u Stipanskoj luci kod Pučišća. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 38, 89-105.

²⁸³ Jelinčić, K. (2005) *Topografija rustičnih vila na otoku Braču*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, str. 44., 66.

²⁸⁴ Gjurašin, H. (2012) *Srednjovjekovna arheološka baština otoka Brača*. Split: MHAS, str. 44.

²⁸⁵ Drpić, J. (2018) Arheološka slika Pučišća. *Brački zbornik* 24, str. 216-218., 221-222.

²⁸⁶ Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 61.

²⁸⁷ Bracanović, J. (2019) Benediktinski samostani na tlu Hvarske biskupije. *Prilozi povijesti otoka Hvara* XIV (1), str. 54.

velikog raspona koji nisu mogli nositi svod, R. Bužančić smatra da je crkve bila natkrita krovom koji je počivao na drvenoj konstrukciji.²⁸⁸

Liturgijske instalacije:

Nisu pronađeni ulomci kamenog crkvenog namještaja.²⁸⁹

Tehnike gradnje:

Crkva sv. Stjepana u Pučišćima građena je tehnikom zidanja *opus incertum*.²⁹⁰

Dimenzije:

R. Bužančić navodi kako dužina ranokršćanske crkve nije poznata²⁹¹, dok P. Chavalier donosi pretpostavku o dužini od 7 m.²⁹² Široka je 5,3 m.

Stanje očuvanosti:

Iz ranokršćanskog razdoblja sačuvana je do visine krova apsida presvođena polukalotim svodom i dio broda s bočnim zidovima sačuvanim u punoj visini do krova. Bočni brodovi zapadnog dijela i zapadno pročelje pronađeni su samo u temelju unutar zapadnog korpusa koji je dograđen u 11. stoljeću. U apsidi se nalaze tri lučna prozora (Slika 58.), a sačuvan je i trijumfalni luk iz tog razdoblja. U podnožju apsida pronađeni u ostatci slikanog ukrasa. Na sjevernom zidu djelomično je sačuvan jedan prozor.²⁹³

²⁸⁸ Bužančić, R. (1994) Pučišća. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 70-71.

²⁸⁹ Isto, str. 71.

²⁹⁰ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romanie de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 290.

²⁹¹ Bužančić, R. (1996) Rađanje srednjovjekovne arhitekture iz antičkih korijena na otocima srednje Dalmacije. U: Jurković, M., Lukšić, T. (ur.), *Starohrvatska spomenička baština, rađanje prvog kulturnog pejzaža*, str. 342.

²⁹² Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romanie de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 291.

²⁹³ Bužančić, R. (1994) Pučišća. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 70-71.

Slika 58. Lučni prozori u apsidi (Izvor: R. Bužančić, 1994.)

Slijed gradnje i datacija:

R. Bužančić,²⁹⁴ P. Chavalier²⁹⁵ i T. Marasović²⁹⁶ datiraju crkvu u 6. stoljeće, dok je V. Barbarić vremenski smješta u drugu polovinu 6. stoljeća.²⁹⁷ U prošlosti je spomenuta crkva bila župna crkva antičkog naselja Stipanska luka.²⁹⁸ Postoji hipoteza o postojanju benediktinskog samostana u Stipanskoj luci u 11. stoljeću, što je zaključeno na temelju arheoloških nalaza.²⁹⁹ Samostan i naselje bili su uništeni u napadu s mora³⁰⁰, no crkva je obnavljana i pregrađivana više puta. Osobito je zanimljiva ranosrednjovjekovna pregradnja kojom je crkva sv. Stjepana u Pučišćima prilagođena srednjovjekovnom konceptu malih jednobrodnih crkvice trotravejnom raščlambom i bačvastim svodom.³⁰¹ Posljednja obnovu crkva je doživjela u prošlom stoljeću, a grobišnom crkvom potaje u 19. stoljeću.³⁰²

²⁹⁴ Bužančić, R. (1994) Pučišća. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 70.

²⁹⁵ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romane de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 291.

²⁹⁶ Marasović T. (2011) Sv. Stjepan u Pučišću. U: Cambi, N., ur., *Dalmatia praeromanica: Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji: 3. Korpus arhitekture: Srednja Dalmacija*. Split: Biblioteka Knjiga Mediteran, str. 559.

²⁹⁷ Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 61.

²⁹⁸ Bužančić, R. (1996.), Rađanje srednjovjekovne arhitekture iz antičkih korijena na otocima srednje Dalmacije. U: Jurković, M., Lukšić, T. (ur.), *Starohrvatska spomenička baština, rađanje prvog kulturnog pejzaža*, str. 342.

²⁹⁹ Šimunović, P. (1987) *Brač: Vodič po otoku*. Zagreb, str. 129.

³⁰⁰ Gjurašin, H. (2012) *Srednjovjekovna arheološka baština otoka Brača*. Split: MHAS, str. 44.

³⁰¹ Bužančić, R. (1996.), Rađanje srednjovjekovne arhitekture iz antičkih korijena na otocima srednje Dalmacije. U: Jurković, M., Lukšić, T. (ur.), *Starohrvatska spomenička baština, rađanje prvog kulturnog pejzaža*, str. 342.

³⁰² Isto, str. 69.

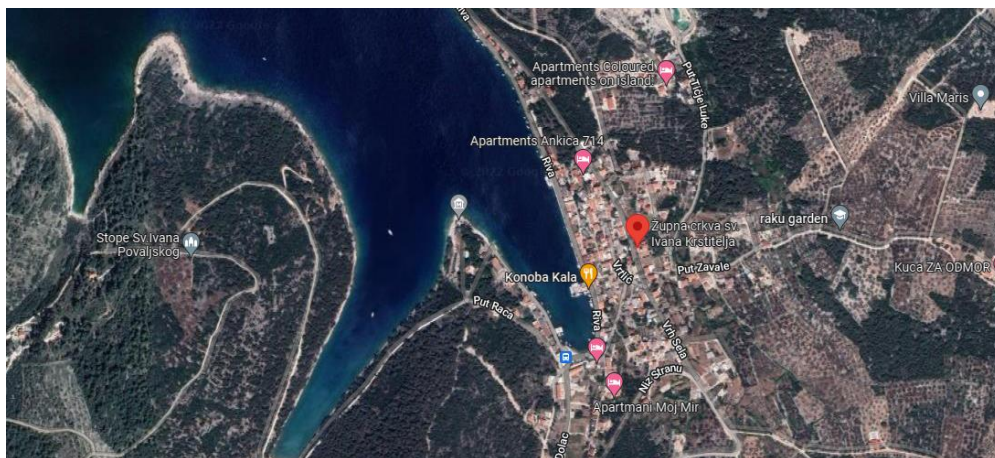

Slika 59. Pogled na crkvu sv. Stjepana u Pučišćima (izvor: H. Gjurašin, 2012.)

2.10. SV. IVAN KRSTITELJ, POVLJA

Položaj: k. č. *149/1, k. o. Povelja

Ranokršćanska crkva sv. Ivana Krstitelja u Poveljima nalazi se nedaleko od povaljske luke na predjelu zvanom Lokva. Proteže se na mjestu gdje je u 9. ili 10. stoljeću izgrađen benediktinski samostan, a gdje se danas nalazi povaljska župna crkva.³⁰³

Slika 60. Položaj crkve sv. Ivana Krstitelja u Poveljima (Izvor: Google maps. Pristupljeno 1. 5. 2022.)

Historijat prethodnih istraživanja:

O benediktinskoj opatiji u Poveljima prvi piše I. Ostojić 1939. godine³⁰⁴, dok godinu dana kasnije, isti C. Fisković navodi nabrajajući povijesne i umjetničke spomenike otoka Brača.³⁰⁵ D. Domančić, 1958. godine, utvrđuje njegovo ranokršćansko podrijetlo³⁰⁶, a Regionalni zavod za zaštitu spomenika u Splitu vrši arheološka istraživanja od 1960. do 1984. godine.³⁰⁷ O potonjem piše D. Domančić 1962. godine u *Bračkom zborniku*³⁰⁸, a tijekom arheoloških istraživanja bilježi osim njega i I. Ostojić.³⁰⁹ N. Cambi piše o građevini 1972. godine.³¹⁰ Isto radi i I. Fisković 1982.

³⁰³ Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 41.

³⁰⁴ Ostojić, I. (1939) *Benediktinska opatija u Poveljima na Braču*, Split

³⁰⁵ Fisković, C. (1940) Historički i umjetnički spomenici na Braču. *Brački zbornik* 1. Split, str. 29.

³⁰⁶ Domančić, D. (1994) Povelja. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 18.

³⁰⁷ Isto

³⁰⁸ Domančić, D. (1960) Srednji vijek, Kulturni spomenici otoka Brača. *Brački zbornik* 4, str. 132-134.

³⁰⁹ Ostojić, I. (1960) Starokršćanska bazilika s krstionicom i rimskim spomenicima u Poveljima na Braču. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 12. Split, str 5.-24.; Ostojić, I. (1961) Nastavak istraživanja starokršćanske bazilike i krstionice u Poveljima. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 13. Split, str 5.-44; Ostojić, I. (1966) Radovi na apsidi i pročelju starokršćanske bazilike u Poveljima. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 16. Split, str. 153-164.

³¹⁰ Cambi, N. (1972) Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnoj jadranskoj obali. U: Batović, Š. (ur.). *Materijali XII, IX. kongres arheologa Jugoslavije*. Zadar, str. 257.

godine.³¹¹ D. Domančić piše o restauraciji krsnog zdenca.³¹² O građevini 1987. godine piše i P. Šimunović.³¹³ D. Domančić³¹⁴ i J. Jeličić Radončić³¹⁵ u zbirci radova *Ranokršćanski spomenici otoka Brača* donose izvješće o provedenom istraživanju i nađenim ulomcima crkvenog inventara na temelju kojeg je utvrđeno postojanje ranokršćanske crkve. Detaljan opis građevine daje P. Chavallier 1995. godine³¹⁶ i D. Kečkemet 1998. godine³¹⁷. K. Jelinčić, 2005. godine, u svom magistarskom radu daje kratak pregled ranokršćanskih crkva na otoku Braču, među kojima je crkva sv. Ivana Krstitelja u Povljima.³¹⁸ O ranokršćanskoj krstionici u Povljima piše D. Rendić-Miočević 2011. godine³¹⁹, dok o kontinuitetu kulturnog mjesta u Povljima u srednjem vijeku piše H. Gjurašin 2012. godine.³²⁰ V. Barbarić i L. Ursić, 2019. godine, spominju istu građevinu.³²¹ O postojanju benediktinskog samostana u Povljima, koji je izrastao na temeljima ranokršćanske crkve, piše J. Bracanović.³²²

³¹¹ Fisković, I. (1982), O ranokršćanskoj arhitekturi na otocima Braču i Šolti, *Arheološki radovi i rasprave VIII-IX*, Zagreb, str. 159-216.

³¹² Domančić, D. (1983) Krsni zdenac ranokršćanske bazilike u Lovrečini na Braču. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 23. Split, str. 24., 47.

³¹³ Šimunović, P. (1987) *Brač: Vodič po otoku*. Zagreb, str. 111-114.

³¹⁴ Domančić, D. (1994) Povlja. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 17-21.

³¹⁵ Jeličić Radončić, J. (1994) Povlja. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 23-26.

³¹⁶ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romane de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 291-297.

³¹⁷ Kečkemet, D. (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik, str. 82-85.

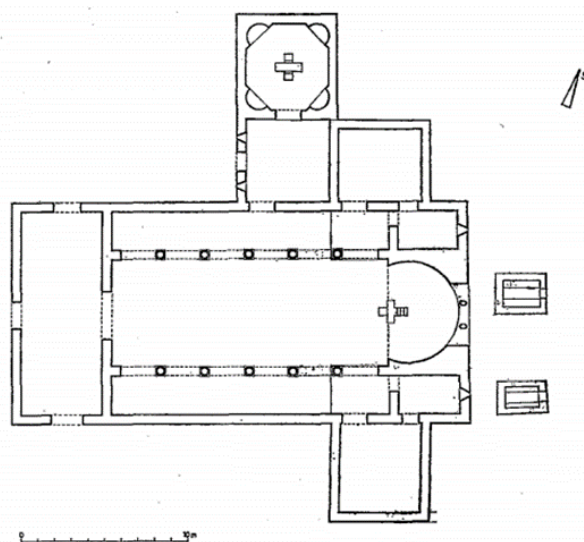
³¹⁸ Jelinčić, K. (2005) *Topografija rustičnih vila na otoku Braču*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, str. 44-45.

³¹⁹ Rendić-Miočević, D. (2011), Krstionice u ruralnim ambijentima istočnog Jadrana. U: Cambi, N. (ur.). *Dalmatia christiana – Opera omnia*. Zagreb – Split: Arheološki muzej u Zagrebu – Književni krug, str. 41-43.

³²⁰ Gjurašin, H. (2012) *Srednjovjekovna arheološka baština otoka Brača*. Split: MHAS, str. 36-37

³²¹ Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 41-43.

³²² Bracanović, J. (2019) Benediktinski samostani na tlu Hvarske biskupije. *Prilozi povijesti otoka Hvara XIV* (1), str. 50-53.

Slika 61. Rekonstrukcija tlocrta bazilike u Povljima (Izvor: P. Chavalier, 1994.)

Arhitektura:

Riječ je o longitudinalnoj trobrodnoj građevina koja na istoku završava potkovičastom apsidom koja je upisana u ravno začelje građevine. Sjeverno i južno od apside u čijem je svetištu smještena konfesija križnog oblika nalaze se dvije male pastoforije. Na zapadu se nalazio pravokutni narteks koji se prostirao cijelom dužinom crkve i sadržavao troja vrata koja su bila smještena po sredini sjevernog, južnog i zapadnog zida. Sjeverno i južno od bočnih brodova nalazile su se pomoćne prostorije. Sa sjeverne strane nalazila se manja prostorija koja je vodila do oktogonalne krstionice upisane u kvadratni tlocrt s nišama u kutovima i krsnim zdencem križnog oblika.

D. Domančić je 1958. godine utvrdio da je grob pred glavnim oltarom današnje župne crkve zapravo ranokršćanski krsni zdenac križnog oblika kojemu su sjeverni i južni krak bili zagrađeni.³²³ Dakle, svetište današnje župne crkve zapravo je nekadašnja ranokršćanska krstionica sačuvana do vrha kupole. I. Ostojić na temelju potonjeg utvrđuje položaj ranokršćanske bazilike, a kasnija arheološka otkrića potvrdit će gore spomenute hipoteze.³²⁴

³²³ Domančić, D (1994) Povlja. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 18.

³²⁴ Isto

Prvi radovi na građevini sastojali su se u otvaranju zazidanog trodijelnog prozor (Slika 62. i 63.) apsida prilikom čega su pronađeni izvorni dvojni stupići i kapitelima s impostima. Tijekom istraživanja pronađeni su i dvojni kapiteli drugih prozora. (Slika 64.) Nedugo zatim otvorena su do tada zazidana vrata pastoforija, transepta i krstionice.³²⁵

Slika 62. Otvaranje zazidanog trodijelnog prozora (Izvor: D. Domančić, 1994.)

Slika 63. Trodijelni prozor s izvornim stupićima i kapitelima s impostima nakon odzidavanja (Izvor: D. Domančić, 1994.)

Slika 64. Dvostruki kapitel prozora (Prema: D. Domančić, 1994.)

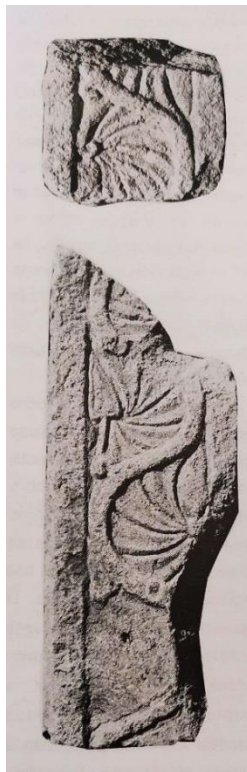

Slika 65. Akantus kapitel arkature (Izvor: D. Domančić, 1994.)

³²⁵ Isto

Trobrodni raspored crkve utvrđen je na temelju pronađenih ranokršćanskih akantus kapitela (Slika 65.) i baze stupa koji svojom veličinom odgovaraju stupovima koji su dijelili trobrodni prostor bazilike. Sačuvan je i temelj stilobata.³²⁶

Zbog otkrivenih tragova kruništa nad apsidom odlučeno je da se sruši kula sagrađena u 17. stoljeću. Nedugo zatim, porušena je i zgrada izgrađena u 18. stoljeću čime je utvrđen položaj glavnog portala na zapadnom pročelju.³²⁷ Glavni ulaz u baziliku bio je ukrašen masivnim nadvratnikom koji je po sredini imao križ rastvorenih krakova. Dovratnici su bili ukrašeni valovitom vinovom lozicom između kojih su bile smještene rozete (Slika 66.). Nađena su dva ulomka dovratnika sa prethodno opisanim ornamentom.³²⁸

Slika 66. Sačuvani fragmenti dovratnika glavnog portala crkve (Izvor: D. Domančić, 1994.)

³²⁶ Isto

³²⁷ Isto, str. 19.

³²⁸ Jeličić- Radonić, J. (1994) Povlja. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 23.

Tehnika gradnje:

Građevina je građena tehnikom zidanja *opus incertum*.³²⁹

Dimenzije:

26m x 12,5m

Liturgijske instalacije:

Ulomci oltarne ograde pronađeni su u zazidanim prozorima krstionice i sadrže rubne profilacije i u čelu utore za sklapanje ograde. Na istom mjestu su pronađena dva grubo obrađena ulomka oltarne ograde koja u donjem dijelu sadrže uklesana slova VMVAERI, dok su ulomci ograde pronađeni u zidu kule sadržavaju reljefni prikaz lavljeg repa. Ispod južne kupole također je pronađen ulomak oltarne ograde sa prikazom dijela ovce.³³⁰ J. Jeličić Radonić smatra da se taj plutej oltarne ograde sastojao od dvije antitetički postavljene ovce pored križa.³³¹ D. Domančić ističe kako su sačuvana dva ulomka tranzena. Jedan je ukrašen ribljim ljuskama, a drugi sadrži dva kraka koji se križaju pod pravim kutom.³³² Iz Domančićeva članka³³³ nije jasno radi li se o prozorskoj rešetci ili o perforiranom pluteju.

Po sredini prezbiterija točno ispod trijumfalnog luka nalazio se oltar s grobom križnog oblika u čijem se istočnom kraku nalaze tri stepenice, a u zapadnom ploča za polaganje relikvija martira.³³⁴ (Slika 67.)

³²⁹ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 292.

³³⁰ Domančić, D. (1994) Povlja. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 21.

³³¹ Jeličić- Radonić, J. (1994) Povlja. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 23.

³³² Domančić, D. (1994) Povlja. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 21.

³³³ Isto, str. 17-21.

³³⁴ Isto, str. 18-19.

Sa sjeverne strane pružao se krstionički sklop gdje se posebno ističe u cijelosti sačuvana centralna građevina krstionice. U četiri krstioničke niše zidovi su bili oslikani freskama koje su bile imitacija mramornih zidnih oplata. Ostatci freska istog motiva pronađene su i u kraku transepta, a na južnom zidu bazilike sačuvani su ostatci fresaka s motivom ribljih ljusaka.³³⁵ Prilikom obnove krova krstionice utvrđeno je da je izvorna krstionica bila natkrta dvodijelnim šatorastim krovom koji je i u trenutku obnove natkrivao građevinu.³³⁶ (Slika 68.)

Slika 67. Konfesija križnog oblika
(Izvor: D. Domančić, 1994.)

Slika 68. Pogled iz vani na ranokršćansku
krstionicu dvodijelnim šatorastim krovom
(Izvor: D. Domančić, 1994.)

Stanje sačuvanosti:

Nakon brojnih iskopavanja, čišćenja terena i restauracija sačuvana je apsida okrunjena krenelacijom iz 12. stoljeća koja doseže visinu od 10.35 metara, ranokršćanske trifore u apsidi odzidane su, glavni portal ponovno je podignut, a krsni zdenac ispod suvremenog oltara rekonstruiran je. U apsidiolama su jasno vidljivi ostatci ranokršćanskih i srednjovjekovnih fresaka.³³⁷

³³⁵ Isto, str. 24.

³³⁶ Domančić, D. (1994) Povlja. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 20.

³³⁷ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 292.

Slika 69. Pogled na današnju crkva sv. Ivana u Povljima (Izvor: Wikipedija. Pristupljeno: 20.06.2022.)

Slijed izgradnje i datacija:

J. Jeličić Radonić³³⁸ i P. Šimunović³³⁹ datiraju ovu građevinu u 6. stoljeće. V. Barbarić je vremenski smješta u 5. ili 6. stoljeća³⁴⁰, dok je P. Chavalier datira u drugu polovinu 6. stoljeća.³⁴¹

U 9. ili 10. stoljeću na temeljima ranokršćanskog sklopa nastaje benediktinski samostan. Taj su samostan porušili Mlečani ili omiški gusari 1145. godine. Iz Povaljskog praga i Povaljske listine doznajemo da je samostan obnovljen 1184. godine. Benediktinci konačno napuštaju samostan u 14. stoljeću. Današnja župna crkva građena je u 16. ili 17. stoljeću.³⁴²

³³⁸ Jeličić- Radonić, J. (1994) Povlja. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, str. 25.

³³⁹ Šimunović, P. (1987) *Brač: Vodič po otoku*. Zagreb, str. 111.

³⁴⁰ Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 41.

³⁴¹ Chevalier, P. (1995) *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome I – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome, str. 297.

³⁴² Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej, str. 41-43.

3. TIPOLOGIJA RANOKRŠĆANSKIH CRKAVA

Sve ranokršćanske crkve na otoku Braču longitudinalnog su oblika i moguće ih je prema broju brodova podijeliti na jednobrodne i trobrodne.

Jednobrodna crkva s istaknutom apsidom	crkva sv. Stjepana, Pučišća
Jednobrodna crkva s istaknutom apsidom i transeptom i s „izduženim narteksom zatvorenog tipa s bočnim polukružnim apsidama“³⁴³	crkva sv. Lovre, Lovrečina
Jednobrodna crkva s trolisnom, trikonkalnom apsidom i „izduženim pravokutnim narteksom zatvorenog tipa koji se pruža uzduž cijelog pročelja“³⁴⁴	crkva sv. Ivana, Sutivan
Jednobrodna crkva s apsidom upisanom u ravno začelje bez nartekusa	crkva sv. Jadre nad Splitskom
Trobrodna crkva s istaknutom apsidom	crkva sv. Marije, Postira
Trobrodna crkva s apsidom upisana u ravno začelje i „izduženim pravokutnim narteksom zatvorenog tipa koji se pruža uzduž cijelog pročelja“³⁴⁵	crkva sv. Ivana, Povelja
Trobrodna crkva bez apside s „izduženim pravokutnim narteksom zatvorenog tipa koji se pruža uzduž cijelog pročelja“³⁴⁶	crkva sv. Duha, Škrip

Tablica 1. Tipologije ranokršćanskih crkava na otoku Braču (Izradila: M. Karmelić).

Crkva sv. Stjepana u Pučišćima jednobrodna je građevina s istaknutom apsidom kao i crkva sv. Lovre u Lovrečini, no ona za razliku od crkve sv. Stjepana ima transept i narteks „zatvorenog tipa s bočnim polukružnim apsidama“³⁴⁷. Crkva sv. Jadre nad Splitskom jednobrodna je građevina s apsidom upisanom u ravno začelje bez nartekusa, a crkva sv. Ivana u Sutivanu jedina je trolisna, trikonhalna ranokršćanska crkva na otoku Braču koja ima i „izduženi pravokutni narteks zatvorenog tipa koji se pruža uzduž cijelog pročelja“³⁴⁸. Crkva sv. Marije u Postirama trobrodna je građevina s istaknutom apsidom, dok je crkva sv. Ivana u Poveljima također trobrodna građevina, no apsida joj je upisana u ravno začelje i ima „izduženi pravokutni narteks zatvorenog tipa koji se pruža uzduž cijelog pročelja“³⁴⁹. Jedina ranokršćanska crkva na otoku Braču koja nema apsidu je

³⁴³ Isto, str. 34.

³⁴⁴ Isto, str. 31.

³⁴⁵ Isto

³⁴⁶ Isto

³⁴⁷ Jeličić Radonić, J. (1983) Narteks u ranokršćanskoj arhitekturi na području istočnog Jadrana. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 23, str. 34.

³⁴⁸ Isto, str. 31.

³⁴⁹ Isto

crkva sv. Duha u Škripu. Narteks joj je „izdužena pravokutna oblika i pruža se uzduž cijelog pročelja.“³⁵⁰

Dakle, riječ je o crkvama koje se nalaze na razvidno malom prostoru, a bogate su raznolikošću oblika.

4. TIPOLOGIJA ISTOČNOG KORPUSA RANOKRŠĆANSKIH CRKAVA OTOKA BRAČA

Promatranjem istočnog korpusa ranokršćanskih crkava na otoku Braču moguće je razlučiti nekoliko tipova crkava – crkve s istaknutom apsidom (crkva sv. Stjepana u Pučišćima, crkva sv. Marije u Postirima, crkva sv. Lovre u Lovrečini), crkve s apsidom koja je upisana u ravno začelje (crkva sv. Jadre nad Splitskom, crkva sv. Ivana u Poveljima), crkva s trolisnom, trikonhalnom apsidom (crkva sv. Ivana u Sutivanu), crkve s polukružnom/-im apsidom/-ama (crkva sv. Ivana u Poveljima, crkva sv. Marije u Postirima, crkva sv. Stjepana u Pučišćima, crkva sv. Jadre nad Splitskom i crkva sv. Ivana u Sutivanu) i crkva s potkovičastom apsidom (crkva sv. Lovre u Lovrečini).

Crkve s istaknutom apsidom	crkva sv. Stjepana, Pučišća crkva sv. Marije, Postira crkva sv. Lovre u Lovrečini
Crkve s apsidom koja je upisana u ravno začelje	crkva sv. Jadre nad Splitskom crkva sv. Ivana, Povelja
Crkve sa trolisnom, trikonhalnom apsidom	crkva sv. Ivana, Sutivan
Crkve s polukružnom/-im apsidom/-ama	crkva sv. Ivana, Povelja crkva sv. Marije, Postira crkva sv. Stjepana, Pučišća crkva sv. Jadre nad Splitskom crkva sv. Ivana, Sutivan
Crkva s potkovičastom apsidom	crkva sv. Lovre, Lovrečina

Tablica 2. Tipologije istočnog korpusa ranokršćanskih crkava na otoku Braču (Izradila: M. Karmelić).

³⁵⁰ Isto

5. TIPOLOGIJA ZAPADNOG KORPUSA RANOKRŠĆANSKIH CRKAVA OTOKA BRAČA

J. Jeličić Radonić razlikuje crkve na području istočnog Jadrana s obzirom na tri tipa nartekse³⁵¹: crkve s „izduženim pravokutnim narteksom zatvorenog tipa koji se pruža uzduž cijelog pročelja“³⁵², crkve s narteksom „izduženog pravokutnog oblika rastvorenog tipa (nalik trijemu)“³⁵³ te crkve s „unutrašnjim narteksom (endonartekso) koji se pružaju pred srednjom lađom kod trobrodskih bazilika, neobična oblika (samo istočni dio razdijeljen stupovima, a zapadni dio je flankiran bočnim prostorijama i naosom jednobrodnih građevina složena tlocrta)“³⁵⁴.

Crkve s „izduženim pravokutnim narteksom zatvorenog tipa koji se pruža uzduž cijelog pročelja“ ³⁵⁵	Crkva sv. Duha, Škrip crkva sv. Ivana, Sutivan crkva sv. Ivana, Povelja
Crkve s narteksom „izduženog pravokutnog oblika rastvorenog tipa (nalik trijemu)“ ³⁵⁶	/
Crkve sa „unutrašnjim narteksom (endonartekso) koji se pružaju pred srednjom lađom kod trobrodskih bazilika, neobična oblika (samo istočni dio razdijeljen stupovima, a zapadni dio je flankiran bočnim prostorijama i naosom jednobrodnih građevina složena tlocrta)“ ³⁵⁷	/
Crkva s jedinstvenim oblikom nartekse na istočnom dijelu Jadrana - „izdužen narteks zatvorenog tipa s bočnim polukružnim apsidama“ ³⁵⁸	Crkva sv. Lovre, Lovrečina
Crkva bez nartekse	Crkva sv. Jadre nad Splitskom

Tablica 3. Tipologije zapadnog korpusa ranokršćanskih crkava otoka Brača (Izradila: M. Karmelić).

Sukladno gore navedenoj tipologiji, J. Jeličić Radonić, ranokršćanske crkve na otoku Braču koje se mogu smjestiti u prvu skupinu su: crkva sv. Duha u Škripu, crkva sv. Ivana u Sutivanu i crkva sv. Ivana u Poveljima. Drugoj i trećoj skupini ne pripada ni jedna ranokršćanske crkve na otoku Braču, dok J. Jeličić Radonić izdvaja narteks crkve sv. Lovre u Lovrečini od ostalih tipova nartekse te navodi kako je riječ o „izduženom narteksu zatvorenog tipa s bočnim polukružnim

³⁵¹ Jeličić Radonić, J. (1983). Narteks u ranokršćanskoj arhitekturi na području istočnog Jadrana. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 23, str. 31.

³⁵² Isto

³⁵³ Isto, str. 32.

³⁵⁴ Isto, str. 33.

³⁵⁵ Isto, str. 31.

³⁵⁶ Isto, str. 32.

³⁵⁷ Isto, str. 33.

³⁵⁸ Isto, str. 34.

apsidama“.³⁵⁹ Crkva sv. Jadre nad Splitskom jedinstvena je u oblikovanju zapadnog korpusa jer je narteks u njezinom slučaju izostavljen.

6. PROBLEMI VEĆEG BROJA CRKAVA S BAPTISTERIJEM NA OTOKU BRAČU

Osim katedrala u velikim crkvenim i političkim centrima krstionice kao konstruktivni element kršćanske bazilikalne arhitekture imale su i župne crkve u ruralnim područjima.³⁶⁰ Njihova brojnost i specifičnost oblika izazvala su zanimanje unutar akademskih krugova.

U okviru bavljenja potonjim problemom D. Rendić-Miočević navodi tri tipa krstionica: „baptisterij prostorije“ jednostavnog, četvrtastog oblika koje su najrasprostranjenije i koje nastaju umetanjem piscine ili zdenca u jedan od prostora koji je već postojao; „baptisterij prostorije“ s dodatnim arhitektonskim elementima koje su manje česte i koje imaju dvije varijante – prva varijanta opskrbljena je apsidom na istočnom dijelu prostorije u koju je smješten krsni zdenac čime je stvoren izgled tzv. dvostruke crkve, dok druga varijanta izvana ima tradicionalni kvadratni oblik, a iznutra ima neki drugi geometrijski oblik; te samostalne „baptisterij građevine“ koje su neorganski sjedinjene s pripadajućom joj bazilikom.³⁶¹

Kompleks u Povljima na otoku Braču prepoznatljiv je po samostalnoj „baptisterij građevini“ koja je uz onu u Poreču jedino krstioničko zdanje sačuvano u izvornom obliku (do krova) na istočnoj obali Jadrana. Baptisterij u Povljima kasnije je pretvoren u prezbiterij sadašnje crkve, a nalazio se u prostoriji smještenoj sjeverozapadno od trobrodne crkve sv. Ivana Krstitelja. Izvana je to bila kvadratna prostorija, a iznutra oktogonalna s četiri visoke niše postavljene u kutovima. U središtu prostorije nalazila se križna piscina koja kasnije dobiva oblik četverokuta kako bi se prilagodila obliku groba. Krstionica je u gornjem dijelu završavala visokom kupolom poligonalnog piramidalnog oblika, a kupolu je pokrivaio krov na četiri vode. Svjetlost je ulazila u baptisterij kroz četiri visoko postavljena lučna prozora. Krstionica je bila ukrašena freskama.³⁶²

Baptisterij u Lovrečini prema tipologiji D. Rendića-Miočevića spada u „baptisterij prostorije“ jednostavnog, četvrtastog oblika te se nalazila vezana uz sjevernu stranu crkve sv.

³⁵⁹ Isto, str. 34.

³⁶⁰ Peković, Ž, Babić K. (2016) Kasnoantička sakralna arhitektura u doba Istočnih Gota u Dalmaciji, *Prostor* 24, 2 (52), str. 164.

³⁶¹ Rendić-Miočević, D. (2011), Krstionice u ruralnim ambijentima istočnog Jadrana. U: Cambi, N. (ur.). *Dalmatia christiana – Opera omnia*. Zagreb – Split: Arheološki muzej u Zagrebu – Književni krug, str. 35-40.

³⁶² Isto, str. 41-43.

Lovre kao njezin sastavni dio. Krsni zdenac konstrukcijom odgovara onom u Povljima – križni oblik s jednakim krakovima. Razlika je što kamene ploče od kojih je krstionica sastavljena u Povljima sežu do razine pločnika krstionice, dok u Lovrečini ploče sežu do ruba zidanog podanka krsnog zdenca koji se nalazi nad pločnikom. Dno zdenca u Povljima ima odvodni otvor, dok zdenac u Lovrečine nema. Stepenice u Lovrečini pružaju se u smjeru jug – zapad – sjever, a u Povljima su one orijentacije sjever – jug. Podanak krsnog zdenca u Lovrečini izdiže se oko 38 cm iznad pločnika krstionice i bio je četvrtasta tlocrta u koji je upisan križ zdenca i koji je bio pokriven kamenim poklopcem. Na temelju rupa na četiriju kutova podanka, pronađenim stupovima, poklopnicama i kamenim gredama zaključeno je da je krsni zdenac imao nadgradnju. Među stupovima nalazila se željezna šipka koja je najvjerojatnije nosila zastor. Kameni arhitravi na pročelnoj i začelnoj strani su po sredini imali reljefne križeve sa trokutastim proširenjima na krajevima i „dugmetom“ u sredini. Ciborij je izrađen od kamena iz škripskih kamenoloma.³⁶³

Različitosti u izgledu krsnih zdenaca u Povljima i Lovrečini ukazuju na slobodu u odabiru oblika i na miješanje različitih utjecaja.³⁶⁴

Nakon tipološkog određivanja baptisterija na otoku Braču valjalo bi se dotaknuti fenomena velikog broja krstionica koje su smještene na razvidno malom području, često veoma blizu jedna, neovisno o administrativnim i vjerskim središtima.³⁶⁵ Naime, Dyggve je smatrao da je krštenje ekskluzivno pravo biskupa i da se baptisteriji javljaju samo uz biskupsku crkvu.³⁶⁶ Daljnjim istraživanjima njegova teza pokazala se netočnom pošto su kasnije pronađeni baptisterija i uz crkve većih gradskih aglomeracija te uz crkve koje su se nalazile u ruralnim sredinama kao što je to slučaj na otoku Braču.³⁶⁷ N. Cambi kao razlog potonjem navodi širenje i razvoj kršćanstva u antičkom svijetu i činjenicu da su pravo krštenja osim biskupa imali i predstavnici klera.³⁶⁸ Naime, u vrijeme kada je kršćanstvo službena religija (početak 5. stoljeća) kršteno je tek nešto više od jedne trećine ukupnog broja stanovništva. Radilo se prvenstveno o stanovništvu koje je živjelo u gradovima, dok su ruralni prostori još uvijek bili poganski. Naime, u gradovima u to doba proces

³⁶³ Domančić, D. (1983) Krsni zdenac ranokršćanske crkve u Lovrečini na Braču. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 23, Split, 42-45.

³⁶⁴ Isto, str. 47.

³⁶⁵ Rendić-Miočević, D. (2011), Krstionice u ruralnim ambijentima istočnog Jadrana. U: Cambi, N. (ur.). *Dalmatia christiana – Opera omnia*. Zagreb – Split: Arheološki muzej u Zagrebu – Književni krug, str. 43.

³⁶⁶ Dyggve, E. (1996) Povijest salonitanskog kršćanstva. Split: Književni krug, str. 49.

³⁶⁷ Cambi, N. (1972) Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnoj jadranskoj obali. U: Batović, Š. (ur.). *Materijali XII, IX. kongres arheologa Jugoslavije*. Zadar, str. 268.

³⁶⁸ Isto, str. 268.

kristijanizacije je završen, dok u ruralnim sredinama isti kasni, a potreba za baptisterijima raste. Stoga, postojećim crkvama u ruralnim ambijentima naknadno bivaju dograđivani baptisteriji.³⁶⁹

D. Rendić-Miočević potonji problem sagledava na sličan način kao i N. Cambi. On smatra da su pravo na krštenje biskupi imali do određenog trenutka nakon čega to pravo prešlo na druge predstavnike klera.³⁷⁰ Obred krštenja u ranim razdobljima pokrštavanja odvijao se imerzijom i u tom razdoblju biskupi su posjećivali vjernike u njihovim sredinama i krstili ih u istim. Kad je većina odraslog stanovništva pokrštena, obred krštenja postaje rezerviran samo za djecu te mnoge krstionice s imerzijom bivaju preoblikovane u skromne piscine u kojima su se krstila djeca.³⁷¹

Kao kontrapunkt gore navedenim tezama, Ž. Peković i K. Babić spominju akt donesen na crkvenom saboru održanom 533. godine u Saloni kojim se zahtijevalo osnivanje novih biskupija jer tadašnji biskupi zbog malobrojnosti na podosta velikom teritoriju nisu mogli pravovremeno izvršavati svoje dužnosti.³⁷² Osnivanjem novih biskupija postojeći biskupi rasterećeni su obaveza i mogli su neometano vršiti svoje dužnosti.³⁷³ Dakle, prema potonjim autorima, velik broj baptisterija u ruralnim područjima ne mora nužno biti vezan uz svećenike koji su imali ovlast davanja sakramenta krštenja, već može biti vezan uz obavezu biskupa o redovitom posjećivanju ruralnih ambijenata sa svrhom dodjeljivanja sakramenata krštenja. Prema istim autorima, veliki broj krstionica na nekom geografski usko određenom području može se objasniti i željom lokalne Crkve da iskaže financijsku moć zajednice i da se potonja popne visoko na hijerarhijskoj ljestvici župa neke biskupije.³⁷⁴

³⁶⁹ Isto, str. 268-269.

³⁷⁰ Rendić-Miočević, D. (2011), Krstionice u ruralnim ambijentima istočnog Jadrana. U: Cambi, N. (ur.). *Dalmatia christiana – Opera omnia*. Zagreb – Split: Arheološki muzej u Zagrebu – Književni krug, str. 43.

³⁷¹ Isto

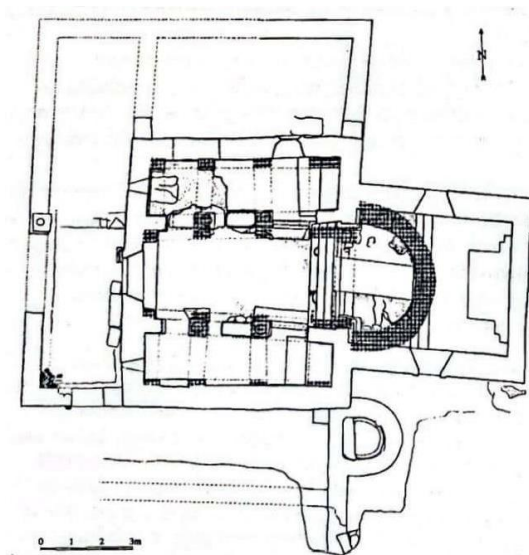
³⁷² Peković, Ž, Babić K. (2016) Kasnoantička sakralna arhitektura u doba Istočnih Gota u Dalmaciji, *Prostor* 24, 2 (52), str. 164-165.

³⁷³ Isto

³⁷⁴ Isto

7. RANOKRŠĆANSKA SAKRALNA MJESTA KOJA SU KONTINUIRALA U RANOM SREDNJEM VIJEKU – PREPOZNATLJIVOSTI RANOSREDNJOVJEKOVNIH PREGRADNJI

R. Bužančić navodi kako su ranokršćanske crkve sv. Duha u Škripu i sv. Stjepana u Pučišćima doživjele pregradnju u ranom srednjem vijeku stvarajući time nove građevine koje su u suprotnosti s ranijom arhitekturom. Ranosrednjovjekovna pregradnja označila je raskid s antikom, no posvjedočila je kontinuitet kulnog mjesta.³⁷⁵

Slika 70. Tlocrt ranoromaničke pregradnje crkve sv. Duha u Škripu (Izvor: R. Bužančić, 1996.)

Crkva sv. Duha u Škripu, kao što je već spomenuto, izgrađena je u prvoj polovini 7. stoljeća nakon opustošenja Škripa kada dolazi do njegovog ponovnog naseljavanja i potrebe za izgradnjom sakralnog objekta. Radi se o jednoj od posljednjih kasnoantičkih zahvata na otoku Braču. U arhitektonskoj izvedbi crkve sv. Duha vidljiv je pad graditeljske moći u odnosu na Justinijanovu arhitekturu 6. stoljeća. Crkva je nastala adaptacijom jedne od prostorija porušene antičke građevine³⁷⁶ u trobrodnu crkvu bazilikalnog izgleda. Do srednjovjekovne pregradnja (Slika 70.) nije došlo radi potrebe za njezinom obnovom. Dapače, crkva je bila u dobrom stanju u trenutku

³⁷⁵ Bužančić, R. (1996) Rađanje srednjovjekovne arhitekture iz antičkih korijena na otocima srednje Dalmacije. U: Jurković, M., Lukšić, T. (ur.), *Starohrvatska spomenička baština, rađanje prvog kulturnog pejzaža*, str. 339.

³⁷⁶ R. Bužančić u najranijoj građevnoj fazi crkve prepoznaje antički Kibelin hram (Bužančić, R. (2003) *Quelques chantiers de construction du VIIe siècle aux environs de Salone, apres la chute de la ville*, HAM 9, Zagreb-Motovun, str. 198., 271.)

pregradnje, no srednjovjekovni arhitektonski senzibilitet nalagao je njenu pregradnu u skladu s novim arhitektonskim predloškom.³⁷⁷

Srednjovjekovnom pregradnjom došlo je do zamjene zidanog stupa arkature čime je došlo do raščlambe crkve na tri traveja. Isto je učinjeno i u bočnim brodovima. Stupovi arkature bili su zidani znatno šire od zida s kojim su se u gornjem dijelu stapali transformirajući se u lezene. Nad lezenama su stvoreni slijepi lukovi koji nose svod. (Slika 71.)

Slika 71. Unutrašnjost ranokršćanske crkve sv. Duha u Škripu poslije ranosrednjovjekovne pregradnje (Izvor: R. Bužančić, 1996.)

Točna datacija srednjovjekovne pregradnje nije moguća zbog nedostatka sačuvanog kamenog namještaja i plastike. Iz te pregradnje sačuvan je i stilobat s rupama za stupove pred stubištem današnje apside. Promjer rupa odgovara sačuvanim stupovima.³⁷⁸ R. Bužančić smatra da su stilobati s rupama pripadali srednjovjekovnoj oltarnoj ogradi.³⁷⁹ T. Marasović uz navedeno smatra da je crkva sv. Duha adaptacijom u ranom srednjem vijeku dobila i polukružnu apsidu u

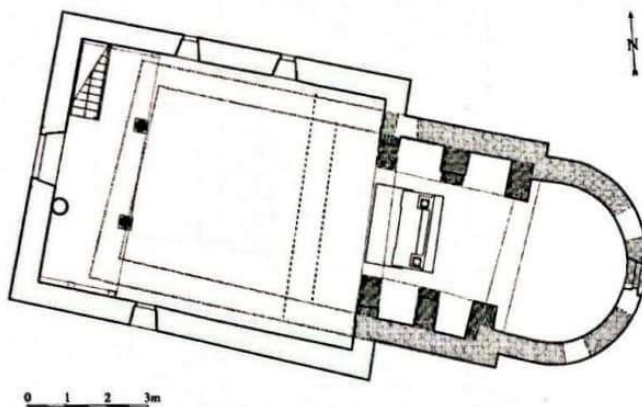
³⁷⁷ Bužančić, R. (1996) Rađanje srednjovjekovne arhitekture iz antičkih korijena na otocima srednje Dalmacije. U: Jurković, M., Lukšić, T. (ur.), *Starohrvatska spomenička baština, rađanje prvog kulturnog pejzaža*, str. 339-341.

³⁷⁸ Isto, str. 341.

³⁷⁹ Isto

širini srednjeg broda koja u 12. stoljeću porušena i zamijenjena danas sačuvanom većom pravokutnom apsidom.³⁸⁰

Zahvaljujući istraživanjima Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika iz Splita, na čelu s R. Bužančićem, koja su vršena 90-ih godina prošlog stoljeća, utvrđeno je da je ranokršćanska jednobrodna crkva sv. Stjepana u Stipanskoj luci nekoliko puta pregrađivana. Neobičan oblik njezine apside koja je nerazmjerno velika za njezin srednjovjekovni korpus i prije arheoloških radova pobuđivala je zanimanje stručnjaka³⁸¹ sve dok nije otkriveno da je ranokršćanska crkva ukomponirana u srednjovjekovni korpus građevine. Ranokršćanska jednobrodna građevina srednjovjekovnom pregradnjom u cijelosti je sačuvala kasnoantički trijumfalni lik i staru apsidu koja je zadržala namjenu svetišta i u novoj arhitektonskoj koncepciji kao i zidove starije crkve koji su uzidani u nove zidove predromaničke crkve do visine krova.³⁸² Ranosrednjovjekovnom pregradnjom, crkveni brod je skraćen gotovo na polovinu dužine, zazidani su prozori u apsidu te su dograđena tri pilona čime su na bočnim zidovima stvorene tri polukružno presvođene niše. Dodana slijepa arkatura nosila je bačvasti svod i krovu davala pseudobazilikalni oblik.³⁸³

Slika 72. Tlocrt crkve ranokršćanske sv. Stjepana u Pučišćima nakon srednjovjekovne pregradnje (Izvor: R. Bužančić, 1996.)

³⁸⁰ Marasović, T. (2011) Sv. Duh u Škripu. U: Cambi, N. ur., *Dalmatia predromanica: Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji: Svezak 3*. Split: Biblioteka knjiga Mediteran, str. 538.

³⁸¹ Isto, str. 557.

³⁸² Bužančić, R. (1996.), Rađanje srednjovjekovne arhitekture iz antičkih korijena na otocima srednje Dalmacije. U: Jurković, M., Lukšić, T. (ur.), *Starohrvatska spomenička baština, rađanje prvog kulturnog pejzaža*, str. 342.

³⁸³ Marasović, T. (2011) Sv. Stjepan u Pučišću. U: Cambi, N. ur., *Dalmatia predromanica: Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji: Svezak 3*. Split: Biblioteka knjiga Mediteran, str. 558-559.

Potonjim crkva sv. Stjepana u Pučišćima prilagođena je srednjovjekovnom konceptu malih jednobrodnih crkvice s trotravejnom raščlambom i bačvastim svodom (Slika 72.).³⁸⁴ Precizna datacija ranosrednjovjekovne pregradnje nije moguća, no T. Marasović je na temelju izgradnje pilastara i arkature koja je nosila bačvasti svod datira u 11. stoljeće.³⁸⁵

³⁸⁴ Bužančić, R. (1996) Rađanje srednjovjekovne arhitekture iz antičkih korijena na otocima srednje Dalmacije. U: Jurković, M., Lukšić, T. (ur.), *Starohrvatska spomenička baština, rađanje prvog kulturnog pejzaža*, str. 342.

³⁸⁵ Marasović, T. (2011) Sv. Stjepan u Pučišću. U: Cambi, N. ur., *Dalmatia predromanica: Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji: Svezak 3*. Split: Biblioteka knjiga Mediteran, str. 559.

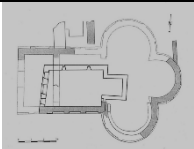
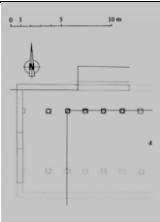
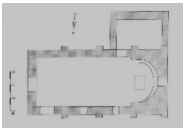
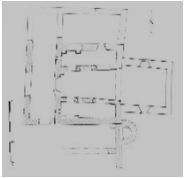
8. ZAKLJUČAK

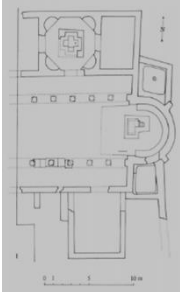
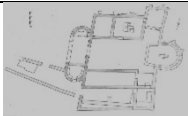
Na sjevernoj strani otoka Brača, na prostorima koja su već od rimskog doba okupljali stanovnike zbog bogate poljoprivrede nalazi se deset ranokršćanskih crkava. Brojnost sakralnih objekata na takom malom geografskom području svjedoči o političkoj i gospodarskoj razvijenosti otoka Brača koji je tada bio tzv. predgrađe Salone. Ne samo da se crkve na otoku Braču ističu svojom brojnošću, već treba istaknuti i raznovrsnost njihovih oblika. One uglavnom prate razvojni slijed od *ville rutice* preko ranokršćanske crkve pa sve do ranosrednjovjekovnog sklopa (uglavnom je bila riječ o benediktinskim samostanima) ili ranosrednjovjekovne pregradnje. Zahvaljujući ostacima tih ranokršćanskih crkva dobivena je široka slika o povijest kršćanska na tlu Hrvatske. Potvrde svega navedenog bit će vidljive u nastavku.

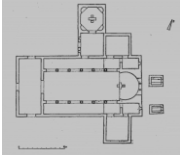
Prva na redu s zapada prema istoku je crkva sv. Ivana iz 6. stoljeća smještena je na lokalitetu Mostir koji je danas sastavni dio naselja Sutivan. Riječ je o jednobrodnoj građevini sa izduženim pravokutnim narteksom zatvorenog tipa koji se pruža uzduž cijelog pročelja i trikonhalnom aspidom na istoku. Od liturgijskih instalacija sačuvani u fragmenti mramorne oltarne menze, ulomak oltarne ograde, dva ulomka pilastra i subselij. Postojanje ranosrednjovjekovne crkve sv. Ivana zasvjedočeno je u ispravama iz 11. stoljeća, no materijalni dokazi ne postoje. Crkva sv. Petra iz 6. stoljeća smještena je u luci na blagom uzvišenju u naselju Supetar. Riječ je o trobrodnoj bazilici na čijem je istočnom dijelu izgrađena u drugoj polovini 16. stoljeća današnja župna crkva Navještenja Marijina čime je utvrđivanje tipologije istočnog i zapadnog korpusa crkve nije moguće. Liturgijske instalacije nisu ostale sačuvane. Materijalni dokazi o kontinuitetu ove sakralne građevine u ranom srednjem vijeku nisu pronađeni. Također u naselju Supetar, na sjevernoj strani poluotoka sv. Nikole, u blizini današnjeg groblja pronađeni su ostatci kasnoantičkog kompleksa i ranokršćanske cemeterijalne crkve nepoznatog tlocrta. Liturgijske instalacije nisu sačuvane. Crkva je datirana u 5. ili 6. stoljeća te također ne postoje naznake o kontinuitetu ove građevine u ranom srednjem vijeku. Četvrta po redu je jednobrodna crkva sv. Jadre iz 6. stoljeća smještena je izvan naselja, na pola puta od Splitske do Škripa. Crkva nema narteks, a na istoku ima polukružnu apsidu upisanu u ravno začelje crkve. Od liturgijskih instalacija sačuvana je kamena oltarna baza i podanak subselija. Postoje hipoteze o postojanju ranosrednjovjekovnog benediktinskog samostana na tom području. Tri kilometra južno do crkve sv. Jadre nalazi se trobrodna crkva sv. Duha smještena na mjesnom groblju u Škripu. Na zapadu

je imala izduženi pravokutni narteks zatvorenog tipa koji se pruža uzduž cijelog pročelja, a na istoku nije imala apsidu. Od liturgijskih instalacija ostala je sačuvana vapnenačka oltarna menza, pilastar oltarne ograde te ulomci ranokršćanskog sarkofaga s figuralnim prikazom. Crkva je datirana u 7. stoljeće te pregrađivana u ranom srednjem vijeku. Iznad Postira nalazi se arheološki lokalitet Mirje. Ostatci ranokršćanske crkve iz 6. stoljeća nisu ostali sačuvani, no sačuvan je veliki broj fragmenata crkvenog namještaja poput ulomaka pluteja oltarne ograde. Postoje hipoteze o postojanju srednjovjekovnog benediktinskog samostana na tom lokalitetu. Ispod lokaliteta Mirje u naselju Postira, istočno od postirske luke na visinski istaknutom položaju nalazi se crkva sv. Marije. Riječ je o trobrodnoj građevini čiji zapadni korpus nije sačuvan jer je na njegovim temeljima sagrađena današnja župna crkva. Na istoku je crkva završavala istaknutom polukružnom apsidom. Od liturgijskih instalacija sačuvani su dijelovi oltarne ograde (dio baze ograde, pilastar, dijelovi pluteja), fragmenti menze oltarnog groba, fragment oltarne menze (stupići menze s kapitelima), kameni subselij, zidana grobna komora i krstionica. Crkva je datirana u 6. ili 7. stoljeće te postoje hipoteze o postojanju ranosrednjovjekovnog benediktinskog samostana na tom području. Sedma po redu u katalogu ovog rada je jednobrodna crkva sv. Lovre iz 6. stoljeća sa izduženim narteksom zatvorenog tipa s bočnim polukružnim apsidama i istaknutom potkovičastom apsidom na istoku nalazi se u uvali Lovrečina istočno od naselja Postira. Od liturgijskih instalacija ostali su sačuvani dijelovi oltarne ograde (perforirani pluteji), dijelovi oltara (dva kapitela i dvije baze sa stupom, mramorni stupić i gornji dio jednog stupića s kapitelom koji su nosili oltarnu menzu), dijelovi ciborija (kapiteli, stupovi, kamene grede), dijelovi ambona (ploče i prag), subselij, križna konfesija i krstionica s križnim krsnim zdencem. Prije dvadesetak godina istočno od ranokršćanske crkve sv. Lovre pronađeni su ostatci ranosrednjovjekovne jednobrodne crkve sv. Stjepana i zidovi benediktinskog samostana. Sljedeća na redu je crkva sv. Stjepana u Pučišćima iz 6. stoljeća koja se nalazi u uvali Stipanska luka, na mjesnom groblju u Pučišćima. Zapadni dio nije sačuvan, a na istoku građevina završava istaknutom polukružnom apsidom. Liturgijske instalacije nisu sačuvane. U ranom srednjem vijeku crkva je doživjela pregradnju. Postoje hipoteze o postojanju benediktinskog samostana u Stipanskoj luci u vrijeme pregradnje. Posljednja obrađena crkva u katalogu ovog rada je crkva sv. Ivana Krstitelja koja se nalazi se u Poveljima nedaleko od povaljske luke. Riječ je o trobrodnoj građevini s izduženim pravokutnim narteksom zatvorenog tipa koji se pruža uzduž cijelog pročelja, a na istoku građevinu krase potkovičasta apsida upisana u ravno začelje. Od liturgijskih instalacija ostali su sačuvani ulomci

oltarne ograde (pluteji) oltar s grobom križnog oblika i krstionica. Crkva je datirana u 6. stoljeće, a u 9. ili 10. stoljeću na temeljima ranokršćanskog sklopa nastaje benediktinski samostan koji je bio razoren i obnovljen prije konačnog napuštanja u 14. stoljeću.

Ranokršćanska građevina	Položaj	Tlocrt	Tipologija istočnog korpusa crkve	<i>Quadratum populi</i>	Tipologija zapadnog korpusa crkve	Liturgijske instalacije	Datacija	Kontinuitet u ranom srednjem vijeku
Sv. Ivan, Sutivan	u naselju		trolisna, trikonhalna apsida	jednobrodna	izduženi pravokutni narteks zatvorenog tipa koji se pruža uzduž cijelog pročelja	Fragmenti mramorne oltarne menza, ulomak oltarne ograde, dva ulomka pilastra	6. st.	spisi iz 11. stoljeća upućuju na postojanje ranosrednjovjekovne crkve sv. Ivana, no materijalno dokazi ne postoje
Sv. Petar, Supetar	u naselju		nije sačuvan	trobrodna	nije sačuvan u cijelosti	nisu sačuvane	6. st.	ne
Cemeterijalna crkva, Supetar	na groblju	nije sačuvan	nije sačuvan	nije poznat tlocrt	nije sačuvan	nisu sačuvane	5 st./6. st	ne
Sv. Jadra, Splitska	izvan naselja		polukružna apsida upisana u ravno začelje	jednobrodna	nema narteks	kamena oltarna baza, podanak subselija	6. st.	postoje hipoteze o postojanju ranosrednjovjekovnog benediktinskog samostana
Sv. Duh, Škrip	na groblju		nema apsidu, na istoku završava ravnim zidom	trobrodna	izduženi pravokutni narteks zatvorenog tipa koji se pruža uzduž cijelog pročelja	vapnenačka oltarna menza, pilastar oltarne ograde, ulomak ranokršćanskog sarkofaga s figuralnim prikazom	7. st.	da

Mirje	izvan naselja		nije sačuvana	nije poznat tlocrt	nije sačuvan	ulomci pluteja	6. st.	postoje hipoteze o postojanju ranosrednjovjekovnog benediktinskog samostana
Sv. Marija, Postira	u naselju		istaknuta polukružna apsida	trobrodna	nije sačuvan zapadni korpus	djelovi oltarne ograde (dio baze ograde, pilasar, dijelovi pluteja), fragmenti menze oltarnog groba, fragment oltarne menze, (stupići menze s kapitelima) kameni subselij, zidana grobna komora, krstionica	6. / 7. st.	postoje hipoteze o postojanju ranosrednjovjekovnog benediktinskog samostana
Sv. Lovre, Lovrečine	izvan naselja		istaknuta potkovičasta apsida	jednbrodna	izduženi narteks zatvorenog tipa s bočnim polukružnim apsidama	djelovi oltarne ograde (fragmenti perforiranih pluteja), dijelovi oltara (dva kapitela i dvije baze sa stupom, mramorni stupić i gornji dio jednog stupića s kapitelom koji su nosili oltarnu menzu), dijelovi ciborija	6. st.	istočno do crkve sv. Lovre pronađeni su ostatci ranosrednjovjekovne crkve sv. Stjepana i benediktinskog samostana

						(kapiteli, stupovi, kamene grede), dijelovi ambona (ploče i prag), subselij, križna konfesija, krstionica s križnim krsnim zdencem.		
Sv. Stjepan, Pučišća	na groblju		istaknuta polukružna apsida	jednobrodna	nije sačuvan zapadni korpus	nisu sačuvane	6. st.	da
Sv. Ivan Krstitelj, Povlja	u naselju		Polukružna apsida upisana u ravno začelje	trobrodna	izduženi pravokutni narteks zatvorenog tipa koji se pruža uzduž cijelog pročelja	ulomci oltarne ograde (plutej), oltar s grobom križnog oblika, krstionica	6. st.	da

Tablica 4. Taksativni pregled ranokršćanske arhitekture otoka Brača i pripadajućih joj liturgijskih instalacija (Izradila: M. Karmelić).

LITERATURA

- Abramić, M. (1940) *Nuove chiese paleocristiane scoperte nella Dalmazia*. Akti sa IV. kongresa starokršćanske arheologije I. Rim.
- Abramić, M. (1954) *Die christliche Archaologie in Jugoslawien in den letzten zwanzig Jahren*. Akti sa V. kongresa starokršćanske arheologije.
- Barbarić, V. (2018), Kontinuitet svetih mjesta u prostoru otoka Brača. *Brački zbornik* 24.
- Barbarić, V., Ursić L. (2019) *Sakralna baština otoka Brača - Itinerari kulturnog turizma*. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu.
- Belamarić, J. (ur.) (1994.) *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika.
- Bracanović, J. (2019). Benediktinski samostani na tlu Hvarske biskupije. *Prilozi povijesti otoka Hvara* XIV (1).
- Bulić, F. (1909) Ritrovamenti antichi cristiani a Lovrečina di Postire sull' isola Brač (Brazza). *Bull. dalm.* 32. 1-12.
- Bužančić, R. (1991) Dvije crkve na Braču obnovljenje u ranom srednjem vijeku. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 32. Split.
- Bužančić, R. (1994). Rekonstrukcija konfesije ranokršćanske crkve u Postirama na Braču. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 34 (1).
- Bužančić, R. (1996) Rađanje srednjovjekovne arhitekture iz antičkih korijena na otocima srednje Dalmacije. U: Jurković, M., Lukšić, T. (ur.). *Starohrvatska spomenička baština, rađanje prvog kulturnog pejzaža*.
- Bužančić, R. (1999) Srednjovjekovna pregradnja crkve sv. Stjepana u Pučišćima. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 38.
- Bužančić, R. (2003) *Quelques chantiers de construction du VIIe siecle aux environs de Salone, apres la chute de la ville*. HAM 9. Zagreb-Motovun.
- Cambi, N. (1985) *Triconch churches on the Eastern Adriatic*, Actes du C CIAC ThesSalonique 1980. Rim.

- Cambi, N. (1972) Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnoj jadranskoj obali. U: Batović, Š. (ur.). *Materijali XII, IX. kongres arheologa Jugoslavije*. Zadar.
- Chevalier, P. (1995.), *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romanie de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome.
- Ciccarelli, A. (1802) *Osservazioni sull' isola della Brazza e sopra quella nobiltà*. Venezia.
- Ciccarelli, A. (2008) Zapažanja o otoku Braču - Povijesni prikaz Pučišća. Supetar.
- Domančić, D. (1960) Srednji vijek. *Brački zbornik* 4. Supetar.
- Domančić, D. (1983) Krsni zdenac ranokršćanske bazilike u Lovrečini na Braču. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 23. Split.
- Domančić, D. (1983) Krsni zdenac ranokršćanske crkve u Lovrečini na Braču. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 23, Split.
- Domančić, D. (1984) *Brač u ranom srednjem vijeku*. Povelja.
- Drpić, J. (2018) Arheološka slika Pučišća. *Brački zbornik* 24.
- Duval, N. (1986) *Les monuments chretiens de Cyrenalque a la lumiere des fouilles recentes*. Actes du XI CIAC Lyon. Roma.
- Dyggve, E. (1940) *Die Altchristlichen Kultbauten an der Westküste der Balkanhalbinsel*, Atti del IV Congresso inter. di arch. cristiana. Roma.
- Dyggve, E. (1996) Povijest salonitanskog kršćanstva. Split: Književni krug.
- Eterović, I. (1981) Benediktinci na postirskom području. . U: Bižaca, E., Bižaca N.m Jelinčić, T., Jelinčić, V., Šantić, J., ur., *Postira – Spomenica u povodu 400. obljetnice osnutka župe (1581 – 1981)*. Postira.
- Fisković, C. (1940) Historički i umjetnički spomenici na Braču. *Brački zbornik* 1.
- Fisković, I. (1981) Ranokršćanski sarkofazi s Brača. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 75.

- Fisković, I. (1982.) O ranokršćanskoj arhitekturi na otocima Braču i Šolti. *Arheološki radovi i rasprave VIII-IX*. Zagreb.
- Gjurašin, H. (2012) *Srednjovjekovna arheološka baština otoka Brača*. Split: MHAS.
- Jeličić Radonić, J. (1983) Narteks. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 23. Split.
- Jeličić Radonić, J. (1979) Otkriće ranokršćanske bazilike s mozaikom. *Slobodna Dalmacija*, 27. rujna.
- Jeličić Radonić, J. (1987) Đakonikon ranokršćanske crkve u Lovrečini na Braču. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 26.
- Jeličić Radonić, J. (1991) Ranokršćanski oltar u Gatima. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 31. Split.
- Jeličić Radonić, J. (1992) Ranokršćanske freske u Lovrečini na Braču. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 32. Split.
- Jelinčić, J. (2004) *Na Postirskim vrelima: Matična knjiga župe Postira (1584.-1671.)*. Postira.
- Jelinčić, K. (2005) *Topografija rustičnih vila na otoku Braču*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Jelinčić, K., Perinić Muratović, Lj. (2010). Novi arheološki nalazi iz Postira na otoku Braču. *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 27 (-).
- Kečkemet, D. (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik.
- Kovačić, J. (2004) *Župa Supetar na Braču: nastanak i crkveni spomenici: prigodom proslave 400. obljetnice utemeljenja (1604.-2004.g.)*. Split: Graf form, Supetar: Župni ured.
- Kovačić, V. (1988) Postira na o. Braču- Ranokršćanska bazilika. *AP*. Ljubljana.
- Kovačić, V. (1999) Ranokršćanska crkva u Stipanskoj luci kod Pučišća. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 38.
- Kovačić, V. (2010). Kasnoantička vila s portikom na Mirju kod Postira. *Klesarstvo i graditeljstvo* 21 (3-4).

- Kovačić, V. (2019). Mirje - kasnoantički cenobij na Malom brigu iznad Postira. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 45 (1).
- Kurjaković, I. (2020) *Povijest gradnje i konzerviranja župne crkve Navještenja Marijina u Supetru na Braču*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Marasović T. (2011) *Dalmatia praeromanica: Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji: 3. Korpus arhitekture: Srednja Dalmacija*. Split: Biblioteka Knjiga Mediteran.
- Marin, E. (1977) Kasnoantička arhitektura nedaleko od Postira. *Slobodna Dalmacija*. Split, 17. rujna.
- Marin, E. (1977) Postira – starokršćanski kapitel. *AP* 19. Beograd.
- Marin, E. (1980) Starokršćanska oltarna pregrada na Mirju nedaleko od Postira. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 21 (1). Split.
- Marin, E. (1993) Starokršćanski plutej s Mirja kod Postira na Braču. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 32 (1). Split.
- Mlinac, F. (2007) Općina Sutivan – sažeti povijesni pregled. U: Katunarić, D., Mlinac, F., ur., *Sutivan: Kulturna povijest*. Zagreb: Litteris.
- Ostojić, I. (1939) *Benediktinska opatija u Poveljima na Braču*. Split.
- Ostojić, I. (1960) Starokršćanska bazilika s krstionicom i rimskim spomenicima u Poveljima na Braču. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 12. Split.
- Ostojić, I. (1961) Nastavak istraživanja starokršćanske bazilike i krstionice u Poveljima. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 13. Split.
- Ostojić, I. (1964) Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, sv. II. Split.
- Ostojić, I. (1966) Radovi na apsidi i pročelju starokršćanske bazilike u Poveljima. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 16. Split.
- Peković, Ž, Babić K. (2016) Kasnoantička sakralna arhitektura u doba Istočnih Gota u Dalmaciji, *Prostor* 24, 2 (52).

Peković, Ž., Babić K. (2016.) Kasnoantička sakralna arhitektura u doba Istočnih Gota u Dalmaciji. *Prostor* 24, 2 (52).

Prodić, V. (1977) Kronika otoka Brača. Legende i kronike. Split.

R., I. (1990) Istraživanje bazilike. *Slobodna Dalmacija*. Split, 23. ožujak.

Registar kulturnih dobara RH. Dostupno na: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-6662>.

Pristupljeno: 21. 7. 2022

Rendić-Miočević, D. (2011), Krstionice u ruralnim ambijentima istočnog Jadrana. U: Cambi, N. (ur.). *Dalmatia christiana – Opera omnia*. Zagreb – Split: Arheološki muzej u Zagrebu – Književni krug.

Šantić, J. (1981) Povijest postirske župe. U: Bižaca, E., Bižaca N.m Jelinčić, T., Jelinčić, V., Šantić, J., ur., *Postira – Spomenica u povodu 400. obljetnice osnutka župe (1581 – 1981)*. Postira.

Šimunović, P. (1987) *Brač: Vodič po otoku*. Zagreb.

Vlahović, D. (2005) *Postira: Hrvatska u malom*. Split: Ogranak Matice hrvatske.

Vrsalović, D. (1960) Pretpovijest i stari vijek: Antički spomenici Otoka Brača. *Brački zbornik* 4. Split.

Vrsalović, D. (1960) Starokršćanski spomenici. *Brački zbornik* 4. Split.

POPIS SLIKOVNIH PRILOGA

Slika 1. Otok Brač (izvor: Google maps. <https://www.google.com/maps/place/Bra%C4%8D/@43.3241547,16.513757,34715m/data=!3m2!1e3!4b1!4m5!3m4!1s0x134a9b3548954eaf:0x927404eda9b10653!8m2!3d43.3048913!4d16.6527099>. Pristupljeno: 03.05.2022.)

Slika 2. Prikaz prapovijesnih, antičkih i ranokršćanskih lokaliteta (izvor: Barbarić, V. (2018), *Kontinuitet svetih mjesta u prostoru otoka Brača*, Brački zbornik 24.)

Slika 3. Smještaj crkve sv. Ivana u Sutivanu (izvor: Google maps. <https://www.google.com/maps/place/Ul.+Sv.Ivana,+21403,+Sutivan/@43.3843669,16.4798874,542m/data=!3m2!1e3!4b1!4m5!3m4!1s0x13356300d193f5d3:0x899f6c9b260cd679!8m2!3d43.384363!4d16.4820761>. Pristupljeno: 09.04.2022.)

Slika 4. Tlocrt crkve sv. Ivana u Sutivanu (izvor: Domančić, D. (1994) *Sutivan*. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 5. Ulomci menze (izvor: Domančić, D. (1994) *Sutivan*. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 6. Ulomak pilastra oltarne ograde (izvor: Domančić, D. (1994) *Sutivan*. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 7. Ostatci ranokršćanske crkve sv. Ivana u Sutivanu (izvor: *Sutivan otok Brač*. <https://visitsutivan.com/hr/aktivnosti/sakralna-bastina/crkvica-sv-ivana/>. Pristupljeno 20.6.2022.)

Slika 8. Smještaj crkve sv. Petra u Supetru (izvor: Google maps. <https://www.google.com/maps/search/sv.+petar+supetar/@43.384175,16.5524152,542m/data=!3m2!1e3!4b1>. Pristupljeno 09.04.2022.)

Slika 9. Tlocrt crkve sv. Petra u Supetru (izvor: Chevalier, P. (1995.), *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romanie de Dalmatie (IVe-VIIe s.)* (en dehors de la

capitale, Salona): tome 1 – catalogue [Salona II], Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome.)

Slika 10. Mozaici u sjevernoj bočnoj lađi ranokršćanske bazilike sv. Petra u Supetru (izvor: Jeličić-Radonić, J. (1994) Supetar. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split.)

Slike 11. Ostatci ranokršćanskih mozaika sa bazom stupova arkature (izvor: Kurjaković, I. (2020) Povijest gradnje i konzerviranja župne crkve Navještenja Marijina u Supetru na Braču. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.)

Slika 12. Ostatci ranokršćanskih mozaika sa bazom stupova arkature (izvor: Kurjaković, I. (2020) Povijest gradnje i konzerviranja župne crkve Navještenja Marijina u Supetru na Braču. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.)

Slika 13. Smještaj cementarijalne crkve u Supetru (izvor: Google maps, <https://www.google.com/maps/place/Petrinovi%C4%87+Mausoleum/@43.387934,16.5425928,1084m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x134a9d9026a67aaf:0x2776ed929d84eea7!8m2!3d43.3879301!4d16.5469702>. Pristupljeno: 6.6.2022.)

Slika 14. Sarkofag sa supetarskog groblja (izvor: Kovačić, V. (1994) *Topografija pojedinačnih nalaza*. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 15. Križevi sa supetarskog sarkofaga (izvor: Kovačić, V. (1994) *Topografija pojedinačnih nalaza*. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split.)

Slika 16. Položaj crkve sv. Jadre nad Splitskom (izvor: Google maps. [https://www.google.com/maps/place/Crkva+sv.+Jadro+\(ostaci\)/@43.3690155,16.5649759,8672m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x134a9b86b26fd829:0xb4ff4d4398d167c0!8m2!3d43.3690116!4d16.5999948](https://www.google.com/maps/place/Crkva+sv.+Jadro+(ostaci)/@43.3690155,16.5649759,8672m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x134a9b86b26fd829:0xb4ff4d4398d167c0!8m2!3d43.3690116!4d16.5999948). Pristupljeno: 12.4.2022.)

Slika 17. Tlocrt crkve sv. Jadre iznad Splitske (izvor: Domančić, D. (1994) Crkva sv. Jadre nad Splitskom. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split.)

Slika 18. Pravokutna oltarna baza u apsidi (izvor: Domančić, D. (1994) Crkva sv. Jadre nad Splitskom. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split.)

Slika 19. Prikaz broda i apsidalnog dijela crkve sv. Jadre (izvor: Domančić, D. (1994) Crkva sv. Jadre nad Splitskom. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split.)

Slika 20. Prikaz dva prozora na južnom zidu (izvor: Domančić, D. (1994) Crkva sv. Jadre nad Splitskom. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 21. Prikaz pavimenta u apsidalnom dijelu (izvor: Domančić, D. (1994) Crkva sv. Jadre nad Splitskom. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split.)

Slika 22. Današnje stanje crkve sv. Jadre nad Splitskom (izvor: Wikipedia. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ruins_of_St._Jadra_church,_Splitska_-_C5%A0krip_road,_island_of_Bra%C4%8D_2017.jpg Pristupljeno: 20.06.2022.)

Slika 23. Smještaj crkve sv. Duha u Škripu (izvor: Google maps. <https://www.google.com/maps/place/Crkva+sv.+Duh/@43.3552983,16.6103696,542m/data=!3m2!1e3!4b1!4m5!3m4!1s0x134a9d3baafe63c9:0xbd0b72d370e20784!8m2!3d43.3553569!4d16.612565>. Pristupljeno: 12.4.2022.)

Slika 24. Tlocrt crkve Sv. Duha u Škripu (izvor: Bužančić, R. (1994) Škrip. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split.)

Slika 25. Pogled na sjevernu prostoriju (izvor: Bužančić, R. (1994) Škrip. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split.)

Slika 26. Glavna vrata narteksa (izvor: Bužančić, R. (1994) Škrip. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split.)

Slika 27. Ranokršćanski prag crkve (izvor: Bužančić, R. (1994) Škrip. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split.)

Slika 28. Polukružni bazen (izvor: Bužančić, R. (1994) Škrip. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split.)

Slika 29. Ulomak pilastra olarne ograde (izvor: Bužančić, R. (1994) Škrip. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split.)

Slika 30. Ulomak ranokršćanskog sarkofaga sa prikazom ovce ispod ostruganog križa (izvor: Bužančić, R. (1994) Škrip. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split.)

Slika 31. Današnji izgled crkve sv. Duha u Škripu (izvor: Crkva sv. duh, Škrip. <https://crkva-sv-duh-skrip.business.site/>. Pristupljeno 20.06.2022.)

Slika 32. Položaj kompleksa Mirje (izvor: Google maps. <https://www.google.com/maps/place/Mirje/@43.3651394,16.6032929,8673m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x134a9b82f7490aa7:0x9930236e4a4eb9b1!8m2!3d43.3651355!4d16.6383118>. Pristupljen: 29.04.2022.)

Slika 33. Tlocrt ranokršćanskog kompleksa u Mirjima (izvor: Kovačić, V. (1994) Mirje. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split.)

Slika 34. Južna strana kompleksa na Mirju (izvor: Kovačić, V. (1994) Mirje. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split.)

Slika 35. Pogled na unutrašnje dvorište s trijemom (izvor: Kovačić, V. (1994) Mirje. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split.)a

Slika 36. Pogled na današnje stanje sklopa u Mirju (izvor: Kovačić, V. (2010). *Kasnoantička vila s portikom na Mirju kod Postira. Klesarstvo i graditeljstvo, XXI (3-4)*)

Slika 37. Ulomak pluteja s motivom ribljih ljustica (izvor: Kovačić, V. (1994) *Mirje*. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split.)

Slika 38. Položaj crkve sv. Ivana u Postirima (izvor: Google maps. <https://www.google.com/maps/search/sv.+ivan+postira/@43.3751218,16.6240577,1084m/data=!3m1!1e3>. Pristupljeno 29.4.2022.)

Slika 39. Tlocrt crkve Sv. Ivana u Postirima (izvor: Chevalier, P. (1995.), *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 2 – illustrations et conclusions [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome)

Slika 40. Cisterna uz apsidu (izvor: Kovačić, V. (1994) *Postira*. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 41. Kapitel oltarne menze (izvor: Kovačić, V. (1994) *Postira*. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 42. Kapitel oltarne ograde (izvor: Kovačić, V. (1994) *Postira*. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 43. Ranokršćanska konfesija (izvor: Kovačić, V. (1994) *Postira*. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 44. Krsni zdenac crkve sv. Ivana u Postirama (izvor: Kovačić, V. (1994) *Postira*. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 45. Pogled na baziliku i okomito postavljenu kamenu ploču ispred prezbitarija (izvor: Kovačić, V. (1994) *Postira*. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 46. Položaj crkve sv. Lovre u uvali Lovrečina (izvor: Google maps. <https://www.google.com/maps/place/Uvala+Lovre%C4%8Dina/@43.3688445,16.662785,542m/data=!3m2!1e3!4b1!4m5!3m4!1s0x134a9bb01aaca6b3:0xaa156a9b57f03305!8m2!3d43.3688406!4d16.6649737>. Pristupljeno 29.4.2022.)

Slika 47. Tlocrta ranokršćanske crkve u Lovrečini (izvor: Jeličić Radonić, J. (1994) Lovrečina. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 48. Rekonstrukcija uzdužnog i poprečnog presjeka crkve u Lovrečini (izvor: Chevalier, P. (1995.), *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romanie de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 2 – illustrations et conclusions [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome)

Slika 49. Pogled na južnu apsidu narteksa sa (izvor: Jeličić Radonić, J. (1987) Đakonikon ranokršćanske crkve u Lovrečini na Braču, PPUD 26)

Slika 50. Sarkofag i pronađeni ulomci crkvenog inventara subselijem i katedrom (izvor: Jeličić Radonić, J. (1994) Lovrečina. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 51. Pregradni zid južnog kraka transepta (izvor: Jeličić Radonić, J. (1987) Đakonikon ranokršćanske crkve u Lovrečini na Braču, PPUD 26)

Slika 52. Freska u južnom kraku transepta (izvor: Jeličić Radonić, J. (1994) Lovrečina. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 53. Rekonstrukcija ciborija nad krsnim zdencem u Lovrečini (izvor: Jeličić Radonić, J. (1994) Lovrečina. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 54. Ulomak pluteja (izvor: Jeličić Radonić, J. (1994) Lovrečina. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 55. Crkva sv. Lovre u Lovrečini (izvor: Kartolina travel agency. <https://www.kartolinatravel.com/?l=hr&ispis=izleti&id=38>. Pristupljeno: 20.06.2022.)

Slika 56. Položaj crkve sv. Stjepana u Pučišćima (izvor: Google maps. <https://www.google.com/maps/place/Groblje+Pu%C5%A1%C4%8Di%C4%87a/@43.3463249,16.7436009,542m/data=!3m1!1e3!4m12!1m6!3m5!1s0x134a91b858ddb92f:0xacdf83ea275d3bdc!2zR3JvYmxqZSBQdcWhxI1pxIdh!8m2!3d43.3467657!4d16.7440301!3m4!1s0x134a91b858ddb92f:0xacdf83ea275d3bdc!8m2!3d43.3467657!4d16.7440301> Pristupljeno: 12.4.2022.)

Slika 57. Tlocrt crkve sv. Stjepana u Pučišćima (izvor: Bužančić, R. (1994) Pučišća. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 58. Lučni prozori u apsidi (izvor: Bužančić, R. (1994) Pučišća. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 59. Pogled na crkvu sv. Stjepana u Pučišćima (izvor: Gjurašin, H. (2012) *Srednjovjekovna arheološka baština otoka Brača*. Split: MHAS)

Slika 60. Položaj crkve sv. Ivana Krstitelja u Povljima (izvor: Google maps. <https://www.google.com/maps/place/Crkva+sv.+Ivan+Krstitelj/@43.3354415,16.8227051,2169m/data=!3m1!1e3!4m9!1m2!2m1!1scrkva+sv.+ivana++povlja!3m5!1s0x134a93b6c98401a3:0xb3c3f918a6f89d5d!8m2!3d43.3342479!4d16.8379811!15sChdjcm2YsBzdi4gaXZhbmgEgIHBvdmxqYZIBBmNodXJjaA>. Pristupljeno 1.5.2022.)

Slika 61. Rekonstrukcija tlocrta bazilike u Povljima (izvor: Chevalier, P. (1995.), *Ecclesiae Dalmatiae: l'architecture paléochrétienne de la province romanie de Dalmatie (IVe-VIIe s.) (en dehors de la capitale, Salona): tome 2 – illustrations et conclusions [Salona II]*, Split – Rim: Arheološki muzej – École française de Rome)

Slika 62. Otvaranje zazidanog trodijelnog prozora (izvor: Domančić, D (1994) Povlja. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 63. Trodijelni prozor s izvornim stupićima i kapitelima s impostima nakon odzidavanja (izvor: Domančić. D (1994) Povelja. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 64. Dvostruki kapitel prozora (izvor: Domančić. D (1994) Povelja. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 65. Akantus kapitel arkature (izvor: Domančić. D (1994) Povelja. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 66. Sačuvani fragmenti dovratnika glavnog portala crkve (izvor: Domančić. D (1994) Povelja. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 67. Konfesija križnog oblika (izvor: Domančić. D (1994) Povelja. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 68. Pogled iz vani na ranokršćansku krstionicu dvodijelnim šatorastim krovom (izvor: Domančić. D (1994) Povelja. U: Belamarić, J., ur., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split)

Slika 69. Pogled na današnju crkva sv. Ivana u Poveljima (izvor: Wikipedija. https://hr.wikipedia.org/wiki/Crkva_sv._Ivana_Krstitelj_a_i_kapitel_u_Poveljima. Pristupljeno: 20.06.2022.)

Slika 70. Tlocrt ranoromaničke pregradnje crkve sv. Duha u Škripu (izvor: Bužančić, R. (1996.), Rađanje srednjovjekovne arhitekture iz antičkih korijena na otocima srednje Dalmacije, U: Jurković, M., Lukšić, T. (ur.), *Starohrvatska spomenička baština, rađanje prvog kulturnog pejzaža*, Zbornik radova)

Slika 71. Unutrašnjost ranokršćanske crkve sv. Duha u Škripu poslije ranosrednjovjekovne pregradnje (izvor: Bužančić, R. (1996.), Rađanje srednjovjekovne arhitekture iz antičkih korijena na otocima srednje Dalmacije, U: Jurković, M., Lukšić, T. (ur.), *Starohrvatska spomenička baština, rađanje prvog kulturnog pejzaža*, Zbornik radova)

Slika 72. Tlocrt crkve ranokršćanske sv. Stjepana u Pučišćima nakon srednjovjekovne pregradnje (izvor: Bužančić, R. (1996.), Rađanje srednjovjekovne arhitekture iz antičkih korijena na otocima srednje Dalmacije, U: Jurković, M., Lukšić, T. (ur.), Starohrvatska spomenička baština, rađanje prvog kulturnog pejzaža, Zbornik radova)

SAŽETAK

Na sjevernoj strani otoka Brača nalazi se deset dobro sačuvanih ranokršćanskih crkva nastalih u 6. i 7. stoljeću. Te crkve ne ističu se samo svojom brojnošću već i raznolikošću oblika, a pitanja njihove izvorne funkcije, nastanka i razvoja dolazi u prvi plan zahvaljujući arheološkim istraživanjima koje pokreće Regionalni zavod za zaštitu spomenika u Splitu. Kontinuitet kulturnog mjesta potvrđen je razvojnim slijedom *villa rutica* - ranokršćanska crkva - ranosrednjovjekovni sklop ili pregradnja. Tako su na tri ranokršćanskih lokaliteta pronađeni ostatci koji potvrđuju potonji razvojni slijed (Škrip, Pučišća, Povelja), a na pet ranokršćanskih lokaliteta postoje hipoteze o postojanju srednjovjekovnih benediktinskih samostana (Sutivan, Splitska, Mirje, Postira, Lovrečina). Dvije su crkve, crkva sv. Duha u Škripu i crkva sv. Stjepana u Stipanskoj luci, pak u ranom srednjem vijeku doživjele pregradnju. Ne treba zanemariti ni činjenicu da su pored bračkih bazilika dobro sačuvane i krstionice (krstionica u Poveljima jedina je uz krstionicu Eufrazijeve baziliku u Poreču do krova sačuvana na istočnoj obali Jadrana) koje se pretpostavljaju i na mjestima na kojima materijalni ostatci nisu pronađeni (Sutivan, Supetar, Pučišća). Krsni zdenci u otkopanim krstionicama redovito su križnog oblika. Sve ranokršćanske crkve na otoku Braču opremljene su kamenim namještajem izrađenim od kamena iz škripskih kamenoloma. Jedinstvo između kulta mučenika i euharistijske liturgije postignuto je postavljanjem mučeničkog groba ispod oltara što na otoku Braču nalazimo u Lovrečini, Postirama i Poveljima. Bogati materijalni ostatci svjedočanstvo su povijesti kršćanstva na tlu Hrvatske, a koji su izazvali interes šire društvene zajednice i probudili želju za očuvanjem i turističkom promocijom kulturne baštine otoka Brača.

Ključne riječi: ranokršćanske crkve, otok Brač, arhitektura

ABSTRACT

On the northern side of the island of Brač, there are ten well-preserved early Christian churches built in the 6th and 7th century. These churches stand out not only for their number, but also for the variety of forms, and the question of their original function, origin and development comes to the fore thanks to the archaeological research initiated by the Regional Institute for the Protection of Monuments in Split. The continuity of the cult place is confirmed by the development sequence of *villa rustica* - early Christian church - early medieval complex or reconstruction. Thus, at three early Christian sites, remains were found that confirm the latter development sequence (Škrip, Pučišća, Povelja), and at five early Christian sites, there are hypotheses about the existence of medieval Benedictine monasteries (Sutivan, Splitska, Mirje, Postira, Lovrečina). There are two churches, the church of the Holy Ghost in Škrip and the church of St. Stephen in Stipanska luka that underwent reconstruction in the early Middle Ages. We should not ignore the fact that, in addition to the basilicas on island Brač, there are also well-preserved baptisteries (the baptistery in Povelja is the only one, along with the baptistery of the Euphrasian Basilica in Poreč, preserved up to the roof on the eastern coast of the Adriatic), which are assumed to be in places where material remains have not been found (Sutivan, Supetar, Pučišća). The baptismal font in the excavated baptisteries is regularly in a cruciform. All early Christian churches on the island of Brač are equipped with stone furniture made of stone from the quarries in Škrip. The unity between the cult of the martyr and the Eucharistic liturgy was achieved by placing the martyr's grave under the altar, which is found on the island of Brač in Lovrečina, Postira and Povelja. The rich material remains are a testimony of the history of Christianity on the soil of Croatia, which aroused the interest of the wider social community and awakened the desire for the preservation and tourist promotion of the cultural heritage of the island of Brač.

Keywords: early Christian churches, the island of Brač, architecture

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja MAJA KARMELIĆ, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce HRVATSKOG J. I KNJIŽ. I POV. UMJ., izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 06.09.2022.

Potpis

OBRAZAC I.P.

**IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU**

STUDENT/ICA	Maja Karmelić
NASLOV RADA	Ranokršćanske crkve na otoku Braču
VRSTA RADA	Završni rad
ZNANSTVENO PODRUČJE	Humanističke znanosti
ZNANSTVENO POLJE	Povijest umjetnosti
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	Kristina Babić, pred.
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	/
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. Kristina Babić, pred. 2. Vedran Barbarić, doc.dr.sc. 3. Ana Torlak, doc.dr.sc.

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

- a.) u otvorenom pristupu
 b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu
 c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Split, 06.09.2022.

mjesto, datum

potpis studenta/ice